

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

PENTTILÄ SONJA

Yhteiskuntaopin politiikka

Diskurssianalyysi politiikan käsitteestä perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoissa.

Valtio-oppi
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2018
Ohjaaja: Ruostetsaari Ilkka

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma/Valtio-opin opintosuunta

PENTTILÄ SONJA: Yhteiskuntaopin politiikka. Diskurssianalyysi politiikan käsitteestä perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoissa.

Pro gradu -tutkielma, 99 s.

Tammikuu 2018

Tässä tutkimuksessa on konstruoitu diskurssianalyysin keinoin erilaisia politiikan diskursseja perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoista. Tutkimus on kiinnostunut siitä, miten eri tavoin nuorille esitetään ja rakennetaan politiikan käsitettä. Nuorten mielikuvat politiikasta ja poliittisesta toiminnasta on nähty tässä tutkimuksessa tärkeiksi nuorten poliittisen sosialisointin eli yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta. Tutkimuskohteeksi on valittu yhteiskuntaopin oppikirjat, sillä koulu ja sen opetus ovat merkittävässä roolissa nuorten poliittisessä sosialisointiossa. Oppikirjat ovat olennainen osa opetusta ja valtasuhteessa oppilaisiin nähden, joiden tehtävä on omaksua oppikirjojen teksti. Tutkimusaineistoksi on valittu kolmen suuren oppikirjakustantamon viisi oppikirjasarjaa ja niiden uusimmat painokset, jotka toteuttavat vuoden 2004 opetussuunnitelmien perusteissa asetettuja tavoitteita ja sisältöjä.

Tutkimusmenetelmiksi on valittu diskurssianalyysi, sillä sen avulla voidaan etsiä tutkimusaineistosta erilaisia tapoja konstruoida politiikan käsite. Diskurssianalyysin avulla voi myös selvittää diskurssien välisiä valtasuhteita eli sitä, millaiset konstruoinnit politiikasta ovat hegemonisia ja mitkä heikkoja tai puuttuvia. Analyysin tueksi tutkimuksessa on esitetty erilaisia näkökulmia politiikkaan, jotka esiintyvät politiikan tutkimuksen perusopintojen yleisissä oppikirjoissa.

Analyysin tuloksena löydetyt diskurssit on tutkimuksessa jaettu viiteen pääkategoriaan. Ensimmäinen pääkategoria on ihanteellisen politiikan diskurssit, jotka konstruoivat kuvaa ideaalisesta politiikan toteutumisesta ja sen ehdoista. Toinen pääkategoria on politiikan vaihtoehtojen häivyttämisen diskurssit, jotka piilottavat tai esittävät epämääräisesti poliittista toimintaa ja esittävät sen reaktiivisena toimintana, jossa ei ole vaihtoehtoisia tuloksia. Kolmas diskurssien pääkategoria on rajoitetun politiikan diskurssit, jotka rajaavat poliittisen toiminnan tietyille areenoille, tiettyihin toimintatapoihin ja tiettyihin rooleihin. Neljäs pääkategoria on diskurssit vallasta, jotka esittävät politiikan vallan tavoitteluna ja vallankäyttönä. Viides pääkategoria on politiikan negatiivisia mielikuvia uusintavat diskurssit, jotka tuovat esille politiikkaan liitettyjä negatiivisia mielikuvia ja esittävät politiikan hyväksyttynä pilkan kohteena.

Vertailussa politiikan tutkimuksen oppikirjoihin selvisi, että yhteiskuntaopin oppikirjojen politiikan diskurssit asettavat poliittiselle toiminnalle ihanteita, jotka eivät toteudu poliittisessä todellisuudessa. Toisaalta oppikirjojen politiikan diskurssit esittävät politiikan vaihtoehdottomana ja rajattuna toimintana, eivätkä tuo esille politiikan ongelmanratkointia, luovuutta ja yhteiskuntaa muuttavaa dynamiikkaa. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei käsitellä valtaa ja sen jakautumista monipuolisesti. Yhteiskuntaopin oppikirjojen diskurssit myös uusintavat niitä politiikan negatiivisia аспекteja, joita yhteiskunnallisen kasvatuksen tavoitteena olisi murtaa.

1. JOHDANTO	1
2. YHTEISKUNTAOPIN OPPIKIRJAT TUTKIMUSKOHTENA.....	8
2.1. Yhteiskuntaoppi oppiaineena	8
2.2. Yhteiskuntaopin ja politiikan tutkimuksen suhde	11
2.3. Oppikirjojen merkitys yhteiskuntaopissa	13
2.4. Aikaisempi yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimus	14
3. TEORIOITA POLITIIKASTA	18
3.1. Poliitikka ja valta	18
3.1.1. Poliitiikan tehtävä.....	18
3.1.2. Poliitiikan luonne	20
3.2. Poliitiikan areena ja toimijat	21
3.3. Poliittinen järjestelmä	23
3.4. Poliittinen osallistuminen.....	25
4. TUTKIMUSMETODI JA AINEISTO.....	27
4.1. Diskurssianalyysi	27
4.2. Diskurssit ja valta.....	32
4.3. Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset.....	35
5. POLITIIKAN DISKURSSIT OPPIKIRJOISSA.....	37
5.1. Diskurssit politiikan ihanteista.....	37
5.1.1. Demokratian diskurssi.....	37
5.1.2. Kansalaisten vaikuttamisen diskurssi.....	40
5.1.3. Poliittisen osallistumisen vaativuuden diskurssi.....	42
5.1.4. Poliitikka on kompromisseja.....	47
5.2. Poliitiikan vaihtoehtojen häivyttämisen diskurssit.....	51
5.2.1. Piilotettu ja epämääräinen poliitikka.....	51
5.2.2. Diskurssi Euroopan unionista	58
5.2.3. Poliitikka reaktiivisena toimintana.....	60
5.3. Rajoitetun politiikan diskurssit	64
5.3.1. Diskurssi julkisesta ja yksityisestä	64
5.3.2. Funktionalistisen politiikan diskurssi.....	66
5.3.3. Poliitikka perinteiden, sääntöjen ja roolien noudattamisena.....	70
5.4. Diskurssit vallasta	75
5.4.1. Poliitikka vallan tavoitteluna	75
5.4.2. Poliitikka vallankäyttönä.....	79
5.5. Poliitiikan negatiivisia mielikuvia uusintavat diskurssit.....	81
5.5.1. Poliitiikan ongelmien diskurssi	81
5.4.4. Poliitikka pilkan aiheena	85
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	88
LÄHTEET	95

1. JOHDANTO

Poliittinen osallistuminen on hyvinvointivaltiossa arvo sinänsä. Hyvinvointivaltio on osallistuvalla kansalle sen oma historiallinen saavutus. Ilman poliittista osallisuutta kansalainen ei näe hyvinvointivaltiota saavutuksena ja velvollisuutena, vaan voi suhtautua siihen pelkästään taloudellisen laskelmoivasti. (Ahonen 2000, 19.) Koulun yksi tehtävä on kasvattaa lapsista ja nuorista aktiivisia kansalaisia, jotka tuntevat oikeutensa ja velvollisuutensa ja ovat valmiita toimimaan yhteiskunnassa ja sen hyödyksi. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS 2004) asettaa yhteiskuntaopin opetuksen tehtäväksi "ohjata oppilasta kasvamaan yhteiskunnan vastuulliseksi ja aktiiviseksi toimijaksi". Tavoitteena on myös tietynlainen yhteiskunnallinen eetos: tehtäväksi asetetaan muun muassa, että oppilas kiinnostuu yhteiskunnallisesta osallistumisesta, ymmärtää yrittäjyyden merkityksen yhteiskunnan hyvinvoinnin tekijänä, saa valmiuksia työnteon kunnioittamiseen ja oppii kehittämään osaamistaan "vastuullisena kuluttajana ja yhteiskunnallisena toimijana" (POPS 2004). Kansainvälisten vertailujen mukaan suomalaiset nuoret tuntevat hyvin poliittisen järjestelmän toiminnan, tavat ja ilmiöt verrattuna muiden maiden nuoriin. Suomalaiset nuoret ovat kuitenkin yleensä poliittisesti passiivisempia kuin muiden maiden nuoret. (Ronkainen 2012, 9.)

Nuorten yhteiskunnallinen passiivisuus on ollut julkisuudessa esillä vuosia. Nuorten yhteiskunnallisia asenteita kartoittavissa tutkimuksissa on toistuvasti nähty, että nuoret keskimäärin eivät ole kiinnostuneita politiikasta ja vaikuttamisesta yhteiskunnallisiin asioihin. Vuonna 1999 suomalaiset peruskoulun päättövaiheessa olevat nuoret saivat kansainvälisen CIVED-tutkimuksen yhteiskunnallisia tietoja mittaavissa osioissa erinomaisia tuloksia, mutta asenteita mittaavissa osioissa tilanne oli aivan erilainen: kiinnostus yhteiskunnalliseen osallistumiseen oli laimeaa eikä yhteiskunnallista aktiivisuutta nähty kovin tähdelliseksi asiaksi "kunnon kansalaiselle". Yhteiskunnallisen tiedon soveltamisessa oli myös ongelmia; esimerkiksi talouden, demokratian ja poliittisen päätöksenteon väliset riippuvuudet näyttivät jäävän monille nuorille hämäräksi. Sakari Suutarinen on todennut: "tietävillä suomalaisnuorilla oli syrjäytyneiden asenteet". (Suutarinen 2002, 13, 19, 20–21, 55.)

Vuosina 2008–2009 tehtiin uusi vastaava kansainvälinen ICCS-tutkimus. Kansainvälinen ICCS 2009 -tutkimus (International Civic and Citizenship Education Study) on koulututkimusjärjestö IEA:n (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) toteuttama laaja

tutkimus. Tutkimus selvitti, millaiset valmiudet 14-vuotiailla koulunuorilla on omaksua ja sitoutua aktiivisen kansalaisen rooliin 21. vuosisadan yhteiskunnassa. Sen tulokset ovat suomalaisnuorten osalta paljolti yhteneväiset CIVED-tutkimuksen kanssa: peruskoulussa päättöluokalla olevat suomalaisnuoret ovat yhteiskunnallisilta tiedoiltaan maailman huippua, mutta yhteiskunnallinen osallistuminen ei heitä juurikaan kiinnosta, mikä näkyy muun muassa passiivisena asenteena järjestötoimintaa kohtaan. ICCS-tutkimukseen osallistuneiden 38 maan nuorten parissa suomalaisnuorten yhteiskunnallinen kiinnostuneisuus oli häntäpäässä yhdessä ruotsalaisten, belgialaisten, slovenialaisten ja norjalaisten nuorten kanssa. (van den Berg & Löfström 2011; Kupari, Suoninen & Törmäkangas 2010.)

Vuonna 2016 teetettiin uudestaan ICCS-tutkimus. Tuloksien mukaan suomalaisnuoret olivat taas tietämykseltään neljän parhaan maan joukossa. Suomalaisnuorilla oli sekä vuoden 2009 että vuoden 2016 tutkimuksessa alhaisin keskiarvo kysymyksessä, joka mittasi nuorten käsitystä itsestään aktiivisena yhteiskunnallisena toimijana. Suomalaisnuoret olivat myös häntäpäässä kysymyksissä, jotka mittasivat osallisuutta koulun päätöksentekoon ja halukkuutta osallistua koulun päätöksentekoon. (Mehtäläinen, Niilo-Rämä & Nissinen 2017, 35–39.)

Voidaan esittää useitakin perusteluja sille, miksi myös alle äänestysikäisten nuorten poliittisten asenteiden, poliittisen kiinnostuksen ja poliittisen tietämyksen tutkimiseen tulisi panostaa. Ensimmäinen perustelu voidaan löytää sukupolviefekti-keskustelusta, jonka mukaan nuoremman sukupolven äänestysaktiivisuus näyttäisi jäävän pysyvästi vanhempia sukupolvia alemmalle tasolle. Tämä ero eri sukupolvia edustavien äänestäjien kohdalla näyttäisi säilyvän siitäkin huolimatta, että eri sukupolvien kohdalla äänestysaktiivisuus noudattaa käänteistä U-käyrää: nuoruuden melko alhainen äänestysaktiivisuus (n.50 %) nousee melko nopeasti ja säilyy korkeahkolla tasolla aina 70 ikävuoteen saakka, jonka jälkeen äänestysaktiivisuus alkaa jälleen laskea. (Elo 2012, 12; Wass 2008.) Osallistuvien kansalaisten määrä on siis jatkuvassa laskussa, jos nuoremmat sukupolvet ovat kukin toistaan vähemmän aktiivisia. Osallistuvien kansalaisten laskeva määrä herättää kysymyksen demokratian legitimitetistä ja toimivuudesta; miten pieni kansanosaa voi tehdä kaikkia koskevia päätöksiä oikeutetusti.

Toinen keskeinen perustelu vasta äänestysikää lähestyvien nuorten poliittisuuden tutkimukselle voidaan löytää sosialisatiotutkimuksesta. Poliittisen ja yhteiskunnallisen sosialisatian kohdalla tutkimuksen kohteena ovat perinteisesti olleet juuri lasten ja nuorten poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asenteisiin liittyvät välitysprosessit, joiden aikana lapselle ja nuorelle välitetään häntä ympäröivän yhteiskunnan vallitsevia arvoja, asenteita ja näkemyksiä. Poliittinen sosialisatio voidaankin siten nähdä myös kansalaiskasvatuksellisenä prosessina, jonka aikana lapsi ja nuori sosiaalistetaan vallitsevaan kansalaisuuskäsitykseen oikeuksineen ja velvoitteineen. Siten poliittisen sosialisatian

yhdeksi tavoitteeksi voidaan nähdä myös yhteiskunnallisen jatkuvuuden takaaminen sosiaalistamalla lapsia ja nuoria vakiintuneisiin yhteiskunnallisen ja poliittisen osallistumisen muotoihin. Näin ymmärrettynä poliittisella socialisaatiolla on merkittävä rooli rakennettaessa lasten ja nuorten poliittisuutta eli heidän ymmärrystään aktiivisen kansalaisen roolista ja vastuusta pyrkiä poliittisen osallistumisen kautta ylläpitämään ja tarvittaessa muuttamaan yhteiskunnallisia olosuhteita. (Elo 2012, 12–13.) Kasvattamalla nuorisoamme yhteiskunnallisiksi toimijoiksi kasvatamme samalla oman yhteiskuntamme tulevaisuutta.

Poliittisen socialisaation tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on ollut selvittää lähinnä lasten ja nuorten kiinnittymistä poliittiseen järjestelmään. Hyvin yleisellä tasolla poliittinen socialisaatio voidaan ymmärtää prosessiksi, jonka edetessä yksilön suuntautumis- ja toimintatavat suhteessa poliittisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin järjestelmiin ja hallintoon kehittyvät. Socialisaatiossa yksilö oppii tietoja ja taitoja, jotka mahdollistavat osallistumisen ryhmän tai yhteiskunnan toimintaan yhtenä niiden jäsenenä. Prosessi jatkuu koko eliniän. Eräät tutkijat ovat myös esittäneet, että kun nuoren poliittisen tietoisuuden kehitys etenee myönteisesti, hän ymmärtää yhteiskuntakehityksen ja inhimillisen päätöksenteon yhteyden ja kykenee integroimaan käsityksensä poliittisesta järjestelmästä osaksi yhteiskuntaa ja sen peruslainalaisuuksia koskevaa kokonaiskäsitystä. (Nurmi 2002, 62; Nuutinen 2000, 128–129.)

Poliittisen socialisaation piirissä erityinen merkitys annetaan keskeisten kasvuympäristöjen, kodin ja koulun, vaikutukselle. Kodilla on koulun ohella selvästi vaikutusta siihen, kuinka usein ja millä tavalla nuori kuulee yhteiskunnallisista asioista ja lukee niistä. Kodin vaikutus nuoren poliittiseen tietämykseen perustuu sen motivoivaan tai ei-motivoivaan ilmapiiriin ja resursseihin. (Elo 2011; Elo 2012, 19; Nurmi 2002, 67–73.) Verratessaan suomalaisten 8.- ja 9.-luokkalaisten ICCS-tutkimuksen tuloksia keskenään Viking Brunell pääsi tulokseen, että kodin vaikutus sekä koulutason tiedollisiin saavutuksiin että oppilaiden käsityksiin yhteiskunnasta näyttää pienenevän koulussa annettavan yhteiskunnallisen opetuksen seurauksena (Brunell 2002, 130). Koulun rooli voikin nousta erityisen merkittäväksi erityisesti niiden nuorten kohdalla, joiden koti on poliittisesti passiivinen. (Nurmi 2002, 61.) Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kouluopetuksen tarjoamaa poliittista socialisaatiota yhdestä näkökulmasta käsin: politiikan käsitteen ja yhteiskuntaopin oppikirjojen näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia diskursseja politiikasta konstruoituu perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoissa: miten politiikasta puhutaan, kuka politiikkaa tekee ja missä, millaista toimintaa politiikka on ja miksi politiikkaa tehdään?

Yhteiskuntaa ja poliittista päätöksentekoa koskeva tieto samoin kuin yhteiskunnallinen todellisuus voivat olla oppilaille vaikeasti hahmotettavaa ja heidän elämismaailmalleen etäistä, kuten se on

monelle aikuisellekin. Helve on tarkastellut 16–19 -vuotiaiden arvomaailmaa. Tutkimuksessa ilmeni nuorten kielteinen käsitys politiikasta. Sana-assosiaatiotehtävän mukaan politiikka oli nuorille esimerkiksi ”käsittämätöntä puhetta”, ”kieroa peliä”, ”tylsää” ja ”perin typerää”. Poliitikko taas oli sama kuin ”pelle”, ”huijari”, ”vanha tyhmä yli 50-vuotias, joka tekee tyhmiä päätöksiä”. (Helve 1993, 30–35.) Helven tutkimus on jo yli 20 vuotta vanha, mutta uskallan väittää, että tänä aikana tehty tutkimus voisi johtaa samansuuntaisiin tuloksiin.

Tarkasteltaessa eri oppiaineiden tai tieteenalojen käsitteitä ja niiden oppimista on huomattava, että oppiaineiden ja tieteenalojen käsitteistöjen välillä on eroja opettamisen näkökulmasta. Verrattaessa esimerkiksi luonnontieteiden ja historian käsitteiden opettamista on havaittu, että historiallisten käsitteiden opettamisen vaikeudet johtuvat osaksi siitä, että osa historian terminologiasta on sellaista, joka on peräisin jokapäiväisestä kielenkäytöstä. (Julkunen 1989, 27.) Sama ongelma koskettanee kaikkia ihmistieteitä ja siis myös yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä.

Johanna Jääsaari ja Tuomo Martikainen tutkivat 1990-luvulla pääkaupunkiseudun nuorten politiikkaan sitoutumista ja politiikan hallintaa nuorten omasta näkökulmasta. He nostivat tutkimuksessaan esiin näkemyksen politiikan määrittelyn tärkeydestä. Kun ihmisiltä kysytään, mistä asioista he tällä hetkellä ovat eniten kiinnostuneita tai mitkä asiat koskettavat heitä eniten, politiikka sijoittuu aina huonosti. Poliitiikan tärkeys riippuu tietenkin myös siitä, millaisten asioiden yhteyteen politiikka asetetaan. On esitettävä ensin kysymys, mitä politiikalla kulloinkin ymmärretään. (Jääsaari & Martikainen 1991, 73.) Nuorten on tutkimusten perusteella arvioutu vieraantuneet erityisesti puolue- ja vaalikeskeisestä politiikasta (Koskimaa 2011). Poliitiikan määrittely ja konstruointi perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoissa on tämän tutkimuksen kohteena. Poliitiikka käsitteenä on monitulkintainen ja politiikasta voidaan puhua monella eri tavalla ja monin eri sanastoin. Poliitiikka liittyy lähes kaikkiin ihmisten yhteisöllisen elämän ilmiöihin. Koska peruskoulun yhteiskunnallinen opetus voi olla nuorille ensimmäinen neutraali tai positiivinen kosketus politiikan käsitteistöön, on ensiarvoisen tärkeää, että koulu tarjoaa nuorille aktivoivan ja monipuolisen näkökulman politiikkaan. Olen rajannut oman tutkimukseni perusopetuksen oppikirjoihin, sillä perusopetus on kaikille nuorille yhteistä ja osalle nuorista se jää myös viimeiseksi yhteiskunnalliseksi koulutukseksi. Tämän vuoksi perusopetuksen merkitys on erityisen tärkeä.

On tietenkin oltava realistisen varovainen sen suhteen, miten paljon nuorten yhteiskunnallisten tulkintojen ja käsitysten oletetaan olevan koulun yhteiskuntatiedollisen opetuksen heijastumaa. Ihmiset omaksuvat maailmankuvaansa palasia kaikkialta ympäriltään. Nuorten poliittisen sosialisoinnin tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että merkittävimmät poliittisen sosialisoinnin ympäristöt nuorille ovat koti ja koulu. (Elo 2012; Nurmi 2002.)

Kouluun kohdistetaan usein eniten odotuksia yhteiskunnallisen kasvatuksen tarjoajana. Koulu on julkinen palvelu, joka on asettanut tehtäväkseen nuorten kasvattamisen yhteiskunnan jäseniksi. Koulussa opiskellaan yhteiskunnallisia asioita systemaattisesti. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet asettavat yhdeksi perusopetuksen tehtävistä yhteiskunnan jatkuvuuden varmistamisen ja tulevaisuuden rakentamisen. Perusopetuksen tehtävänä on siirtää kulttuuriperintöä sukupolvelta toiselle, kartuttaa tarvittavaa tietoa ja osaamista sekä lisätä tietoisuutta yhteiskunnan perustana olevista arvoista ja toimintatavoista. Sen tehtävänä on myös kehittää kykyä arvioida asioita kriittisesti, luoda uutta kulttuuria sekä uudistaa ajattelu- ja toimintatapoja. (POPS 2004, 14.)

Politiikan käsitteen suhteen on mielenkiintoista, pyritäänkö nuorille tarjoamaan politiikasta malli, joka innostaa aktiiviseen osallistumiseen. Yhteiskunnallisen sosiaalistamisen kannalta on olennaista tarkastella, millaista identifioitumisen pohjaa politiikan suhteen oppikirjojen teksti tarjoaa. Näihin kysymyksiin on diskurssianalyysin keinoin mahdollista etsiä vastausta.

Mikäli nuoret halutaan saada kriittisesti arvioimaan yhteiskuntaa ja politiikkaa, tulee heille antaa siihen työkaluja. Kriittisen ajattelijan tulee voida arvioida perusteluja ja niiden vakuuttavuutta ja väitteitä asianmukaisesti. Siitä syystä kriittisellä ajattelijalla tulee olla hyvä ymmärrys ja kyky hyödyntää sekä teemalle ominaisia että neutraaleja periaatteita arvioidessaan perusteluja. Oppija arvioi eri tietolähteiden luotettavuutta ja informatiivisuutta niitä vertailemalla ja käsittelee ristiriitaista informaatiota kunkin tiedon esittäjän tausta huomioon ottaen. Opetuksen tulisi ohjata oppilaita analysoimaan, tekemään vertailuja ja johtopäätöksiä ja arvioimaan argumentteja. Kriittisen ajattelijan tulee olla sekä tiedollisesti että taidollisesti pätevä; hän on taidoiltaan looginen ja rationaalinen päättelijä ja tiedoiltaan pätevä arvioimaan spesifiä tietoa. (Lehtonen 1999, 32–33; Mason 2008, 4.) Politiikan kriittinen arviointi vaatii siis sekä harjoitettua loogista ja rationaalista päättelytaitoa että riittäviä ja monipuolisia tietoja politiikasta. Suomalaisessa koulujärjestelmässä yhteiskunnallisten aineiden opetuksessa faktojen ja listausten opettaminen ja opettelu on ollut jo kauan keskeisessä osassa (Arola 2001; Virta 2000, 68). Millaisen kuvan nuori saa oppikirjojen tekstien kautta politiikasta ja poliittisesta toiminnasta? Miten nuori oppii ajattelemaan kriittisesti ja loogisesti, jos hänelle vain esitetään tietoa annettuna, eikä häntä kannusteta arvioimaan annettua tietoa ja keskustelemaan siitä kriittisesti?

Suomalaisessa koulujärjestelmässä valtio ei enää tarkasta kouluissa käytettyjä oppikirjoja (van den Berg & Löfström 2011). Kouluhallitus, myöhempi opetushallitus, tarkasti oppikirjat aina 1990-luvun alkupuolelle saakka, jotta ne vastasivat voimassa olleita oppiennätyksiä, eli ylioppilaskokeen taitovaatimuksia, ja opetussuunnitelman perusteita. Oppikirja oli realisoitunut opetussuunnitelma. Samalla oppikirja oli kaupallinen tuote, jonka hyvillä ominaisuuksilla kustantaja pyrki kasvattamaan kirjansa markkinaosuutta. (Arola 2014, 218.) Oppikirjojen valinta jää nyt koulujen ja

opettajien vastuulle, ja kustantajilla on enemmän vapauksia kirjojensa tuottamisessa. Kustantaja saa kirjansa kouluihin ilman virallista tarkastusta. Tällöin on lähinnä pedagogisesti autonomisen opettajan vastuulla varmistaa opetussuunnitelman asettamien tavoitteiden toteutuminen oppikirjoissa ja opetuksessa. Ainakin vielä koululla ja opettajalla on varaa valita oppikirjansa eri kustantajien väliltä. Kirjojen vertailevalla tutkimuksella on siis paikkansa, erityisesti siitä syystä, että oppikirjat ovat tärkeässä asemassa suhteessa opetukseen.

Peruskoulun opetuksen tavoitteet asetetaan opetussuunnitelman perusteissa. Tästä syystä on tärkeää, että tarkastelen myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muodostamaa kuvaa politiikasta. Opetussuunnitelman perusteet on opetushallituksen laatima kansallinen kehys, jonka pohjalta paikalliset opetussuunnitelmat laaditaan. Opetussuunnitelmissa päätetään perusopetuksen kasvatusta ja opetustyöstä ja täsmennetään perusteissa määritellyjä tavoitteita ja sisältöjä sekä muita opetuksen järjestämiseen liittyviä sääntöjä. (POPS 2004, 10.) Opetussuunnitelman perusteet on melko yleisluonteinen ja tiivis teksti, jonka tehtävänä on pääasiassa asettaa opetuksen arvot, tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Oppikirjojen tekstien tulisi vastata opetussuunnitelman asettamiin tavoitteisiin. Tässä tutkielmassa esillä ovat sekä vuonna 2004 vahvistettu että vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteet (POPS 2014). Vuoden 2004 perusteet ovat ne, joita tutkittavat oppikirjat toteuttavat ja vuoden 2014 perusteet ovat olleet voimassa syksystä 2016 lähtien.

Oppikirja on käytännössä usein opetuksen suunnittelun ja toteutuksen tosiasiallinen ohjenuora, arkisen opetustyön yhdistetty opetus- ja tuntisuunnitelma. Oppikirjojen rakenteelliset, sisällölliset ja ideologiset ratkaisut ja linjaukset omaksutaan helposti myös itse opetukseen. (Löfström 2001a, 11.) Oppikirja on opetuksen jäsentämisen lisäksi valtasuhteessa oppilaaseen; oppilaan tehtävänä on omaksua oppikirjan sisältö sitä kritisoimatta (Löfström 2001a, 11–13; Karvonen 213–216). Oppikirjan sisällölliset valinnat ovat siis tärkeitä tutkimuskohteita, koska ne ohjaavat voimakkaasti yhteiskunnallista opetusta koulussa ja ovat usein oppilaan ensimmäinen kosketus konventionaalisen yhteiskunnalliseen sanastoon.

2010-luvulla oppimateriaalien tuotanto on keskittynyt kolmeen kustantamoon: Otavaan, Editaan ja Sanoma Pro:hon. Keväällä 2011 Bonnier osti WSOY:n yleisen kirjallisuuden liiketoiminnan ja myi Tammen oppikirjakustantamisen osaksi Sanoma Prota. Tässä vaiheessa Sanoma Pro on luopunut omasta kahdesta aiemmasta perusopetuksen yhteiskuntaopin kirjasarjastaan ja keskittynyt WSOY:n sarjaan *Aikalainen* (2014). Tämän lisäksi Otavalla ovat kirjasarjat *Yhteiskunnan tuulet* (2013) ja *Forum* (2014) ja Editalla *Kronikka* (2011) ja *Memo* (2015). Aineiston ollessa näin pieni tulen analysoimaan kaikki viisi 2010-luvulla julkaistua kirjasarjaa ja niiden uusimmat painokset, jotka on julkaistu 2004 opetussuunnitelmien perusteiden mukaisiksi. Kahdesta kirjasarjasta, *Forumista* ja *Memosta*, on olemassa myös uudemmat 2014 opetussuunnitelmien perusteiden mukaiset painokset.

Toisessa luvussa käsitellään yhteiskuntaoppia oppiaineena ja sen suhdetta politiikan tutkimukseen. Lisäksi esittelen aiempaa yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimusta ja perustelen, miksi oppikirjat ovat tärkeä tutkimuskohde poliittisen sosialisoinnin kannalta. Kolmannessa luvussa tuon esiin politiikan tutkimuksen yliopistollisten opintojen perusteiden konstruointeja politiikan käsitteestä: mitä kaikkea politiikka voi olla. Tämä luku ei tarjoa jäsenystä analyysille, sillä diskurssianalyysi on aineistolähtöinen metodi. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat tarjoavat vertailupohjaa yhteiskuntaopin oppikirjoille ja niiden politiikka-käsitykselle. Neljännessä luvussa esittelen ja perustelen tutkimusmetodini ja tutkimusaineistoni ja täsmennän tutkimustehtäväni. Viidennessä luvussa analysoin aineistoni ja jäsentelen millaisia politiikan diskursseja perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoissa konstruoidaan. Analyysin tukena käytän kolmannen luvun politiikan tutkimuksen perusteiden antamaa kuvaa siitä, miten eri tavoin politiikkaa politiikan tutkimuksessa kuvataan. Pyrin vertaamaan yhteiskuntaopin oppikirjojen ja politiikan tutkimuksen oppikirjojen rakentamaa kuvaa politiikasta toisiinsa. Lisäksi vertaan omia tutkimustuloksiani aiempaan yhteiskuntaopin tutkimukseen ja opetussuunnitelmien perusteiden asettamiin tavoitteisiin perusopetukselle. Lopuksi teen yhteenvedon tutkimustuloksista viimeisessä luvussa.

2. YHTEISKUNTAOPIN OPPIKIRJAT TUTKIMUSKOHTENA

2.1. Yhteiskuntaoppi oppiaineena

Peruskoulun yhteiskuntaopin valtakunnalliset tavoitteet ja sisällön määräävät perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Arja Virran mukaan peruskoulun yhteiskuntaopin opetussuunnitelmien sisällöissä ei ole tapahtunut suuria muutoksia 1970-luvulta 2004 vuoden opetussuunnitelmaan tultaessa. Sisällöltään väljien vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteiden vaihtuminen oppimäärältään tarkemmin säädelyyn ja laajempaan vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteisiin on merkittävin muutos. (Virta 2006, 98.) Vuoden 2003 lukion ja 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa yhteiskuntaoppi esiintyi ensimmäisen kerran itsenäisenä oppiaineena. Sitä ennen yhteiskuntaoppi ja historia olivat sidottuina yhteen. Syksyllä 2016 voimaan tulleissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa yhteiskunnan jäsenyys on nostettu aiempaa vahvemmin esille yhtenä laaja-alaisen osaamisen alueista nimeltään ”Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen”. Muutos aikaisempaan on myös se, että yhteiskuntaoppi oppiaineena on tullut perusopetuksen vuosiluokille 4-6. Alakoulun yhteiskuntaopin opetuksen painopisteenä on perehtyminen yhteisölliseen elämään ja rakentavaan vuorovaikutukseen. (POPS 2014.)

Politiikan käsitteen näkökulmasta vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa osana opetuksen arvopohjaa on listattu, että opetuksen avulla tuetaan oppilaan osallisuutta yhteiskunnassa. Opetuksen yhdeksi tehtäväksi asetetaan valmiuksien antaminen oppilaalle demokraattisen yhteiskunnan kehittämiseen osallistuvana kansalaisena. Erityisesti yhteiskuntaopin tehtävänä on ohjata oppilasta kasvamaan yhteiskunnan *aktiiviseksi* ja *vastuulliseksi* kansalaiseksi ja tavoitteena on opettaa yhteiskunnallisen informaation kriittiseen soveltamiseen. Onnistuneen yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on, että oppilas ymmärtäisi, että yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on olemassa useita vaihtoehtoja. (POPS 2004.) Opetussuunnitelmien perusteiden teksti jättää politiikan käsitteen määrittelyn melko avoimeksi. Teksti ainoastaan viittaa demokratiaan, poliittiseen sitoutumattomuuteen opetuksessa ja korostaa oppilaiden ohjaamista aktiivisuuteen, osallisuuteen, vastuullisuuteen ja kriittisyyteen.

Vuoden 2014 opetussuunnitelmien perusteiden asettamia perusopetuksen tehtäviä ja tavoitteita tuodaan tässä esiin lähinnä sen vuoksi, että arvioidaan opetuksen suuntaa: mihin suuntaan opetusta ollaan suuntaamassa verrattaessa aikaisempiin opetussuunnitelman perusteisiin suhteessa politiikan käsitteeseen. Näin voidaan arvioida sitä, ovatko oppikirjat ja niiden konstruointi politiikasta samassa suunnassa opetussuunnitelmien tavoitteiden kanssa. Osa tutkittavista oppikirjoista on

julkaistu samana tai seuraavana vuonna kuin uusimmat opetussuunnitelmien tavoitteet. Aikaisempia opetussuunnitelmien perusteita enemmän vuoden 2014 perusteet korostavat oppilaiden omien kriittisten ajattelutaitojen kehittämistä. Jo perusteiden arvopohjaan on kirjattu, että oppilaita on ohjattava tunnistamaan ja pohtimaan kriittisesti kohtaamiaan arvoja. Perusopetuksen tehtäväksi on kirjattu, että oppilaiden on opittava kohtaamaan muutostarpeita avoimesti, arvioimaan niitä kriittisesti ja ottamaan vastuuta tulevaisuutta rakentavista valinnoista. (POPS 2014.)

Osallistumisen, vaikuttamisen ja kestäväen tulevaisuuden rakentamisen laaja-alaisessa osaamisen kokonaisuudessa korostetaan koulun tehtävää oppilaiden osallisuuden vahvistamisessa. Opetuksen tulee luoda edellytyksiä oppilaiden kiinnostukselle yhteiskunnan asioita kohtaan. Oppilaiden tulee oppia tekemään omia ehdotuksia ja arvioimaan niitä kriittisesti. Tavoitteeksi myös asetetaan, että oppilaat pohtisivat menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välisiä yhteyksiä ja erilaisia tulevaisuusvaihtoehtoja. Yhteenvetona yhteistä vuoden 2004 ja 2014 opetussuunnitelmien perusteille on oppilaiden aktiivisuuden ja vastuullisuuden lisäämisen korostaminen. Suhteessa edellisiin opetussuunnitelmien perusteisiin vuoden 2014 perusteet korostavat yhä enemmän kriittistä ajattelua, erilaisten näkökulmien vertailua ja tulevaisuuden esittämistä erilaisina vaihtoehtoina, joihin oppilaat voivat itse vaikuttaa omien valintojensa kautta. (POPS 2014.)

Yhteiskuntaoppi on opetettavien aihepiiriensä osalta laaja oppiaine. Vakiintuneen näkemyksen mukaan sen puitteissa on pitänyt käsitellä teemoja ja aiheita, joita yliopistossa opiskellaan kansantaloustieteen, sosiaalipolitiikan, sosiologian, politiikan tutkimuksen, mediatutkimuksen, oikeustieteen ja hallintotieteen alalla (Löfström 2001a, 13). Arja Virran (2006, 96–97) mukaan yhteiskuntaopilla on kahtalainen rooli oppiaineena. Ensinnäkin yhteiskuntaoppi sosiaalistaa oppilaita yhteiskunnan jäseniksi ja antaa aineksia kansalaistaitojen ja identiteetin pohjaksi. Sosialisaatio on normien välittämistä ja nuorten kasvattamista vanhaan ja valmiiseen toimintamalliin ja samalla nuorten kasvattamista itsenäisyyteen, aktiivisuuteen ja muuttuvassa yhteiskunnassa tarvittaviin valmiuksiin.

Yhteiskuntaopin toinen tehtävä on tarjota kriittistä ajattelutapaa oppiaineen sisältöihin. Kriittinen näkökulma muodostuu oppiaineen kytkennästä yhteiskuntatieteisiin ja yhteiskuntatieteelliseen ajatteluun. Oppiaineen tarkoituksena on siis kertoa ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen normeista, mutta myös opettaa nuoria arvioimaan kriittisesti yhteiskuntaa, jossa he elävät. Kriittisen ajattelun oppiminen on keskeistä, jos nuorista halutaan kasvattaa yhteiskuntaa aktiivisesti kehittäviä kansalaisia. Kriittinen ja monipuolinen ajattelutaito ja sen kehittäminen on myös korostunut opetussuunnitelmien perusteissa.

Yhteiskuntaoppia on Jan Löfströmin mukaan arvosteltu siitä, että se antaa yhteiskunnasta yksioikoisen kuvan. Yhteiskunnan kuvaaminen sellaisena kuin se on, ei kannusta kriittiseen yhteiskuntaa koskevien kysymysten pohtimiseen tai aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimintaan. (Löfström 2001c, 143.) Oppilaiden tulisi oppia arvioimaan itsenäisesti ympäröivää todellisuutta ja myös oppia kuvittelemaan se toisenlaiseksi kuin se tällä hetkellä on. Ilman tätä ulottuvuutta yksilön sosiaalistaminen on yhteiskunnassa hegemonisten ajatus- ja toimintamallien uusintamista, jossa ei ole tilaa vaihtoehtoisille yhteiskunnan tulkinnoille eikä erilaisen yhteiskunnan kuviteluille.

Moderni pedagoginen kirjallisuus korostaa, että koulun tulisi valmistaa oppilaita kohtaamaan tulevaisuuden haasteet. Tietoyhteiskunnalle on tyypillistä sekä tiedon nopea uusiutuminen että kohdattavien ongelmien monisäikeisyys, eikä tällöin enää riitä käsitys tiedosta muuttumattomana tosiasioiden kokoelmana. Yksilölle ei ole enää keskeistä vastaanottaa ja omaksua valmiiksi pakattua tietoa vaan oppia työskentelemään tiedon kanssa. (Virta 2002, 35.) Oppikirjojen tekstin tulisi haastaa lukijaa ajattelemaan syvällisemmin käsiteltäviä ilmiöitä. Ei riitä, että oppikirjat kertovat faktuaalisesti tämän päivän yhteiskunnan ilmiöistä, vaan lukijaa tulisi rohkaista ajattelemaan yhteiskuntaa laajempänä ilmiönä. Oppilaiden tulisi oppia arvioimaan, mitkä asiat ovat yhteiskunnassa pysyviä ja mitkä muuttuvia. Oppikirjojen tulisi auttaa lukijaa hahmottamaan itsensä osana yhteiskuntaa ja rohkaista häntä aktiiviseksi toimijaksi ympäristössään.

Arja Virran mukaan yhteiskunnallista toimintaa selitetään usein esimerkiksi sosiologiassa funktionalistisesti ja strukturalistisesti, jolloin yhteiskunta ymmärretään järjestelmäksi tai toimivaksi koneistoksi, joka koostuu erilaisista osista. Esimerkiksi talouselämän selittäväksi voimaksi saatetaan ymmärtää markkinamekanismi tai markkinavoimat. Tämä selittämistapa on pohjimmiltaan deterministinen eikä anna paljonkaan merkitystä yksilön pyrkimyksille, päätöksille ja vaikutusmahdollisuuksille. Selittämistavan piirteinä on yleistävyys ja rakenteellisuus, jolle ominaisia ovat tilastolliset ja probabilistiset selitykset, joissa selityserusteena ovat tilastolliset yleistykset. (Virta 2002, 53.) Kyseisenkaltainen selitysmalli vähentää yhteiskunnallisesta toiminnasta ja politiikasta luovuutta ja valinnanvapautta. Poliittisella toiminnalla on tarkat rajat ja säännöt, joiden sisällä yhteiskunnalliset toiminnot toistuvat syklisesti. Kyseinen esitysmalli ei innosta tai inspiroi osallistumaan tai kannusta muutoksen tavoitteluun.

Individualistinen lähestymistapa taas perustuu käsitykseen, että yksilöt ovat ainutlaatuisia ja että heidän ominaisuutensa määräävät, mihin he sijoittuvat yhteiskunnassa. Tämän selitystavan korostuminen voi johtaa liiankin optimistiseen käsitykseen yhteiskunnallisen järjestelmän joustavuudesta ja yksilön vaikutusmahdollisuuksista. (Virta 2002, 53–54.) Yksilön mahdollisuuksia

saatetaan korostaa liikaa, jolloin asetetaan turhan idealistinen kuva, jonka omaksuminen tulee lähes väistämättä johtamaan pettymyksiin ja pahimmillaan yhteiskunnalliseen passivoitumiseen.

Funktionalistiset ja liian individualistiset yhteiskuntatieteelliset selitysmallit ovat ristiriidassa yhteiskuntakasvatuksen tavoitteiden kanssa, joissa korostetaan demokraattista osallistumista, monipuolista ajattelua, yhteistoimintaa ja yksilön ihmisarvoa. Selitysmallien perusnäkökymykset yhteiskunnasta ja sen toiminnan selittämisestä voivat olla sisäänrakennettuina neutraalilta vaikuttaviin oppimateriaaleihin. (Virta 2002, 54.) Juuri kyseisenkaltaisia selitysmalleja eli diskursseja etsin tässä tutkimuksessa diskurssianalyysin avulla perusopetuksen yhteiskuntaopin oppikirjoista.

Sakari Suutarisen mukaan Suomessa koulu on politiikkakielteinen. Nuorille annetaan niukalti osallistumismahdollisuuksia ja mahdollisuutta muodostaa mielipiteitä yhteisistä asioista. Vuoden 1999 Civic-tutkimuksen tulosten mukaan suomalaiset nuoret poikkeavat eniten kyselyn 28 maan keskiarvosta siinä, miten paljon he käyvät poliittista keskustelua opettajien kanssa. Tulosten mukaan Suomen koulut osoittautuivat kaikkein vähiten poliittista keskustelukulttuuria tukeviksi. Suomessa on opettajien mukaan keskitytty tietojen opettamiseen enemmän kuin muissa maissa. (Suutarinen 2006, 74–75, 85, 107.) Oletettavasti politiikka on piilotettu oppikirjoistakin, mikä vaikeuttaa monipuolisen ajattelun kehittämistä. Abstraktilla tasolla liikkuvien esimerkkien pohjalta nuorten on vaikea oppia soveltamaan kriittisyyttä elävän elämän yhteiskunnalliseen keskusteluun.

2.2. Yhteiskuntaopin ja politiikan tutkimuksen suhde

Jan Löfström on monissa artikkeleistaan pohtinut yhteiskuntaopin kehittämissuuntaa. Hänen mukaansa hyvä kehittämissuunta voisi olla oppiaineen tuominen lähemmäs taustatieteitään. Myös vuoden 2014 perusopetuksen valtakunnallisissa tavoitteissa korostetaan opetuksen perustuvan tieteelliseen tietoon eri aloilta (POPS 2014). Kullakin tieteenalalla on hiukan omanlaisensa käsitteistö, jossa ilmenee tieteenalan tapa tarkastella maailmaa ja muodostaa sitä koskevaa tietoa. Tieteellisillä tai teoreettisilla käsitteillä on se olennainen piirre, että ne muodostavat maailmaa joltain suunnalta systemaattisesti ja laaja-alaisesti kuvaavan kokonaisuuden. Ne tarjoavat siten laadullisesti oman tietynlaisensa tavan luokitella, tulkita ja selittää maailmaa ja esittää sitä koskevia kysymyksiä. Kun opiskellaan tiettyä tieteenalaa, opiskellaan tiettyä käsitteiden verkkoa eli sitä, miten maailmaa voidaan tietystä näkökulmasta loogisesti ja systemaattisesti jäsentää ja miten siitä voidaan esittää hedelmällisiä kysymyksiä. (Löfström 2001b, 20–22.) Tässä tutkimuksessa on

tarkoituksena tarkastella politiikan tutkimuksen tieteenalan politiikan käsitteen vertailtavuutta yhteiskuntaopin oppikirjojen politiikan käsitteeseen.

Teoreettisuus ei ole sama asia kuin abstraktius. Opetus saattaa olla liian abstraktia, jos opetuksessa käsitteet irrotetaan merkitysyhteyksistään. Teoria on yhtä kuin ne asioita hierarkkisesti organisoivat ja systematisoivat käsitteet, selitykset ja mallit, joilla luodaan yhteyksiä ja siltoja asioiden välille, muun muassa opiskelijan omien kokemusten ja opiskelun kohteena olevan maailman välille. (Mt., 24.) Teoreettisuus ja tieteellisyys eivät tarkoita välttämättä tekstin hankaloittamista. Ne saattavat tuoda tekstiin rakennetta ja logiikkaa, mikä auttaa tekstin käsittämisessä ja sisäistämisessä. Yhteiskunnallisen ajattelun tulisi olla monipuolista, tieteelliset teoriat tarkastelevat yhteiskunnallisia ilmiöitä monipuolisesti ja tuottavat erilaisia näkökulmia niihin.

Erkki Berndtson ja Jan Löfström (2001, 37) ovat muotoilleet artikkelissaan ajatuksia siitä, miten politiikan tutkimuksen tarkastelutapoja voisi hyödyntää yhteiskuntaopin kehittämisessä oppiaineena. Poliitiikan tutkimuksen käsitteillä pyritään ottamaan haltuun yhteiskunnallisia ilmiöitä tavalla, joka voisi aktivoida poliittiseen kansalaisuuteen, ihmisen mielekkääseen yhteiskunnalliseen toimintaan ja osallistumiseen pelkän passiivisen sopeutumisen asemesta.

Yhtenä osaselittäjänä nuorten yhteiskunnalliseen passiivisuuteen voi Berndtsonin ja Löfströmin mukaan olla käsitys, että yhteiskunnallisten asioiden hoito on vain tiettyjen ”laatikoiden” välistä asioiden siirtyilemistä ja päätösten syntymistä. Tätä voidaan pitää yhteiskunnan funktionalistisena selitysmallina. Ongelmasuuntautunut ja analyttinen lähestymistapa voisi aktivoida enemmän ja herättää mielenkiintoa. Yhteiskuntaoppi voisi keskittyä enemmän siihen, miten päätökset syntyvät, millaisista asioista ja miksi syntyy kiistoja, miten kiistoja ratkotaan ja ketkä mitäkin asioita ajavat. (Mts.) Poliitiikan ymmärtäminen ongelmien ratkaisuun kohdistuvana toimintana voisi kannustaa enemmän poliittiseen toimintaan kuin politiikan ymmärtäminen rutiinimaisena toimintana ja hallintona.

Berndtson ja Löfström esittävät että politiikka-sanalla on nykyään, erityisesti nuorten keskuudessa, huono kaiku, ja se liitetään helposti vain institutionaaliseen puolueiden tai etujärjestöjen ja muiden organisaatioiden toimintaan. Saattaa olla, että kansalaisten vähäinen kiinnostus yhteisiin asioihin on kiinnostuksen puutetta lähinnä juuri puoluepolitiikkaa ja perinteisiä poliittisia järjestöjä kohtaan eikä välttämättä yhteiskunnallisia asioita kohtaan sinänsä. Tässäkin ajattelumallissa politiikka määritellään enemmän sen muodon kuin sisällön mukaan. Kysymys on miten politiikka tehdään eikä miksi politiikka tehdään. Artikkelissaan he ehdottavat, että *politiikka* mielletäisiin yhteiskuntaopissa hyvin arkiseksi, jokapäiväiseksi asiaksi. Arkielämässä joudutaan toistuvasti

tekemään valintoja siinä, mitä tehdään, mihin pyritään ja millaisin keinoin, ja useimmiten nämä valinnat ovat sellaisia, että niillä on merkitystä muidenkin kuin itse valitsijan kannalta. Niistä on siten neuvoteltava ja ehkä taisteltava muiden kanssa. Poliitiikka siis on päätöksentekoa, erilaisia tarjolla olevia vaihtoehtoja ja valintoja koskevaa ihmisten välistä neuvottelua. (Mt., 37–38.)

2.3. Oppikirjojen merkitys yhteiskuntaopissa

Oppikirja on tärkeä tutkimuksen kohde. Eri tutkimuksista tiedetään, että oppikirja on käytännössä usein opetuksen suunnittelun ja toteutuksen tosiasiallinen ohjenuora, opetustyön eräänlainen yhdistetty opetus- ja tuntisuunnitelma. Opetusta selvittäneet tutkijat ovat esittäneet, että kirjat ja alun pitäen opetusta helpottamaan syntyneet aineistot ovat alkaneet ohjata oppitunnin kulkua, läksyjen tekoa ja oppilaiden ajankäyttöä. Toiminnan kohteena on oppikirja ja teksti. Tämä näkyy oppitunneilla siten, että opettaja selittää ja kommentoi kirjan tekstiä. Koska oppimateriaali on näin keskeinen, siitä tulee itse asiassa opetussuunnitelma. Oppikirjojen rakenteelliset, sisällölliset ja ideologiset ratkaisut ja linjaukset saatetaan omaksua myös itse opetukseen. (Karvonen 1995, 12; Löfström 2001a, 11.) Oppikirja on vain yksi mutta toisaalta hyvin tärkeä elementti opiskelu- ja opetustapahtumassa, minkä vuoksi koulussa toteutuvan yhteiskuntaopin opetuksen kannalta on hyvin merkityksellistä, millaisia oppikirjat ovat ja miten niissä käsitellään yhteiskunnallisia kysymyksiä. Oppikirjalla on myös valtasuhde oppilaaseen (Karvonen 1995, 21). Oppikirjalle on tyypillistä esimerkiksi se, että se käsittelee opetettavaa asiaa mahdollisimman pelkistyneesti ja kiteytyneesti. Myös Mikkilä-Erdmann ja Olkinuora korostavat, että oppikirjan tekstirakenne johdattelee lukijaa ymmärtämään tekstin faktana: oppikirjat eivät problematisoi käsiteltäviä aiheita. Lisäksi argumentatiivisen tekstityypin puute johtaa siihen, ettei lukija voi muodostaa hypoteeseja, eikä tarkentaa omia tulkintojaan lukiessaan tekstiä. Tuloksena voi olla tekstin toistaminen ja ulkoaluku. Kirjoittaja on asiantuntija ja lukija kirjoittajaa tietämättömämpi, joka lukee entuudestaan tuntematonta tietoa, uusia asioita ja omaksuu ja hyväksyy ne. Oppikirjan teksti saatetaan omaksua faktana ja tällöin on tärkeää tarkastella, millaista faktaa oppikirjat opettavat. (Mikkilä-Erdmann & Olkinuora 1999, 438.)

Historian ja yhteiskuntaopin aineenopettajien ominta tiedonala on yleensä ollut historia ja historiatieteelle ominaisten tietorakenteiden hallinta. Heillä on tosin takanaan yhteiskuntatieteiden perusopinnot, mutta opettajat saattavat opetuksessa nojata historian teorioiden, metodien ja käsitteiden tuntemukseen eivätkä yhteiskuntatieteiden tuntemukseen. Eri yliopistoissa on erilaisia ratkaisuja sen suhteen, millaisista osista yhteiskuntatiedon opettajan kelpoisuuden antava yhteiskuntatieteiden opintokokonaisuus voidaan muodostaa. (Löfström 2001c, 15, 54.) Tällöin

yhteiskuntaopin oppikirjalla saattaa olla opetuksessa vahvempi rooli kuin monilla muilla oppikirjoilla. Opettaja saattaa tukeutua kirjaan ja sen valintoihin oppisisällöstä voimakkaammin, koska opetettava asiasisältö ei ole opettajan ominta tiedonala.

Vuoden 2016 ICCS-tutkimuksessa kysyttiin opettajilta heidän koulutuksestaan opettajaopintojen aikana ja täydennyskoulutuksena aihepiireittäin. Tätä kysymystä ei ollut vuoden 2009 tutkimuksessa. Suomalaisopettajista vähiten oli osallistuttu opettajaopinnoissa ja täydennyskoulutuksessa opintoihin, jotka koskivat Euroopan unionia, vaaleja ja äänestämistä ja perustuslakia ja poliittista järjestelmää. Eniten suomalaisopettajat olivat kouluttautuneet kriittiseen ja itsenäiseen ajatteluun, internetin vastuulliseen käyttöön sekä ympäristöön ja sen kestävykseen liittyviin aiheisiin. Vastaajina oli opettajia, jotka opettavat historiaa, yhteiskuntaoppia, maantietoa, terveystietoa, kotitaloutta, uskontoa tai elämäkatsomustietoa. (Mehtäläinen, Niilo-Rämä & Nissinen 2017, 17–18.) Yhteiskunnallisiksi katsottujen oppiaineiden opettajat olivat siis Suomessa vähiten kouluttautuneet aihepiireissä, jotka ovat lähimpänä poliittisen ajattelun, poliittisten järjestelmien ja poliittisen toiminnan tuntemusta. Tämä tulos tukee näkemystä siitä, että yhteiskuntaopin opettajien joukossa on monia opettajia, jotka varmasti kokevat poliittisten käsitteiden monipuolisen ajattelun itselleen vieraaksi ja tukeutuvat oppikirjoihin. Tällöin ei voi tuudittautua uskomaan, että opettaja aina korjaisi oppikirjojen puutteita.

Peruskoulun ja lukion käyttöön tehtyjen yhteiskuntatiedon oppikirjojen kirjoittajissa ei ole ollut juurikaan henkilöitä, joita voitaisiin pitää yhteiskuntatieteiden edustajina, vaan kirjoittajat ovat olleet lähinnä historianopettajia ja -tutkijoita. (Löfström 2001a, 16.) Useimmat oppikirjat ovat tekijäryhmien tekemiä, työryhmään kootaan kyseessä oleva oppiaineen asiantuntijoita: opettajia, ainedidaktikkoja, tutkijoita ja usein myös erityisopettajia (Ruuska 2015, 19). Tekijäryhmän ohella kirjan tekoon osallistuu kustantamoissa teksti- ja kuvatoimittajia. Teksti on tästä syystä kollektiivista ja kompromissien tulosta. (Karvonen 1995, 12.) Oppikirjojen tutkimus politiikan tutkimuksen näkökulmasta ja tietystä rajatusta näkökulmasta on siis ehdottoman arvokasta. Tällöin ei tietenkään saada kokonaiskuvaa oppikirjoista, mutta saadaan hyvin syvälinen käsitys oppikirjoista tästä näkökulmasta.

2.4. Aikaisempi yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimus

Oppikirjoja on tutkittu melko paljon, mutta tutkimuksesta valtaosa, yli 90 %; on Pirjo Hiidenmaan mukaan tehty pro gradu -töinä (Hiidenmaa 2015, 27). Yhteiskuntaopin oppikirjoja ovat Suomessa

tutkineet jonkin verran yhteiskuntaopin didaktiikan tutkijat. Kirjoja on tutkittu kasvatuksellisista lähtökohdista, mutta myös yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta.

Arja Virta on vuonna 2006 ilmestyneessä artikkelissaan tarkastellut kansalaisten osallistumiskanavien esiintymistä lukion yhteiskuntaopin oppikirjoissa eri vuosikymmeninä 2000-luvun ensi vuosiin saakka. Oppikirjoissa on paljon yhteistä ja paljon samana pysynyttä. Esimerkiksi yksi kirjoille yhteinen arvolähtökohta on demokratia ja vaikuttamisen keskeisenä sisältönä on yhteiskunnan perusrakenteiden ja instituutioiden kuvaus. Kirjat kuvaavat enemmän tai vähemmän yksityiskohtaisesti kansalaisen virallisen vaikuttamisen väyliä, ja kansalaisen kannalta keskeisenä vaikutuskanavana esitetään vaalit, joita kirjat kuvaavat eri tasoilla. Yleensä kirjat käsittelevät melko laajasti puolueita, niiden toimintaa, rakennetta ja rahoitusta, mutta 2000-luvun alun kirjoissa niiden rinnalle nostetaan entistä enemmän muita kanavia. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kuvaaminen oppikirjoissa on 1990-luvun puolivälistä lähtien laajentunut formaaleista ja institutionaalisista perinteisen edustuksellisen demokratian vaikutustavoista. (Virta 2006, 99.)

Kirjojen vaikutuskanavien kuvaamisessa on tapahtunut Virran mukaan muutosta 1990-luvun ja 2000-luvun vaihteessa. Hänen tutkimistaan kirjoista 1990-luvun puolivälissä vain yksi kuvasi kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia erityisen laajasti, se ei vain maininnut ohimennen vaihtoehtoisia vaikutuskanavia kuten muut oppikirjat. Virta nosti esiin kuitenkin huomion siitä, että kirjassa ei esitetty varauksia siitä, miten realistisia mahdollisuuksia kansalaisella on saada aikaan muutoksia. 2000-luvun alussa julkaistut kirjat ottavat yleensä huomioon muitakin kanavia kuin puolueet poliittisen toiminnan muotona. Sijaa ovat saaneet kansalaisyhteiskunta ja esimerkiksi yhdistykset osana demokratiaa. Kirjoissa kuvataan yksilön oikeuksia osallistua, ja niissä annetaan esimerkkejä suorasta toiminnasta, kuten ympäristön suojelusta, rakennusten suojelusta ja ydinvoiman vastustamisesta. Toisinaan dynaamiset esimerkit on esitetty kuvissa ja kuvateksteissä. (Mt., 100–101.)

Aikaisemmassa artikkelissaan vuodelta 2000 Virta on tutkinut yhteiskuntaopin lukion oppikirjoja vuosilta 1987–1997 ja vertaillut niitä kahteen vuonna 1999 ilmestyneeseen yhteiskuntaopin lukion oppikirjaan. Hän on tutkinut demokratiaan, poliittisiin instituutioihin ja kansalaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvien kysymysten käsittelytapoja. Oppikirjoissa demokratia esiintyy kiistämättömänä arvolähtökohtana, johon ei esitetä varauksia ja jonka toteutumisen asteessa ei nähdä puutteellisuuksia. Demokratian merkitystasoja tai erilaisia tulkintoja ei esitetä. Yleensä demokratian teemaan liittyvä perusterminologia on niukasti määriteltyä. Kirjat kuitenkin esittelevät monipuolisesti demokraattista järjestelmää ilmenemismuotoineen, rakenteineen ja instituutioineen. Kirjat kuvaavat länsimaista, pääasiassa edustuksellista demokratiaa.

Edustuksellisuus määritellään ja perustellaan yleensä selkeästi. Demokratian tunnusmerkkinä kirjat toteavat sen, että päätökset tehdään yksimielisesti tai äänestäen, jolloin enemmistön kanta ratkaisee ja kaikki ovat vastuussa päätöksestä. (Virta 2000, 61–62.)

Kaikki tarkastellut oppikirjat esittelevät puolueet keskeisenä vaikuttamiskanavana ja esittelevät niiden toimintamuodot, organisaation ja rahoituksen. Kirjat tuovat esille eri puoluejärjestelmiä ja niiden erojen vaikutuksia. Nuorten passiivisuus puolue toimintaa kohtaan on tuotu esiin, mutta ei käsitelty sen tarkemmin. Vaaleista oppikirjat tuovat esiin piirteitä kuten vaalien merkityksen yhteiskunnassa, yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden, vaalisalaisuuden, vaalimenettelyt, eri tasojen vaalit ja muutokset niissä. (Mt., 63.) Poliitiikka siis selitetään instituutioiden kautta ja keskitytään vastaamaan kysymykseen: miten politiikkaa tehdään.

Keskeisistä poliittisista instituutioista kerrotaan niiden asema, tehtävät, valtaoikeudet, toimintamuodot ja suhde toisiinsa seikkaperäisesti. Makrotason näkökulmaa on kevennetty vaihtelevasti esimerkiksi kertomalla kansanedustajien siviiliammateista, kansanedustajien aikatauluista ja esimerkkitapauksista eduskunnasta. Kirjoissa on pyrkimystä kuvata vallankäyttöä muunakin kuin rakenteiden toimintana. Osa kirjoista pyrkii hälventämään mielikuvaa hallinnon kasvottomuudesta ja tuomaan esille tavallisen kansalaisen vaikutusmahdollisuuksia hallinnossa. Oppikirjojen esitystyyli on pääasiassa neutraalia, kuvailevaa ja luetteloivaa. Paikoin teksti on normatiivista ja ihannoivaa. (Mt., 68.) Tutkimuksen mukaan oppikirjoista puuttuu kriittinen ja analyttinen näkökulma ja ne keskittyvät esittelemään olemassa olevaa yhteiskuntaa.

Kiistatta kannatettavina lähtökohtina kirjoissa esitetään demokratia, kansalaisten perusoikeudet, yhteistoiminta ja yhteiskunnan pelisääntöjen noudattaminen sekä vaikuttaminen ja osallistuminen. Huomattavaa on, miten niukasti kirjat sisältävät arviointia ja pohdintaa. Kirjat eivät esimerkiksi ota huomioon sitä, millaisessa määrin lopulta kansalaiset tai yksittäiset kansanedustajat voivat vaikuttaa asioiden kulkuun. Vain joissakin kirjoista on esitelty käsite ryhmäkuri. Kirjoissa ei ole tuotu esille kulissien takaista sopimista ja neuvottelua tai lobbaamista. Kirjat myös vaikenevat yhteiskunnallisista epäkohdista ja syrjäytymisestä. (Mt., 68.)

Kirjoissa on paljon rakenteellisten faktojen kerrontaa. Sen sijaan niissä ei käsitellä kiistakysymyksiä tai niiden erilaisia tulkintoja eivätkä ne sisällä kommentointia tai kritiikkiä. Tekstit eivät ohjaa lukijaansa analysoimaan. Tämä on Virran mukaan oppikirjoille yleinen ongelma. Virta viittaa Samuel S. Wineburgin (1991) aikaisempaan tutkimukseen historian oppikirjoista, jossa Wineburg kritisoi historian oppikirjoja siitä, että niissä yleensä jää pois tieteenalakelehen olennaisesti kuuluvat piirteet kuten kriittisyys ja tekstin varmuusasteiden osoittaminen. Tästä johtopäätöksenä on, että

koulu ei tue tieteellisen tai kriittisen ajattelutavan oppimista vaan yksittäisen faktojen opettelua. Tekstin tieto on valmiiksi jäsennettyä ja konstruoitua. Yhteiskuntaopin opetuksen ja oppikirjojen kieltä ei sinänsä ole juurikaan analysoitu. (Mt., 68.) Oppikirjojen yleinen esitystapa on kertova tyyli, joka ei kritisoi tai arvostele välittämäänsä sisältöä. Kyseisenkaltainen teksti ei opeta lukijaansa arvioimaan kriittisesti vaan omaksumaan annettua tietoa totuutena.

Oppikirjatutkimuksissa usein todetaan, että oppikirjat keskittyvät enemmän yksittäisten tietojen opettamiseen kuin oppiaineen ajattelutapaan tai kriittiseen analysointiin opetettavan aineiston osalta (Esimerkiksi Löfström 2001a; Mikkilä-Erdmann & Olkinuora 1999; Virta 2000). Sirkka Ahosen oppikirjatutkimuksen tuloksien mukaan oppikirjojen esityksiä leimaa vaatimus objektiivisuudesta. Yhteiskunnallisia asioita pyritään lähestymään ilman ennakkokäsityksiä ja -arvostuksia. Tällöin ei tuoda esille tapahtumien toimijoita, ei yksilöitä, eikä ryhmiä. Asiat esitetään passiivissa ja indikatiivissa vastuullisen tekijän osoittamisen tai vaihtoehtoja etsivän jossittelun sijaan. (Ahonen 2000, 16.) Teoreettisuuden ja objektiivisuuden puitteissakin oppikirjat kuitenkin välittävät arvoja. Ne eivät voi olla täysin objektiivisiä, vaikka ne siihen pyrkisivät kriittisyyden ja monipuolisuuden kustannuksella.

3. TEORIOITA POLITIIKASTA

Politiikka on moniulotteinen käsite, jonka rasitteena on erilaisia mielikuvia ja stereotypioita. Siihen liittyy mielikuvia ongelmista, sekasorrosta, petoksesta ja manipulaatiosta. Poliitiikan tutkijatkin määrittelevät politiikkaa monella eri tavalla. Poliitiikan määrittelemisenkin on politiikkaa, sillä erilaisilla määrittelyillä tähdätään erilaisiin tavoitteisiin ja hyötyihin. Tässä luvussa tuodaan esille keskeisimpiä näkemyksiä politiikasta. Ne on valittu yliopistojen politiikan tutkimuksen perusopetuksen oppikirjoista. Olen muodostanut teoreettisen viitekehýkseni seuraavien teosten avulla: Andrew Heywoodin *Politics* (2013), Heikki Paloheimon ja Matti Wibergin *Politiikan perusteet* (2012) ja Erkki Berndtsonin *Politiikka tieteenä* (2008). Viidennessä luvussa analysoin yhteiskuntaopin oppikirjoja tämän luvun muodostaman teoreettisen viitekehýksen avulla. Tarkastelen tässä luvussa seuraavia aspekteja politiikasta: Miksi politiikkaa tarvitaan ja millaista toimintaa politiikka on luonteeltaan, mikä on politiikan ja vallan suhde, missä politiikkaa tehdään, kuka politiikkaan osallistuu ja miten politiikkaan osallistutaan.

3.1. Poliitiikka ja valta

3.1.1. Poliitiikan tehtävä

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa nousee esiin ongelmia, vastakkaisia etuja ja näkökulmia. Ihmisten erilaisuus ja hyödykkeiden niukkuus tekevät politiikasta väistämätöntä. Poliittisen toiminnan avulla voidaan saada aikaan yhteisiä sääntöjä ongelmien ja ristiriitojen ratkaisemiseksi. Yhteiset säännöt luovat ihmisten vuorovaikutukseen ennustettavuutta ja turvaa. Useimmiten sääntöjen sisältö kuitenkin asettaa eri ihmisryhmien edut vastakkain. Tällöin politiikkaa on säännön muodostaminen ja valitseminen. Poliittinen toiminta saa käyttövoimansa siitä, että ihmisillä on erilaisia vastakkaisia etuja ja toisaalta myös yhteisiä etuja. Poliitiikka on väistämätöntä, koska ihmisten välillä on vastakkaisia etuja. Poliitiikka on mahdollista, koska erilaisilla ihmisryhmillä on yhteisiä etuja. (Paloheimo & Wiberg 2012, 16, 42.)

On olemassa eriäviä näkökulmia siitä, onko politiikka yksilökeskeistä vai yhteisöllistä. Poliitiikka on kuitenkin sellaista ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa esiin nousevien ongelmien käsittelyä, missä ihmiset pyrkivät strategisesti edistämään omia tavoitteitaan, egoistisia tai altruistisia, erilaisia vallankäytön keinoja käyttäen. Poliitiikkaa on vain kahden tai useamman ihmisen välillä. Yhteiskunnalliset konfliktit synnyttävät eduiltaan yhteneväisiä ryhmiä taistelemaan yhdessä tavoitteidensa puolesta, jolloin yksilöiden eduista tulee yhteisiä. Konfliktien syynä ovat useimmiten yhteiskunnan taloudelliset tai kulttuuriset erot. Kansalaisten tarpeista johtuvat konfliktit ovat

pääsääntöisesti joko etukonflikteja tai arvokonflikteja, jolloin edellisissä on kyse ihmisten haluamien hyötyjen tai etujen tyydyttämisestä ja jälkimmäisessä taas moraalisten tarpeiden tai yhteiskunnallisten arvojen mukaan toimimisesta. Hyvin usein politiikasta puhuttaessa keskitytään etukonflikteihin ja puheeseen varojen allokoinnista. (Berndtson 2008, 35–36; Paloheimo & Wiberg 2012, 47–50.)

Politiikka on myös luovaa toimintaa, sillä se ei pelkästään sopeudu vallitsevaan tilanteeseen, vaan pyrkii myös muokkaamaan olosuhteita, rajoitteita ja vaihtoehtoja. Poliitiikan tehtävänä on uskomuksellisten rajoitteiden testaaminen ja purkaminen. (Paloheimo & Wiberg 2012, 47–50.)

Aristoteles käsitti politiikan jaloksi ja valistuneeksi toiminnaksi sen julkiseen luonteen vuoksi. Hannah Arendt tuki tätä näkemystä teoksessaan *The Human Condition* (1958) väittäen politiikan olevan kaikkein tärkein inhimillisen toiminnan muoto, koska se on vapaiden ja tasa-arvoisten ihmisen kanssakäymistä. Myös Jean-Jacques Rousseau ja John Stuart Mill kuvasivat poliittista osallistumista hyvänä itsessään. Rousseau mukaan vain kaikkien kansalaisten suoran ja jatkuvan poliittisen osallistumisen kautta valtio voi olla sidottuna yhteiseen hyvään ja yleiseen tahtoon, jonka Rousseau määritteli kansalaisten todelliseksi tahdoksi itsekkäiden halujen takana. Mill kuvasi osallistumista julkiseen toimintaan kasvattavaksi, koska se edistää yksilön henkilökohtaista, moraalista ja älyllistä kehitystä. (Heywood 2013, 9.)

Maailmassa on rajallinen määrä hyödykkeitä, mutta ihmisten halu ja tarve kuluttaa on loputon. Poliitiikka voidaan nähdä myös kamppailuna näistä rajallisista hyödykkeistä ja niiden kulutuksesta. Poliitiikka on vallankäyttöä, mahdollisuus saavuttaa omat tavoitteensa. Poliitiikka on muiden etujen alistamista ja sortoa oman edun tavoittelemisessa. (Heywood 2013, 12.)

Valta määrittää koko politiikan tutkimuksen kohdealueen, sillä poliittisen toiminnan ytimenä on vallankäyttö. Harold Lasswellin ja Abraham Kaplanin mukaan politiikan tutkimus on vallan muotoutumista ja jakaantumista tutkiva tieteenala. Poliitiikka on jatkuvaa taistelua vallasta, vallankäyttöä, vallankäyttöön alistumista tai toisten harjoittaman vallankäytön vastustamista. Valtaa tavoitellaan, koska sen avulla toimijat voivat saavuttaa päämääriään. Valta on kykyä aikaansaada asiantiloja. Se ei ole pelkästään asioiden muuttamista; myös niiden ennallaan pysyttäminen voi vaatia vallankäyttöä. (Paloheimo & Wiberg 2012, 51–52.)

Yksilöillä, yhteisöillä ja instituutioilla on valtaa erilaisina resursseina, joihin lukeutuvat esimerkiksi fyysinen pakkovalta, taloudellinen valta ja ideologinen valta (Berndtson 2008, 39). Valta ei ole ominaisuus, jonka henkilö säilyttää samanlaisena aina ja jokaisessa tilanteessa. Valta on

tilannesidonnainen suhde toimijoiden välillä. Vallankäyttö on tavoitteellista toimintaa, ja se on riippuvaista tiedosta tavoitteiden saavuttamiseen tarvittavista keinoista tai välineistä. Robert Dahlin mukaan valta on mahdollisuus tai kyky saada toinen toimimaan vallankäyttäjän haluamalla tavalla, eli se on mahdollisuus voittaa vallankäytön kohteen vastustus. (Paloheimo & Wiberg 2012, 53–54.) Valta ei ole aina lakiin sidottua tai näkyvää valtaa. Valta voi olla piilotettua ja jopa vallankäytön kohteen tiedostamatonta valtaa. (Berndtson 2008, 43).

3.1.2. Poliitiikan luonne

Konsensusnäkökulman mukaan politiikka on yhteisten asioiden hoitamista ja järjestyksen ylläpitämistä, ongelmanratkointia ja kriisien hallintaa. Sen tarkoituksena on rauhoittaa ja tasapainottaa riitaisaa toimintaa. Keskeistä toiminnassa on poliittinen sopiminen, selviytyminen ja sopeutuminen, mukautuminen ja yhteisymmärrys. Konsensushakuiselle politiikalle ominaista on jatkuvuus. Erilaisten intressien yhteensovittaminen on politiikassa olennaista, johon liittyy kompromissialttius ja valmius tinkiä omista maksimitavoitteista. Olemassa olevat rajoitteet hyväksytään ja tyydytään poliittisesti mahdolliseen. (Paloheimo & Wiberg 2012, 43.) Konsensushakuisen politiikan vaikuttavimpia puolestapuhujia on Bernard Crick, joka teoksessaan *In Defence of Politics* (1962) määritteli politiikan toiminnaksi, jonka avulla eriävät edut tietyssä hallinnan yksikössä sovitellaan jakamalla valta suhteessa toimijoiden merkitykseen koko yhteisön hyvinvoinnille ja selviämislle. Valtaapitävät haluavat neuvotella ja sopia keskenään, koska he eivät halua murskata toisten pyrkimyksiä omiensa saavuttamiseksi. (Heywood 2013, 10.) Konsensuspolitiikan näkökulmasta politiikan tulokset eivät ole niin merkittäviä kuin tapa, jolla tuloksiin päästään.

Jatkuva konsensushakuisuus tuottaa tuloksia, joihin kukaan ei ole täydellisen tyytyväinen, koska kaikkien toimijoiden on jatkuvasti tehtävä kompromisseja. Tätä kautta politiikka on luonteeltaan turhauttavaa ja vaikeaa, ja päätösten tekeminen vie kauan aikaa, mikä johtaa ihmisten pettymykseen suhteessa demokraattiseen politiikkaan. Konsensusdemokratia voi muuttua vähemmistön diktatuuriksi, jolloin pieni vähemmistö käyttää hyväkseen enemmistön tarvetta saada aikaan sopimus ajaakseen omia etujaan. (Heywood 2013, 10; Paloheimo & Wiberg 2012, 153.) Konsensuspolitiikan huonoja puolia ei useinkaan korosteta, sillä merkittävintä on sen altruistinen luonne.

Konfliktinäkömyksen mukaan politiikka on järjestyksen murtamista, ongelmien luomista ja konfliktien edistämistä. Konfliktipolitiikassa pyritään konfrontaatioihin: poliittisia riitoja etsimällä

etsitään ja turvaudutaan kärjistyksiin omien etujen saavuttamiseksi. Rajoitteiden murtaminen ja olemassaolevien järjestelyjen uhmaaminen on konfliktipolitiikkaa. Konfliktipolitiikalle on ominaista hyppäyksellisyys, epäjatkuvuus, murrokset, riskinotto, intressien vastakkaisuus ja alituiset ristiriidat. Toimijoilla on vapaus. He ovat autonomisia eli omalakisista, ja erityisesti heille politiikka on tahdon asia. Toimijat eivät pyri sopeutumaan vallitsevaan tilanteeseen tai toimimaan muiden ehdoilla, vaan he asettavat itse ehtonsa ja pyrkivät sopeuttamaan muita niihin. (Paloheimo & Wiberg 2012, 43–44.)

3.2. Poliitiikan areena ja toimijat

Politiikkaa suppeassa merkityksessä on vain sellainen vallankäyttö, jota harjoitetaan erityisissä poliittisissa instituutioissa. Tällöin korostetaan yhteiskunnan jakautumista erilaisiksi taloudellisiksi, poliittisiksi ja sosiaalisiksi instituutioiksi. Tässä ahtaassa merkityksessä politiikka on poliittisiksi tunnistetuissa instituutioissa tapahtuvaa vallankäyttöä. Yhteiskunnallisen vallan jakautuminen ratkeaa erilaisissa yhteiskunnallisissa instituutioissa käytävissä valtataisteluissa. Joissakin yhteiskunnissa suurin osa vallasta on taloudellisilla ja toisissa poliittisilla instituutioilla, jolloin muiden instituutioiden on sopeuduttava vallassa olevien instituutioiden vallankäyttäjien tahtoon. (Paloheimo & Wiberg 2012, 44.)

Kenties tavallisin politiikan käsitteen käyttö liittyy valtiolliseen ja kunnalliseen päätöksentekoon: eduskuntaan, hallitukseen, ministeriöihin, kunnan päätöksentekuelimiin ja puolueisiin. Ihmisistä sanotaan, että he ovat "mukana politiikassa", mikäli he osallistuvat valtion tai kunnan päätöksentekoon tai puolueiden toimintaan. David Easton on määritellyt politiikan tämän näkemyksen mukaisesti *lailliseksi arvojen jakamiseksi* (Heywood 2013, 5). Hänen mukaansa politiikka sisältää kaikki ne erilaiset prosessit, joilla valtion hallinto vastaa yhteiskunnan sille asettamiin odotuksiin ja paineisiin. Erityisesti politiikka on hallinnon suorittamaa hyötyjen, palkkioiden ja rangaistusten jakamista. Poliitiikkaa ovat siis vallanpitäjien lausunnot, viralliset päätökset ja niiden tulokset. Edellistä määrittelyä on mahdollista kaventaa edelleen määrittelemällä politiikka puoluepolitiikaksi. Tällöin valtion ja kunnan hallinnon toimijoista poliittisiksi määrittyvät vain puolueiden jäsenet, joiden katsotaan olevan ideologisesti motivoituneita ajamaan omia etujaan. (Heywood 2013, 6.)

Klassinen erottelun teko julkisen ja yksityisen välillä on yhteiskunnan jakaminen valtioon ja kansalaisyhteiskuntaan. Valtion instituutiot voidaan luokitella julkisiksi, sillä ne ovat vastuussa yhteisöllisen elämän järjestäytymisestä, ja ne rahoitetaan kansan kustannuksella. Tämä politiikan

määrittely on erittäin rajoittava, sillä se rajaa politiikan hallintajärjestelmän sisään. Tällöin politiikkaan osallistuu vain rajallinen määrä toimijoita ja suurin osa ihmisistä, instituutioista ja yhteiskunnallisista toiminnoista on politiikan ulkopuolella. Yritykset, yhdistykset, järjestöt, seurat ja perheet määrittellään epäpoliittisiksi, koska ne eivät osallistu valtion tai kuntien hallintaan. Ne kuuluvat kansalaisyhteiskuntaan ja ovat yksityisiä, sillä yksittäiset kansalaiset ovat ne perustaneet ja rahoittaneet omien etujensa tyydyttämiseksi. (Heywood 2013, 6,8.)

Vaihtoehtoinen jako julkiseen ja yksityiseen voidaan määrittellä poliittisen ja henkilökohtaisen välille. Tällöin osa kansalaisyhteiskunnan toiminnoista ymmärretään julkisiksi, sillä osa sen instituutioista on avoimia ja toimii julkisesti, jolloin niiden toimintaan kaikilla on mahdollisuus osallistua. Tämä määrittely laajentaa politiikan toimintakenttää. Erityisen merkittävää on politiikan alueen laajentuminen talouden puolelle. Kuka tahansa voi perustaa yrityksiä ja osuuskuntia, ja muiden kuin henkilöyritysten tiedot ovat julkisia. Yhdistykset, seurat ja ammattiliitot ovat kaikille avoimia ja julkisia, siis poliittisia. Tämä määrittely silti erottaa politiikan henkilökohtaisista instituutioista ja asioista, perheestä, kodista ja ihmissuhteista. (Heywood 2013, 8.) Toisaalta päätökset, jotka koskevat kaikkia yhteiskunnan jäseniä samalla tavalla, edustavat julkista valtaa, vaikka olisikin kyse ihmisten yksityisistä asioista (Berndtson 2008, 45).

Adrian Leftwich julisti teoksessaan *What is Politics? The Activity and Its Study* (2004) politiikan olevan kaiken kollektiivisen toiminnan keskiössä, muodollisen ja epämuodollisen, julkisen ja yksityisen. Poliittikkaa tehdään perheissä ja ystäväpiireissä aivan kuten valtioiden välisissä suhteissa. Avarassa merkityksessä poliittikkaa on kaikki sellainen toiminta, jossa käytetään valtaa toisiin henkilöihin. Se on toimintaa, jolla tehdään, säilytetään ja muutetaan yleisiä sääntöjä, joiden mukaan eletään. Laajasti ymmärrettynä politiikka on tietty näkökulma todellisuuteen. Sen mukaan tekoihin liittyy erilaisia näkökulmia. Poliittikka on näkökulma, jonka kautta kiinnitetään huomiota siihen, miten ihmiset vaikuttavat ja yrittävät vaikuttaa toistensa toimintaan. Päähuomio kiinnittyy tällöin vallankäyttöön. (Heywood 2007, 11; Paloheimo & Wiberg 2012, 44.)

Elitismi on näkökulma, joka kritisoi tasa-arvoa kannattavia ideoita, kuten demokratiaa ja sosialismia. Sen mukaan hallitseva eliitti on joko väistämätön ja haluttu sosiaalisen elämän ominaisuus tai korjaava ja kiusallinen sellainen. Klassiset elitistit, kuten Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ja Robert Michels uskoivat, että poliittinen valta on aina pienen eliitin hallussa. Moscan mukaan kaikissa yhteisöissä on kaksi luokkaa: hallitseva ja hallittu, sillä hallitsemiseen tarvittavat resurssit ja ominaisuudet ovat aina epätasaisesti jakautuneet. Pareton mukaan hallitsemiseen pystyvät kaksi psykologista tyyppiä: ovelat manipuloijat ja väkivaltaiset pakottajat. Michelsin mukaan kaikissa organisaatioissa on oligarkian tendenssi: valta kasautuu niille harvoille, jotka

osaavat organisoida ja tehdä päätöksiä. Modernit elitistit pyrkivät korostamaan tiettyjen olemassaolevien poliittisten järjestelmien epädemokraattisuutta. Heidän mukaansa politiikassa on silti kilpailua kilpailevien eliittien kesken. (Heywood 2007, 83–84; Paloheimo & Wiberg 2012, 82) Heidän mukaansa kuitenkin poliittinen valta kasautuu aina harvoille, ja demokraattinen kansanvalta on näennäisyyttä. Perusteluna on yleensä hallitsemiseen tarvittavat ominaisuudet ja resurssit, joita kaikilla ei ole ja toisaalta vallan väistämätön kasautuminen. Poliitikko on siis vain rajatun kansanosan toimintaa, vaikka näennäisesti siihen osallistuvat kaikki.

3.3. Poliittinen järjestelmä

Poliittisen toiminnan niin yksilökeskeinen kuin yhteisöllinenkin selittäminen on vain eräs näkökulma todellisuuteen. Yksilökeskeisessä selittämisessä huomio kiinnitetään tavoitteellisiin toimijoihin ja yhteiskunnalliset instituutiot sulkeistetaan tai jätetään tarkastelun ulkopuolelle. Yhteisöllisessä selittämisessä yksilöiden omat toiminnalliset tavoitteet sulkeistetaan ja huomio kohdistetaan siihen, millä tavalla ja missä määrin he seuraavat erilaisten normiyhteisöjen sääntöjä. Poliittinen elämä koostuu ihmisten lisäksi erilaisista organisaatioista ja instituutioista.

Uusi institutionalismi on yhteiskuntatieteellinen tutkimussuuntaus, jonka ohjelmana on sulauttaa yhteen toiminnan yksilökeskeinen ja yhteisöllinen selittäminen. Valtio on vain yksi poliittisen toiminnan organisaatioista. Organisaatiot antavat ihmisille mahdollisuuden tehdä asioita, joihin he eivät ilman yhteistyötä kykenisi, mutta samalla organisaatiot myös rajoittavat ihmisten toimintamahdollisuuksia. Instituutiot ovat ihmisten käyttämiä virallisia tai epävirallisia pelisääntöjä, jotka ohjaavat heidän käyttäytymistään vuorovaikutustilanteissa. Instituutioita ovat esimerkiksi puolueet ja vaalijärjestelmä. Instituutiot ovat olemassa olevia, mutta samalla muutettavissa olevia tosiasioita, joilla on vaikutuksia ihmisten valintamahdollisuuksiin. Tavoitteelliset yksilöt edistävät päämääriään institutionaalisia sääntöjä noudattaen ja muokaten. (Paloheimo & Wiberg 2012, 46–47, 130.) Ihmisistä, organisaatioista ja instituutioista muodostuvaa poliittisen elämän kokonaisuutta voidaan analysoida poliittisena järjestelmänä. (Paloheimo & Wiberg 2012, 130.) Poliittisia järjestelmiä voidaan analysoida ja vertailla niiden instituutioiden, sääntöjen, vakiintuneiden tapojen ja toimijoiden kautta. Uuden institutionalismin mukaisen selitysmallin mukaan poliittiset instituutiot ovat niiden käyttäjien muokattavissa, vaikka he joutuvat toimimaan niiden sääntöjen mukaan.

Demokratia on Euroopassa vakiintunut valtiollisen poliittisen toiminnan malli. Demokratia-sanalla on nykyään melkein kaikkialla myönteinen kaiku. Erilaiset poliittiset aatesuunnat yrittävät ottaa

demokratian omiin nimiinsä. Demokratialle onkin olemassa erilaisia määrittelyjä riippuen tarkastelutavasta. Uuden ajan eurooppalaisessa demokratiakeskustelussa on kaksi perinnettä. Ensimmäinen perinne liittää demokratian yleiseen etuun ja kansan tahdon toteutumiseen. Toinen perinne tarkastelee demokratiaa määrätynkaltaisina päätöksenteon menettelytapoina. (Paloheimo & Wiberg 2012, 138.) Demokratian tarkastelutavat nostavat esille erilaisia piirteitä demokratiasta ja samalla myös politiikasta. Kun korostetaan demokratian luonnetta yleisen edun ajamisena, samalla korostetaan politiikan olevan utilitaristista toimintaa. Demokratian menettelytapojen korostaminen konstruoi politiikasta kuvaa sääntöjen ja tapojen laatimisena ja noudattamisena.

Demokratian ydinperiaatteita on poliittinen tasa-arvo, ajatus siitä, että poliittinen valta tulisi jakaa mahdollisimman tasaisesti ja laajasti kansan kesken. *Kansa* viittaa yleensä tässä yhteydessä täysikäisiin ja täysivaltaisiin kansalaisiin. Kansaa voidaan demokratian määrittelyssä tarkastella yksikkönä, jolla on yhteinen etu. Tällöin demokratia määriteltäisiin yhteisen, kansan tahdon toteuttajana. Toisaalta demokratia voidaan määritellä myös enemmistön valtana, mikäli ajatellaan, että jokaisella yksilöllä kansassa on oma etunsa ajettavana. Pahimmillaan enemmistön valta voi muuttua enemmistön tyranniaksi, jossa vähemmistöt jäävät yhteiskunnallisen päätöksenteon ulkopuolelle. (Heywood 2013, 72–73 Demokratia ei ole yksiselitteinen käsite, vaikka se onkin yleensä hyväksytty jo ilman sen tarkempia määrittelyjä.

Yleensä demokratiaan liitetään ajatus siitä, että ihmiset hallitsevat itse itseään; valta hallita on kansalla. Ihmiset osallistuvat yhteisten päätösten tekemiseen ja vaikuttavat yhteisön tulevaisuuteen. Ihmisten osallistumisella tähän toimintaan on olemassa erilaisia muotoja. Suorassa demokratiassa kansan osallistuminen päätöksentekoon on välitöntä ja jatkuvaa kansanäänestyksissä, joukkokokouksissa tai esimerkiksi viestintäteknologian avulla. Tällöin hallittavien ja hallitsijoiden, kansalaisyhteiskunnan ja hallintajärjestelmän, välinen ero katoaa. Suora demokratia on ainoa puhdas demokratian muoto. Suora demokratia kasvattaa kansalaisista paremmin informoituja ja poliittisesti sivistyneempiä. Hallinta on legitiimiä siinä mielessä, että ihmiset todennäköisemmin hyväksyvät päätökset, joiden tekemisessä he ovat olleet mukana. (Heywood 2013, 73–74.)

Vaihtoehtoinen ja yleisempi demokratian muoto on edustuksellinen demokratia, jonka keskeisin osallistumisen muoto on äänestäminen. Äänestäessään ihmiset eivät päättää asioista, vaan he valitsevat ihmiset, jotka tekevät päätökset heidän puolestaan. Äänestämisen demokraattinen piirre on sen asettama vastuu äänestyksellä valituille: mikäli he pettävät äänestäjiensä luottamuksen, he eivät saa ääntä seuraavissa vaaleissa. Edustuksellinen demokratia on rajallinen demokratian muoto, sillä ihmisten osallistuminen hallitsemiseen on harvinaista ja lyhytaikaista. Edustuksellinen demokratia on toimivampi suurissa yhteisöissä kuin suora demokratia. Lisäksi se vapauttaa

kansalaiset jatkuvasta päätöksenteosta ja jättää politiikan niiden vastuulle, joilla on koulutusta, asiantuntemusta ja kokemusta poliittisesta päätöksenteosta. Edustuksellinen demokratia myös säilyttää vakautta etäännyttämällä kansalaisia politiikasta, mikä kannustaa heitä hyväksymään kompromisseja. Demokratiassa kansan osallistuminen voi olla vähäistä, ja vallanpitäjän tai harvojen vallanpitäjien ajatellaan osaavan parhaiten määritellä kansan edun. Kansalta katsotaan puuttuvan politiikassa tarvittavia taitoja ja tietoja, jolloin heidän on parempi tyytyä hallittavien osaan yhteisen hyvän vuoksi. (Heywood 2013, 73–75.)

William Riker on jakanut demokratiaperinteet kahteen tyyppiin, liberalistiseen ja populistiseen. Liberaali demokratia on edustuksellisen demokratian muoto, missä poliittinen valta ansaitaan säännöllisesti pidettävissä vaaleissa, jotka pidetään muodollisen poliittisen tasa-arvoisuuden pohjalta. Poliittiset vaalit ovat kilpailulliset eli ehdokkaat kilpailevat äänestäjien kannatuksesta. Liberaalissa demokratiassa vaalien tarkoituksena on valtaapitävien valitseminen ja heidän toimintansa kontrolloiminen. Populistisen demokratiakäsityksen mukaan vaalien tarkoituksena on äänestäjien mielipiteiden yhteenkokoaminen vaaleilla valittujen vallankäyttäjien päätöksiksi. Teoriat demokratiasta kansan tahtona tai enemmistön tahdon toteutumisenä ovat Rikerin mukaan populistisia oppeja demokratiasta. (Heywood 2013 81; Paloheimo & Wiberg 2012, 144.)

3.4. Poliittinen osallistuminen

Osallistuvan demokratian käsityksen mukaan demokratia edellyttää kansalaisten osallistumista poliittisen elämän päätöksentekoon vaikuttavalla tavalla. Edustuksellista demokratiaa syytetään toisinaan poliittisesta passivoinnista, sillä äänestysluvut ovat laskeneet tasaisesti 1900-luvun aikana. Kansalaisten poliittinen passiivisuus ei välttämättä tarkoita sitä, että demokraattinen hallitusjärjestelmä on kriisissä. Poliittinen passiivisuus voi olla merkki joko kohtalaisesta tyytyväisyydestä, välinpitämättömyydestä tai poliittisen voimattomuuden tunteesta. Erittäin suuri poliittinen aktiivisuus voi olla myös ongelma niin demokraattiselle hallitsemistavalle kuin mille tahansa poliittiselle järjestelmälle. Poliittinen järjestelmä voi ylikuormittua, jos sille asetetaan runsaasti sellaisia intensiivisiä vaatimuksia, joita järjestelmä ei pysty käsittelemään. (Paloheimo & Wiberg 2012, 144.)

Poliittisella osallistumisella voidaan tavoitella erilaisia asioita, sillä eri ihmiset ovat kiinnostuneita eri asioista. Suuri osa ihmisistä osallistuu poliittiseen toimintaan voidakseen edistää joko omia etujaan tai sellaisen yhteiskuntaryhmän etuja, johon he katsovat kuuluvansa. Osallistumisen motiivit ovat siis joko egoistisia tai altruistisia. Ihmiset voivat myös osallistua poliittiseen

toimintaan edistääkseen joitakin aatteellisia tavoitteita,. Toisinaan ihmiset osallistuvat poliittiseen toimintaan, koska he pitävät sitä velvollisuutenaan. Demokraattisissa yhteiskunnissa korostetaan voimakkaasti vaaleihin osallistumisen tärkeyttä, koska sen nähdään olevan hyvin toimivan demokratian edellytys. Vain pieni vähemmistö kansalaisista osallistuu poliittiseen toimintaan tavoitellakseen itselleen valtaa. Erilaiset epäpoliittiset motiivit voivat kannustaa kansalaisia osallistumaan poliittiseen toimintaan. Kansalaiset voivat pitää aktiivisuutta arvona itsessään, tai he voivat pitää osallistumista sosiaalisena ja kehittävänä toimintana, tai he haluavat oppia uusia asioita. (Paloheimo & Wiberg 2012, 202–204.)

Ihmisten osallistumattomuudelle on myös löydetty erilaisia syitä politiikan tutkimuksessa. Ihmiset voivat kokea, ettei politiikka ole tärkeää, vaivan arvoista. Ihmisten voi olla vaikea tehdä eroja puolueiden välillä, jolloin he joko eivät osaa valita omaa kantaansa tai eivät koe kannan valintaa olennaiseksi, kun kaikki puolueet ovat samanlaisia. Ihmiset voivat jättää osallistumatta protestina vallassa olevalle järjestelmälle tai vallanpitäjälle. (Berndtson 2008, 150.)

Yksilö voi osallistua politiikkaan eri tavoin. Hän voi olla aktiivinen tai passiivinen osallistuja, pelkkä äänestäjä tai puolueaktiivi. Poliitiikkaan voi osallistua myös eri paikoissa, joko perinteisillä poliittisen osallistumisen areenoilla, kuten äänestyskopissa tai puoluekokouksessa tai modernimmalla otteella sosiaalisessa mediassa. Paloheimon ja Wibergin mukaan poliittinen osallistuminen on mukanaoloa poliittisessa toiminnassa, poliittisen toiminnan määrittää vallankäyttö (Paloheimo & Wiberg 2012, 200).

Sovinnainen osallistuminen on poliittista toimintaa, joka liittyy normaaliin edustukselliseen demokratiaan, kuten äänestäminen, puolueen jäsenenä toimiminen tai yhteydenotto poliittisissa instituutioissa toimijoihin. Kansalaisten omaehtoinen, parlamentaariset instituutiot ohittava poliittinen toiminta on epäsovinnaista osallistumista. Tällaista toimintaa on esimerkiksi vetoomuksien allekirjoittaminen, lailliset mielenosoitukset, boikotit, kieltäytyminen vuokranmaksusta, rakennusten valtaaminen ja iskulauseiden maalaaminen seiniin. (Berndtson 2008, 145–146.) Sovinnaisen ja epäsovinnaisen toiminnan erottaminen toisistaan voi olla hankalaa, sillä niiden raja on liukuva.

4. TUTKIMUSMETODI JA AINEISTO

4.1. Diskurssianalyysi

Olen valinnut tutkimusmetodikseni tähän työhön diskurssianalyysin. Diskurssianalyysin avulla voin etsiä tutkimuskohteistani, yhteiskuntaopin oppikirjoista, erilaisia keinoja merkityksellistää ja konstruoida politiikan käsite. Diskurssianalyysi ottaa myös huomioon erilaiset valtasuhteet kielenkäytössä ja näiden valtasuhteiden potentiaaliset vaikutukset. Valta on olennainen ulottuvuus tässä tutkimuksessa, sillä politiikan käsite on aina yhteydessä valtaan. Oppikirjatekstit ovat myös vallankäyttöä, koska ne ovat valtasuhteessa oppilaisiin. Diskurssianalyysi ottaa huomioon analysoitavasta kohteesta myös ne näkökulmat ja vaihtoehdot, jotka on piilotettu.

Diskurssianalyysi perustuu sosiaalisen konstruktivismin näkemykseen kielenkäytöstä todellisuuden rakentamisena. Sosiaalisesta todellisuudesta ei ole olemassa yhtä oikeaa tulkintaa. Useat rinnakkaiset merkityssystemit kilpailevat kielen kautta rakentuvien todellisuuksien vakiinnuttamisesta. Kielenkäyttö, tekstit ja puhe eivät siis kuvaa ympäröivää maailmaa, vaan ne merkityksellistävät, rakentavat, järjestävät, uusintavat ja muuttavat sosiaalista todellisuutta, jossa me elämme. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 17, 25–26; Mäntynen & Pietikäinen 2009, 12.) Oppikirjat esiintyvät usein faktoja ja todellisuutta kuvaavina teksteinä, jotka eivät ota kantaa sisältöönsä vaan ainoastaan välittävät tietoa (Löfström 2001a, 12). Diskurssianalyysin näkökulmasta tämä ei ole mahdollista, sillä kaikki tekstit ovat osa kilpailevia ja toisistaan eroavia merkityssystemejä. Ei ole olemassa mitään yhtä sosiaalista todellisuutta, jota oppikirjat voisivat neutraalisti kuvata. Tekstin välittämä todellisuus on vain yksi vaihtoehto monista. Oppikirjat käyttävät kieltä konstruoidessaan oman tulkintansa kohteista, joista ne kertovat. Kieli ei ole koskaan neutraalia tai puolueetonta, kielenkäyttö vaatii aina valintoja vaihtoehtojen välillä.

Kielenkäyttöä ei kuitenkaan voida erottaa oikeasta todellisuudesta. Kielenkäyttö ja muu todellisuus ovat kietoutuneet erottamattomasti yhteen: näemme sekä aineelliset asiat että käsitteelliset asiat erilaisten merkityssystemien avulla. Todellisuus ei muodostu pelkistä merkityksistä, mutta asioita ja tapahtumia ei voi tarkastella ilman niiden merkityksellistämistä. Diskurssianalyysin tarkoitus on rakentaa turhan yksinkertaistavien kuvausten tilalle selitysvoimaisempia kuvauksia siitä, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 28–29.) Poliitikka perustuu oikeaan ihmisten toimintaan, mutta se mitä nostamme toiminnasta esiin ja keitä ihmisiä esitämme politiikan tekijöiksi, kun puhumme tai kirjoitamme politiikasta, se muodostaa politiikan merkityksen kielenkäytössämme.

Sosiaalinen todellisuus muodostuu useista keskenään kilpailevista ja rinnakkain olemassa olevista merkityssysteemeistä. Erilaisia merkityssysteemejä kutsutaan diskursseiksi. Diskurssin voi määritellä verrattain eheäksi säännömukaisten merkityssuhteiden systeemiksi, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta. Diskurssit ovat tutkijan tulkinnan tuloksia. Tutkijan tutkimat tekstit eivät ole yksiselitteisiä tuotteita, vaan ne ovat avoimia erilaisille tulkinnoille. Analyysi on perusteltua tulkintaa, joka pohjautuu tutkijan ja aineiston väliseen vuoropuheluun. (Mt., 34–35.) Aion tässä tutkimuksessa etsiä peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoista diskursseja politiikasta. Pysin löytämään rinnakkaisia ja kilpailevia tapoja määrittää, merkityksellistää, konstruoida, uusintaa tai haastaa politiikan käsitettä.

Diskurssianalyysille on ominaista ulkoista maailmaa luovien konstruktioiden vakiintumisen ja vaihteluiden näkyväksi tekeminen ja eksplikointi. Erilaiset merkityssysteemit määrittyvät myös suhteessa toisiinsa. Jotkut diskurssit voivat saada muita diskursseja merkitsevemmän aseman. Näistä saattaa muodostua yhteisesti jaettuja ja itsestään selvinä pidettyjä totuuksia, jotka vaihtoehtoisia tulkintoja. (Mt., 27, 35–36.) Hegemoninen diskurssi on vaarallinen yhteiskunnallisessa keskustelussa, koska se rajoittaa kielenkäyttöä ja samalla myös tulkintaa. Tästä syystä hegemoninen diskurssi on tärkeää löytää ja tehdä näkyväksi, jotta se voidaan avoimesti haastaa. Diskurssianalyysin avulla on mahdollista myös etsiä puuttuvia diskursseja vastakkainasettelujen kautta. Jos jokin diskurssi on aineistossa hallitseva, se tarkoittaa, että jokin toinen kilpaileva diskurssi puuttuu tai on heikko. Puuttuvien diskurssien löytämiseen oppikirjoista käytän apuna politiikan tutkimuksen oppikirjojen pohjalta muodostettua viitekehystä politiikan käsitteestä.

Diskurssien tutkimuksen tavoitteena ei ole selvittää eri diskurssien *totuudenmukaisuutta* ja verrata diskursseja siinä suhteessa. Mielenkiinto on enemmän erilaisten versioiden tunnistamisessa ja niiden vertailussa eri versioiden painoarvon suhteen. Diskurssien tutkimusta kiinnostaa, millaiset merkitykset ovat vallalla, marginaalisia tai puuttuvia ja miksi. (Mäntynen & Pietikäinen 2009, 13.)

Diskurssianalyysi on aineistolähtöinen metodi. Aineistoa ei jäsennetä ulkopuolisista selittävästä teorioista, vaan olennaiset sisällölliset jäsennykset rakennetaan aineiston analyysin tuloksena. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 250.) Edellisessä luvussa rakentamani politiikan tutkimukseen pohjautuva politiikan käsitteen erittely ei tarjoa jäsennyttä analyysille. Se on vertailukohta, joka kertoo, mitä erilaisia näkökulmia politiikan käsitteeseen on politiikan tutkimuksen perusteoksissa.

Kielenkäytön tutkimuksessa yksi peruskysymys on tutkijan asema suhteessa kielenkäyttöön. Tutkija on itsekään tutkimansa kulttuurin ja sosiaalisen todellisuuden jäsen. Tutkija voi huomaamattaan uusintaa hegemonisen diskurssin käsitteistöä ja tulkintoja. Tutkijan valitsemat teoriat ja metodit ohjaavat häntä näkemään tutkittavan ilmiön rajatusta näkökulmasta. (Jokinen, Juhila & Suoninen

2016, 31; Mäntynen & Pietikäinen 2009, 37.) En voi tutkijana irrottautua omasta taustastani suhteessa kielenkäyttöön ja tutkittavaan aineistoon. On hyvä, että olen tutkijana tekstin kanssa saman suomalaisen yhteiskunnan ja koulujärjestelmän sosiokulttuurin edustaja, jolloin osaan arvioida kyseistä tekstiä kyseisen jakamamme kulttuurin sisältä. Tämä kuitenkin samalla tarkoittaa sitä, että saan tutkimuksessani erilaisia tuloksia kuin esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan ja koulujärjestelmän ulkopuolella varttunut tutkija. Olen myös itse opiskellut suomalaisen oppikirjagenren mukaisia yhteiskuntaopin oppikirjoja itse suomalaisessa peruskoulussa. Tämä on antanut minulle oman kokemuksen näistä oppikirjoista, enkä voi täysin irrottautua kokemuksieni vaikutuksesta, vaikka pyrkisinkin mahdollisimman objektiiviseen tulkintaan. Voin kuitenkin tiedostaa omien kokemuksieni ja näkemyksieni mahdolliset vaikutukset ja pyrkiä minimoimaan niitä. Tuon tutkimukseni, aineistoni ja analyysini tulokset mahdollisimman avoimesti näkyville, jotta tulkintani ovat tämän tutkimuksen lukijan arvioitavissa.

Diskurssit ovat kontekstisidonnaisia. Ne rakentuvat osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä. Diskurssianalyysille on ominaista jäsentää sosiaalista todellisuutta jatkuvasti rakentuvana, olemassa olevia käsitteellistämisen tapoja uusintavana ja muuntavana, prosessina. Sosiaalinen todellisuus on sekä analyysin kohde että tuote. Diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Konteksti on huomioitava analyysissä, eli analysoitavaa puhetta tai tekstiä tarkastellaan tietynä aikana ja tietyssä paikassa, ja tulkinta pyritään suhteuttamaan aikaan ja paikkaan. Kontekstin diskurssiiviset ja vuorovaikutukselliset käytänteet sääntöineen rajaavat kielen valinnanvapautta ja notkeutta resurssina. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 29, 31, 36–41; Mäntynen & Pietikäinen 2009, 15.)

Konteksti on monikerroksinen käsite, jolla voidaan viitata hyvinkin eri tasoihin ilmiöihin. Kontekstilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä tai yhteiskunnallista tilaa. Funktionaalisesta ja sosiaalisesta kielikäsitteestä johtuen konteksti on diskurssitutkimuksessa laaja-alainen käsite. Sillä tarkoitetaan kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä tekevät mahdolliseksi ja rajaavat sen käyttäytymistä ja tulkitsemista. (Mäntynen & Pietikäinen 2009, 29–30.)

Tässä analyysissä kontekstina toimivat suomen kielen, sosiokulttuurisen ympäristön, tekstien tuottamisen ajan ja paikan lisäksi esimerkiksi tietyt reunaehdot, jotka ovat olennaisia kohteena olevan aineiston tuottamiselle. Oppikirjatekstien tuottamiseen genrenä liittyy tapoja, perinteitä ja sääntöjä. Yhteiskuntaopin oppikirjoja leimaa esimerkiksi vaatimus objektiivisuudesta ja yhteiskunnallisten asioiden lähestymisestä ilman ennakkokäsityksiä ja -arvostuksia (Ahonen 2000, 16). Oppikirjateksteillä on myös valmiiksi annetut tavoitteet; oppikirjatekstien tulee pyrkiä opetus suunnitelman perusteissa annettujen opetustavoitteiden täyttämiseen. Oppikirjoilla on myös

oppilaisiin nähden tietty valtasuhde, joka asettaa tekstin lukijan tiettyyn asemaan suhteessa oppikirjan tekstiin. Useimmiten oppikirjojen lukijakunta koostuu oppilaista ja opiskelijoista, joiden yhtenä tehtävänä on oppikirjojen tekstien sisällön omaksuminen ja reflektointi. Oppikirjoissa käytetyt sanat ja niiden yhdistelmät lataavat kohteisiinsa piileviä oletuksia siitä, mikä on luonnollista tai hyväksyttyä. Tekstigenressä käytetty sanasto, rakenne ja argumentaatio korostavat oppikirjan faktuaalista luonnetta, eikä oppikirjan tarvitse juurikaan perustella sisältöään ja kertomiaan totuuksia. Oppikirjan tehtävä on selittää oppilaalle ympäröivän todellisuuden ilmiöitä.

Merkitysten tarkasteleminen on aina sidottu merkitysten tuottamisten paikallisiin prosesseihin, ja merkitysten rakentumista tarkastellaan hetkessä tapahtuvana toimintana. Toisaalta merkityksellistämisen tavat ovat aina sidoksissa kunkin aikakauden diskursiiviseen ilmastoon, laajempiin kulttuurisiin merkityksiin, merkityksellistämisen tapoihin ja kielellisiin käytäntöihin. Merkityksellistäminen on siten kulttuurissa kaikkialla koko ajan käynnissä olevaa toimintaa. Tutkijan on mietittävä, miten tutkimuksessa otetaan huomioon tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon samanaikainen läsnäolo. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 270.) Analyysini kohteina olevat oppikirjat on julkaistu 2010-luvulla vuosina 2011–2015. Ne ovat oman aikakautensa tuotteita, ja niiden kielenkäyttöä täytyy merkityksellistää suhteessa omaan aikakauteensa. Tutkijana tulkitsen näitä tekstejä vuonna 2017, enkä voi tulkita näitä tekstejä muusta ajankohdasta käsin. Kulttuurisena jatkumona analyysilleni toimii katsaus aikaisempaa yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimukseen ja oma subjektiivinen kokemukseni kulttuurin jatkumosta.

Diskurssianalyysin avulla voidaan tarkastella kielenkäytön funktioita, seurauksia. Funktiolla ei tarkoiteta kielenkäyttäjän, tekstin tuottajan tarkoittamaa vaikutusta. Analyysillä pyritään löytämään ne funktiot, jotka ovat potentiaalisina läsnä. Diskurssitutkimuksen näkökulma kieleen funktionaalisenä, tilanteisena ja monitasoisena resurssina tarkoittaa kielenkäytön tutkijalle sitä, että valintoja tehdään ja järjestäytymistä tapahtuu kielenkäytön eri tasoilla. Mikrotasolla tehdään valintoja kieliopin, tekstin rakenteen ja sanaston suhteen, kun taas diskursiivisella tasolla valitaan diskurssin, genren ja narratiivin väliltä, ja sosiaalisella tasolla valinnat kohdistuvat representaatioihin, identiteetteihin ja valtasuhteisiin. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 47–48; Mäntynen & Pietikäinen 2009, 16.) Tässä tutkimuksessa on tarkoitus analysoida oppikirjateksteistä politiikan käsitteen tuottamiseen liittyviä funktioita ja tehdä niitä näkyväksi. Samalla tuodaan näkyväksi eri kielenkäytön tasoilla tapahtuneet valinnat. Valintoihin vaikuttaa kyseessä olevien tekstien sosiaalinen konteksti, mikä saattaa rajoittaa ja ohjata kielenkäytössä tehtyjä ratkaisuja. Tämäkin on tutkimustulos. Tarkoitus ei ole selvittää, millaisen kuvan politiikasta teksti aktiivisesti pyrkii luomaan. Sama teksti voi luoda eri lukijoille erilaisia tulkintoja riippuen lukijan positiosta suhteessa tekstiin ja tulkitsijan omasta maailmankuvasta.

Maailmankuva on yksilön sisäinen malli siitä todellisuudesta, jossa hän elää ja hänestä itsestään tämän todellisuuden osana. Se toimii valikoivan tarkkaavaisuuden ja informaation tulkinnan perustana, sillä on ihmisen toimintaa säätelevä funktio. Yhteiskunta pyrkii koulutuksen avulla säätelemään jäsentensä maailmankuvan muotoutumista omien tavoitteidensa suuntaiseksi. Nämä tavoitteet on tuotu julki muun muassa koulutuksen lainsäädännössä, asetuksissa ja opetussuunnitelmissa. Yksilön maailmankuvan puitteet kuitenkin ovat jo varsin pitkälle muotoutuneet hänen tullessaan koulutuksen vaikutuksen piiriin. Ne jatkavat tämän jälkeenkin muotoutumistaan arkielämän vuorovaikutusprosesseissa lomittain koulutuksen prosessien kanssa. (Rauste-von Wright, von Wright & Soini 2003, 39–40.) Tutkittavilla teksteillä on siis hyvinkin konkreettisia tavoitteita oman sisältönsä esittämisessä. Tekstien tavoitteet eivät kuitenkaan ole diskurssianalyysissä mielenkiinnon kohteena, sillä diskurssianalyysi pyrkii tuomaan esille tekstissä rakentuvat diskurssit ja yhdistämään ne kontekstiinsa. Diskurssianalyysi ei voi konstruktivistisen tiedonmuodostuksen ideologiansa vuoksi myöskään pyrkiä selvittämään sitä, miten tekstin eri lukijat tekstiä tulkitsevat.

Konstruktivistisen oppimiskäsityksen keskeisenä ideana on, että tieto ei siirry, vaan oppija konstruoi sen itse: hän valikoi ja tulkitsee informaatiota, jäsentää sitä aiemman tietonsa pohjalta ja siihen nivoutuvana sekä rakentaa kokemustensa välityksellä kuvaa maailmasta ja itsestään tämän maailman osana. Tämä konstruointi eli oppimisprosessi on sidoksissa siihen tilanteeseen ja kulttuuriin, jossa se tapahtuu, ja prosessi ankkuroituu sosiaalisiin vuorovaikutusprosesseihin ja niiden välityksellä syntyneisiin merkitysrakenteisiin. Yksilön rakentaessa maailmankuvaansa, käsitystä ympäröivästä maailmasta ja itsestään, on kielellä keskeinen rooli. Kieli ikään kuin tarjoaa ne silmälasit, joiden kautta maailmaa opitaan tarkastelemaan. (Rauste-von Wright, von Wright & Soini 2003, 20, 60.) Kukin tekstin lukija tai kielenkäytön tulkitsija siis muodostaa oman tulkintansa kohteena olevasta tekstistä. Diskurssianalyysi voi muodostaa diskursseja ja niiden pohjalta tehdä oletuksia mahdollisista tulkinnoista. Diskurssianalyysi on sidoksissa tutkijaan ja tämän omaan subjektiiviseen kokemukseen kohteena olevasta tekstistä.

Ideologisten seurausten näkyväksi tekeminen lisää diskurssianalyysin yhteiskunnallista relevanssia. Diskurssianalyysin avulla on mahdollista nostaa esiin vaihtoehtoisia sosiaalisen todellisuuden jäsenyyksiä. Tutkijan on syytä olla reflektiivinen ja pohtia avoimesti omia tulkintojaan ja niiden taustoja ja perusteita. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 50.) Tässä tutkimuksessa on tarkoitus analysoida oppikirjatekstien erilaisia diskursseja politiikasta. Diskurssianalyysin tapaan käytän paljon suoria lainauksia analysoitavasta tekstistä, jotta voin avoimesti osoittaa, mihin tulkintani perustuvat.

Diskurssianalyysi ei tarjoa mekaanista tekniikkaa diskurssien jäsentämiseen. Tutkijan tulee raportoida yksityiskohtaisesti ja perustella suhteessa tutkimustehtäväänsä se logiikka, jolla hän kulloinkin konstruoi aineistostaan diskursseja. Yksi tapa aloittaa analyysi on erojen ja yhtäläisyyksien tunnistaminen aineistosta. Erot niiden diskurssien välillä, joihin teksti kulloinkin tukeutuu, ovat usein erityisen kiinnostavia. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 53.) Tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu erityisesti eri kirjojen konstruoiden diskurssien välisiin eroihin ja yhtäläisyyksiin politiikan yhteydessä. Kirjoissa saattaa olla yhteisiä hegemonisia politiikan diskursseja. Toisaalta myös kirjojen sisäiset vaihtelut politiikan diskurssien käytössä ovat mielenkiintoisia, sillä kirjat voivat käyttää erilaisia politiikan diskursseja. Kirjojen välillä saattaa olla yhtäläisyyksiä ja eroavuuksien suhteen, käyttävätkö ne samoista ilmiöistä kertoessaan samanlaisia politiikan diskursseja.

Diskurssit eivät esiinny aineistossa selkeinä kokonaisuuksina vaan pieninä paloina, joiden tunnistaminen diskurssien osiksi tarkentuu analyysin kuluessa. Diskurssien identifointi ei saisi perustua pelkästään tutkijan kuvittelemiin konstruktioihin, vaan tutkijan tulee tukeutua tulkinnoissaan sellaisiin eroihin ja ristiriitoihin, joihin itse aineiston kielenkäyttö suuntautuu. (Mts., 54.) Tämä tutkimus liikkuu diskurssien eri tasoilla. Makrotasona on oppikirjojen yhteinen tapa kertoa politiikasta ja mikrotasona on kirjojen sisäisten erojen analysointi sanaston, toimijoiden ja muiden merkityksiä rakentavien tekstillisen valintojen välillä. Kirjoissa oletettavasti esiintyy erilaisia diskursseja politiikasta mikrotasolla, mutta niissä muodostuu myös hegemonisia politiikan esittämisen tapoja, jotka ovat kirjoissa voimakkaimpia ja myös eri kirjoille yhteisiä. Diskurssien tutkimuksessa usein kiinnitetään huomiota analyysin kohteena olevan kielenkäytön tai tekstin sisäisiin ristiriitoihin diskurssien esiintymisessä. Tämän tutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisia ovat ristiriitaiset diskurssit politiikasta. Kielenkäytön valintojen merkitys rakentuu aina suhteessa sen kontekstiin (Mäntynen & Pietikäinen 2009, 29). Eri tasojen tulkinnat on myös suhteutettava aina koko tekstin kontekstiin – oppikirjatekstiin.

4.2. Diskurssit ja valta

Oppikirjateksti on vallankäyttöä, sillä oppikirjalla on koulussa ja opetuksessa vahva asema opetuksen sisällön ja rakenteen asettamisessa. Oppikirjateksti myös on lukijaan nähden valta-asemassa, sillä oppikirjatekstin tehtävä on opettaa lukijaansa. Lukijan positio on uskoa ja oppia, mitä oppikirjassa lukee. Oppikirjojen tekstirakenteiden on tutkimuksissa todettu esittävän sisältönsä problematisoimatta ja ilman argumentointia, mikä ei johda lukijan analyttiseen oppimiseen tai tiedon arviointiin kriittisesti. (Löfström 2001a, 12; Mikkilä-Erdmann 1999, 438;

Virta 2000, 68.) Lukuprosessia ohjaa lukijan, usein tiedostamaton ja rutinoitunut, käsitys siitä, miten tekstiä olisi luettava, jotta lukuprosessin tavoite toteutuisi (Rauste-von Wright, von Wright & Soini 2003, 96). Oppikirjojen lukuprosessin tavoitteena on usein tekstin sisäistäminen ja oppiminen sitä kritisoiden.

Analysoitaessa vallan ja diskurssien keskinäisiä suhteita valtaa tarkastellaan produktiivisena, sosiaalisiin käytäntöihin kietoutuneena ilmiönä. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten valtasuhteet rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä: miten jotkut tiedot saavat totuuden aseman ja millaisia subjektipositioita niissä muotoutuu ihmisille. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 75.)

Diskurssianalyysissa keskeisiä käsitteitä toimijaulottuvuuden kannalta ovat identiteetti ja subjektipositio. Identiteetti on väljä yläkäsite, joka voidaan määritellä tarkoittamaan niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen tai toisille toimijoille tai muut toimijat hänelle. Identiteetit muotoutuvat omanlaisikseen kussakin diskurssissa ja repertuaarissa. Subjektipositio on diskurssin rakentama identiteetti. Esimerkiksi oppikirjat rakentavat nuorille tiettyjä subjektipositioita teksteissään. Subjektipositio käsite sopii erityisesti tilanteisiin, joissa analysoidaan toiminnan rajoituksia, joskin sitä käytetään myös kuvaamaan toimijan aseman vaihteluita samallakin toimijalla. Rajoitusten tutkiminen kuuluu diskurssianalyysin kiinnostusalueeseen siltä osin kun tarkastellaan sitä, millä tavoin ihmisille mahdolliset positiot voivat lukkiutua erilaisissa arkielämän tilanteissa. Diskurssit rakentavat myös yhteisöllisiä identiteettejä ja niiden merkityksiä. Yhteisöllinen identiteetti voi olla esimerkiksi alueellinen, kuten kansa, tai tiettyyn yhteiskunnalliseen asemaan kuuluminen, kuten opiskelijan identiteetti. Se on enemmän tai vähemmän yhtenäisen ryhmän jakama identiteetti, jonka merkitys muodostuu erilaiseksi erilaisissa diskursseissa ja tulkinnoissa, mutta se on silti jaettu identiteetti. (Mt., 45; Mäntynen & Pietikäinen 2009, 17.)

Tarkastellessa diskursseja vallankäytön näkökulmasta voidaan ensinnäkin olla kiinnostuneita diskurssien välisistä valtasuhteista. Tällöin tutkija kiinnittää huomiota siihen, millaiset sosiaalisen todellisuuden jäsenystavat ovat dominoivia analysoidavassa aineistossa. Aineistosta etsitään vahvoja, hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja, kulttuurisia itsestäänselvyksiä, luonnollisiksi ja kyseenalaistamattomiksi totuuksiksi muodostuneita diskursseja. Hegemoninen diskurssi esiintyy usein ja se esitetään vaihtoehdottomana tapana jäsentää ja esittää jokin sosiaalisen todellisuuden ilmiö. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 76–80.) Yhteiskuntaopin oppikirjoissa aiemman tutkimuksen perusteella hegemoniseksi diskursseiksi on tunnistettu demokratian hyväksyttävyys. Demokratia on paras ja ainoa hyväksyttävä yhteiskunnan hallitsemismuoto, jolle ei esitetä vaihtoehtoja, eikä sen toimintaa juuri kritisoida. (Virta 2000; Virta 2006.)

Diskursseissa on myös sisäisiä valtasuhteita edellisessä kappaleessa eriteltyjen valtasuhteiden lisäksi. Diskurssin sisäiset valtasuhteet määrittävät sen, mitä diskurssissa sanotaan tai tehdään, millaisia toimijoiden väliset suhteet ovat diskurssissa ja millaisiin subjektipositioihin ihmiset voivat asemoitua tai tulevat diskurssissa asemoiduiksi. Diskurssit korostavat ja häivyttävät ilmiöiden eri puolia, se on diskurssin vallankäyttöä. Diskurssi myös asettaa toimijoita eri asemiin, antaen joillekin paljon näkyvyyttä ja mahdollisuuksia vaikuttaa eri tavoin. Se, miten diskurssi kuvaa ja määrittää eri toimijoita, asettaa nämä toimijat valtasuhteisiin toisiinsa nähden. Diskurssin valtasuhteisiin liittyy kiinteästi se, miten tekstin lukija voi asemoida itsensä suhteessa erilaisiin diskurssin konstruoimiin valtasuhteisiin. Diskurssi voi myös käyttää valtaa kielenkäytön valinnoilla. Diskurssi voi käyttää sanastoa, joka sulkee osan lukijoista diskurssin ulkopuolelle. Diskurssi voi käyttää ammattisanastoa tai muutoin vaatia tulkitsijaltaan erikoisosaamista. Tämä on tekstin tulkitsijoiden eriarvoistamista. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 85–86.) Diskurssin luomien valtasuhteiden tulkitseminen on tässä tutkimuksessa tärkeä näkökulma. Poliitiikan diskurssit liittyvät aina vallankäyttöön.

Yksinkertaistaminen on yksi tehokas hegemonisoinnin keino. Yksinkertaistamisen ohella toinen varsin yleisesti käytetty hegemonisoinnin strategia on yhteiseen hyväksyntään vetoaminen. Tällöin ilmiöitä ja näkemyksiä perustellaan viittaamalla useimpien ihmisten käsityksiin tai luotettavina ja riippumattomina pidettyjen asiantuntijoiden selontekoihin. Hegemonista asemaa voidaan tavoitella myös vetoamalla jaettuihin kulttuurisiin konventioihin. Konventiot ovat tällöin yhteisiä tulkintaresursseja siitä, minkälaisiin argumentteihin on tehokasta vedota. Kulttuurisia konventioita voivat olla esimerkiksi rationalismi tai utilitarismi. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 91–92.)

Tehokas hegemonisoinnin strategia on faktuaalistaminen. Faktuaalistamisstrategia on vakuuttelun muoto, jota käyttämällä jonkin tiedon totuusarvosta tulee niin suuri, että kyseinen versio vaikuttaa itsestään selvältä ja ainoalta oikealta. Faktuaalisen vaikutelman synnyttämiseksi käytettyjä kielellisen ilmaisun muotoja ovat ehdottomuutta ilmaisevat sanat ja sanaparit, jotka korostavat esitettävien tapahtumien tai asiantilojen ilmeisyyttä, kuten *luonnollisesti*, *tarkalleen*, *tosiasia*, *varmuudella* ja *todellinen*. Toinen tapa on käyttää ääri-ilmaisuja, joita käytettäessä korostuu vaikutelma, että asiantilat tai tapahtumat voidaan kokonaisuudessaan palauttaa tietynlaisiksi, esimerkkinä *kukaan*, *yksikään*, *kaikki*, *kenenkään*, *aina*, *koko ajan* ja *ei ollenkaan*. Faktuaalistamisstrategiaa voidaan muodostaa myös tukeutumalla omaan kokemukseen, asiantuntijoihin, yleistämiseen, vaihtoehdottomuuteen, kvantifiointiin ja sosiaalisiin normeihin eli vakiintuneisiin tapoihin ja käsityksiin. (Mt., 146–147, 154–155, 172.)

Tosiasiallistaminen on retorinen keino, jossa toimijoiden rooli ja vastuu asioiden kulusta syrjäytyy. asiat vain tapahtuvat ilman, että ihmiset voivat vaikuttaa niihin. Toimijoiden tehtäväksi muotoutuu

silloin ainoastaan tosiasioiden hyväksyminen ja sillä tavoin oman rationalisuuden tajunsa osoittaminen. Tosiasiallistamista on esimerkiksi se, että ilmiöistä tehdään aktiivisia toimijoita: markkinat pelästyvät. Toimijuuden kadottaminen voi retorisesti tapahtua myös passiivimuotoa käyttämällä, jolloin lauseesta puuttuu aktiivinen tekijä. Tosiasiallistamisen seurauksena vaihtoehdottomuus tekee moraaliset pohdinnat ja valinnat turhiksi. (Mt., 352–353.)

Diskurssianalyysi voi tuottaa aineiston tarkan jäsentelyn ja diskurssien esille tuonnin ja erittelyn lisäksi yhteiskuntaa laajemmin koskevia moraalisia ja poliittisia päätelmiä. Näitä voidaan kutsua ideologisiksi seurauksiksi. Ne eivät välttämättä ole läsnä analysoitavassa aineistossa, vaan ne ovat aineistoon tukeutuvan spekulatiivisen päättelyn tuloksia. Ideologisten seurausten pohjalta voi kritisoida käytäntöjä ja diskursseja, jotka legitimoivat erilaisia alistussuhteita. Erilaiset diskurssien tuottamat subjektipositiot voivat tuottaa tai riistää oikeuksia. Diskurssien luomat identiteetit voivat rajoittaa tai vapauttaa. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 94–97.)

Valta on jatkuvassa liikkeessä, eikä se ole staattinen asioiden tila. Diskurssit ja niiden väliset ja sisäiset valta-asetelmat ovat myös jatkuvassa liikkeessä. Diskursseissa ei tapahdu ainoastaan uusintamista vaan myös transformaatiota. Diskurssit muuttuvat ja hegemoniset diskurssit vaihtuvat. Tämä johtuu sekä sosiaalisen todellisuuden muutoksista että interdiskursiivisuudesta. Diskurssit elävät rinnakkain ja vaikutussuhteessa toisiinsa, niihin integroituu elementtejä toisista diskursseista. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 98–99.) Tässä tutkimuksessa otetaan tavallaan läpileikkaus tietyn ajankohdan oppikirjojen politiikan diskursseista. Sinänsä on vaikea ottaa kantaa diskurssien transformatiiviseen luonteeseen. Tutkimus ottaa kuitenkin huomioon aikaisemman yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimuksen, jota on tehty varsinkin 2000-luvun alussa. Näissä tutkimuksissa on analysoitu erityisesti oman aikansa oppikirjoja, mutta niissä on myös peilattu aikansa oppikirjoja aikaisempien vuosikymmenten oppikirjoihin. Sitä kautta on mahdollista ainakin tuoda esille aikaisemman tutkimuksen perusteella, jos jokin täysin uusi diskurssi on muodostunut tai jos aikaisempiin diskursseihin on tullut jokin uusi sävy. Tämän näkökulman kautta on mahdollista pohtia, mihin suuntaan oppikirjojen diskurssit ovat transformoitumassa ja onko jokin uusi hegemoninen politiikan diskurssi muotoutumassa vai ovatko hegemoniset politiikan diskurssit oppikirjoissa samoja vuosikymmenistä toisiin.

4.3. Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset

Olen valinnut tutkimusaineistokseni Suomen kolmen suurimman oppikirjakustantamon 2010-luvulla julkaistuja peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoja (Pietiäinen 2015, 64). Tutkimiani

oppikirjoja on viisi ja ne on julkaistu vuosina 2011–2015. *Aikalainen* vuodelta 2014 on Sanoma Pro Oy:n kustantama oppikirja. SanomaPro Oy on entinen WSOY:n oppimateriaalikustantaja, jonka Sanoma Oy omistaa. *Forum* vuodelta 2014 ja *Yhteiskunnan tuulet* vuodelta 2012 ovat Otava Oy:n kustantamia oppikirjoja. *Kronikka* vuodelta 2011 ja *Memo* vuodelta 2015 ovat Editan Publishing Oy:n kustantamia oppikirjoja. Sanoma Pro Oy lopettaa *Aikalainen* Yhteiskuntaoppi-sarjan kustantamisen ja vuoden 2014 painos on sarjan viimeinen. Otava Oy ja Edita Publishing Oy ovat siirtyneet kustantamaan vain yhtä oppikirjasarjaa kumpikin, sillä *Yhteiskunnan tuulista* ja *Kronikasta* ei ole uudempia painoksia vuosien 2012 ja 2011 jälkeen. Tällä hetkellä merkittäviksi yhteiskuntaopin oppikirjassarjoiksi peruskoulussa ovat näiltä kustantajilta jääneet *Forum* ja *Memo*. Opetussuunnitelmien perusteet, jotka on vahvistettu vuonna 2014, ovat astuneet voimaan vuonna 2016. Olen kuitenkin päättänyt tehdä vertailuni vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteiden mukaan, koska muuten vertailtava aineisto olisi jäänyt pienemmäksi.

Kirjat on jaettu 5–9 ylälukuun. Kirjoille yhteisiä ylälukujen aiheita ovat 1. suomalainen yhteiskunta ja hyvinvointivaltio, 2. yksilön talous, työnteke ja kuluttaminen, 3. kansantalous ja markkinatalous, 4. vaikuttaminen ja vallankäyttö ja 5. turvallisuus. Kapeasti katsottuna politiikkaa käsitteleviä lukuja on kirjoissa yksi tai kaksi. Jos niitä on yksi, yläluvun nimi viittaa yleensä vaikuttamiseen ja vallankäyttöön. Mikäli politiikkaa käsitteleviä ylälukuja on kaksi, ne on jaettu siten, että toinen käsittelee erilaisia yksilön vaikuttamiskeinoja ja toinen esittelee julkiset institutionaaliset vallankäyttäjät. Politiikkaa käsitteleviä sivuja on määrällisesti paljon tekstissä, ja toinen määrällisesti suuri aihealue on talous. Olen analysoinut kaikki kirjat kokonaisuudessaan, sillä politiikkaan liittyviä diskursseja on kirjan kaikissa osioissa eikä ainoastaan institutionaaliseen politiikkaan tai kansalaisvaikuttamiseen keskittyvissä luvuissa.

Tutkimustehtävänani on etsiä diskurssianalyysin avulla tutkimusaineistosta erilaisia diskursseja politiikasta. Pyrin löytämään oppikirjoista kuvauksia siitä, mitä politiikka on eli miksi politiikkaa tarvitaan ja millaista toimintaa politiikka on luonteeltaan, mikä on politiikan ja vallan suhde, missä politiikkaa tehdään, kuka politiikkaan osallistuu ja miten politiikkaan osallistutaan. Vertaan yhteiskuntaopin oppikirjojen diskursseja politiikasta luvussa kolme esittämiini politiikan tutkimuksen oppikirjojen kuvauksiin politiikasta. Vertailun avulla voin selvittää, mitkä politiikan käsitteeseen liittyvät diskurssit ovat tutkimusaineistossa hallitsevia ja mitkä heikkoja tai kokonaan puuttavia. Tutkimukseni vastaa kysymykseen: Millaisia politiikan diskursseja peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa on suhteessa politiikan tutkimuksen oppikirjojen kuvaan politiikasta?

5. POLITIIKAN DISKURSSIT OPPIKIRJOISSA

Löysin analyysini tuloksena peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoista 14 diskurssia politiikasta, jotka voi jakaa viiteen yläkategoriaan. Ensimmäinen yläkategoria on diskurssit politiikan ihanteista, niitä ovat demokratian diskurssi, kansalaisten vaikuttamisen diskurssi, poliittisen osallistumisen vaativuuden diskurssi ja diskurssi politiikasta kompromisseina. Nämä diskurssit konstruoivat kuvaa hyvästä ja oikeasta politiikasta. Toinen diskurssien yläkategoria on diskurssit politiikan vaihtoehtoisuuden häivyttämisestä. Tähän yläkategoriaan kuuluvat diskurssit politiikan piilottamisesta ja epämääräisestä päätöksenteosta, diskurssi Euroopan unionista ja diskurssi politiikasta reaktiivisena toimintana. Kolmas yläkategoria on rajoitetun politiikan diskurssit, joita ovat diskurssi julkisesta ja yksityisestä, funktionalistisen politiikan diskurssi sekä politiikka perinteiden, sääntöjen ja roolien noudattamisena. Neljäs yläkategoria on diskurssit vallasta, joita ovat diskurssit politiikasta vallantavoitteluna ja vallankäyttönä. Viides yläkategoria on politiikan negatiivisia mielikuvia uusintavat diskurssit, joita ovat politiikan ongelmien diskurssi ja politiikka pilkan aiheena.

5.1. Diskurssit politiikan ihanteista

5.1.1. Demokratian diskurssi

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit ottavat toisinaan kantaa siihen, mikä on paras tai hyvä tapa päättää yhteisistä asioista eli tehdä politiikkaa tai millainen on hyvä poliittinen järjestelmä tai yhteiskunnallinen hyvinvoinnin järjestämisen muoto. On merkittävää, millaisia arvoja ja näkemyksiä oppikirjat edistävät suhteessa yhteiskunnalliseen toimintaan. Demokraattinen poliittinen järjestelmä on jo aiempien tutkimusten perusteella ollut yhteiskuntaopin oppikirjoissa hegemonisoitu näkökulma hyvään politiikkaan (Virta 2000; Virta 2006).

Demokratian paremmuutta poliittisena järjestelmänä korostetaan teksteissä asettamalla se vertailuun diktatuurien kanssa. *Kronikan* teksti kertoo, että valta on demokratiassa hajautettuna. Kuvituskuvana tässä luvussa on kuva Pohjois-Koreassa järjestetystä tapahtumasta, jossa on orkesteri soittamassa ja taustalla on valtava maalaus maan johtajasta ja häntä ihailevasti katsovista alamaisista. Kuvan tarkoituksena on tuoda diktatuuri vertailupohjaksi demokratialle. (Kronikka 2011, 151.) Tekstit yksinkertaistavat politiikkaa. Se, että poliittisena järjestelmänä ei ole diktatuuri, ei automaattisesti tee poliittisesta järjestelmästä hyvää tai toimivaa.

Memon teksti on aiemmin kertonut, että demokratia on yleisesti hyväksytty päätöksenteon ihannemalli, mutta se silti luvussa 25 myöntää, että muitakin vaihtoehtoja on:

"Vaikka demokratia voi Suomessa tuntua lähes itsestään selvyydeltä, läheskään kaikki maailman valtiot eivät ole demokratioita. Esimerkiksi Kiina on harvainvalta, jossa valta on keskittynyt maan ainoalle sallitulle puolueelle. Kommunistinen puolue huolii jäsenikseen vain pienen osan kiinalaisista, ja muiden on sopeuduttava sen päätöksiin. Puolue kontrolloi medioita ja internetiä, ja sen toimintaa ja päätöksiä arvostelevia ihmisiä voi pahimmillaan odottaa pitkä vankeusrangaistus. Käytännössä Kiina siis on yhden puolueen diktatuuri." (Memo 2015, 170).

Tämän jälkeen teksti kertoo, että diktatuuritkin haluavat näyttää ulospäin demokratioilta. Tekstin mukaan on muunkinlaista politiikkaa kuin demokratiaa, mutta se on huonompaa politiikkaa. Se on harvojen vallankäyttöä, muiden alistamista ja tiedon vääristelyä. Teksti korostaa sitä, miten toisenlaisissa poliittisissa järjestelmissä kansalaisilla asiat ovat huonommin kuin demokratioissa ja perustelee sillä demokratian legitimiyyttä.

Aikalaisen tekstin mukaan: "On tärkeää, että säännöt syntyvät demokraattisesti eli niin, että yhteisön jäsenet pystyvät vaikuttamaan niihin ja heidän mielipiteensä näkyy päätöksenteossa." (Aikalainen 2014, 142). Demokraattisuus tarkoittaa tekstin mukaan ihmisten mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon ja ihmisten mielipiteiden näkymistä päätöksenteossa. Ihmisten vaikuttaminen päätöksentekoon on lopullinen argumentti demokratian paremmuudesta poliittisena järjestelmänä. Tässä diskurssi viittaa politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esitettyyn näkökulmaan demokratiasta kansan tahdon toteutumisenä (Paloheimo & Wiberg 2012, 138).

Aikalaisen teksti esittelee edustuksellisen demokratian idean: "kansalaiset valitsevat itselleen mieluisat edustajat päättämään yhteisistä asioista" ja "kansan valitsevat edustajat ovat vastuussa päätöksistään kansalle", koska kansalaiset voivat vaaleissa äänestää muita ehdokkaita, jos he eivät ole tyytyväisiä edustajaansa. (Aikalainen 2014, 144.) Teksti piilottaa sen näkemyksen, että edustuksellinen demokratia on enemmistön valtaa. Teksti ei myöskään kerro, että edustuksellisessa demokratiassa vaalijärjestelmällä on merkittävä vaikutus vaalien lopputulokseen. Kaikki demokratiat eivät ole samanlaisia.

Myöhemmin tekstissä kerrotaan myös suorasta demokratiasta:

"On demokratian periaatteiden mukaista, että kansalaisten mielipide vaikuttaa päätöksiin mahdollisimman paljon. Joskus katsotaan, että edustuksellisuus heikentää demokratian toimivuutta ja vaaditaan suoraa demokratiaa. Siinä kansalaiset pääsevät ilmaisemaan mielipiteensä suoraan esimerkiksi kansanäänestyksessä tai kansalaiskokouksissa. Suora demokratia on kuitenkin suurissa yhteisöissä hankalaa. Se edellyttää, että kansalaisilla on

aikaa, mielenkiintoa ja mahdollisuuksia perehtyä tarkasti kulloinkin päätettävään asiaan. On myös esitetty, että kansalaisten mielipiteisiin ja kansanäänestysten tuloksiin voidaan vaikuttaa liian helposti esimerkiksi tiedotusvälineiden kautta.” (Aikalainen 2014, 145).

Edustuksellinen demokratia esitetään kompromissiratkaisuksi suoran demokratian sijaan. Suoran demokratian ongelmaksi kerrotaan, että kansalaiset eivät jaksaa perehtyä päätettäviin aiheisiin ja että heidän mielipiteisiinsä voidaan helposti vaikuttaa. Kertoessaan demokratiasta yhteiskuntaopin oppikirjojen teksti ei tuo muita demokratian muotoja esille vaan demokratia esitellään edustuksellisen ja suoran demokratian kautta. Aiemmin *Aikalaisen* teksti korosti demokratian ihanteellisuutta sillä perusteella, että kansalaisten mielipiteen tulee näkyä päätöksenteossa. Nyt kansalaisten mielipide ei olekaan paras vaihtoehto, koska siihen voidaan vaikuttaa tai se voi olla perehtymättömyyden tuotos. Ihanteellisuus siis muuttuu, mutta pysyvää on se, että nykyinen poliittinen järjestelmä on hyvä. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei esitetä politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esiintynyttä näkemystä siitä, että suora demokratia kasvattaisi kansalaisista paremmin informoituja ja poliittisesti sivistyneempiä (Heywood 2013, 73–74).

Memon luvun 28 tekstin mukaan edustuksellista demokratiaa ihanteellisempaa olisi suora demokratia: "Silloin jokaisella ihmisellä olisi mahdollisuus olla mukana paikan päällä päättämässä yhteisistä asioista." (Memo 2015, 185). Ihanteellista politiikkaa olisi siis jokaisen omakohtainen osallistuminen päätöksien tekoon ja edustuksellisuus on kompromissi tästä. Syynä kompromissiin kerrotaan olevan äänioikeutettujen suuri määrä, mutta internetin avulla suoraa demokratiaa voidaan ehkä tulevaisuudessa lisätä. Suoraa demokratiaa lisäämällä ihmiset saisivat "entistä enemmän vaikutusmahdollisuuksia ja keinoja osallistua päätöksentekoon sen eri vaiheissa" (Memo 2015, 186). Teksteissä esiintyy siis diskurssi suoran demokratian ihanteellisuudesta ja edustuksellisen demokratian kompromissista. Tekstit pyrkivät kuitenkin korostamaan edustuksellisen demokratian kansanvaltaista luonnetta ja piilottavat sen puutteita. Demokratiasta kerrotaan sen ihanteellisen toteutumisen mukaan ja sen hyväksyttävyyttä perustellaan hegemonisoinnin keinoin tukeutumalla yleiseen hyväksyntään ja rationalisointiin.

Edustuksellisesta demokratiasta kerrotaan hyvin samantapaisesti yhteiskuntaopin ja politiikan tutkimuksen oppikirjoissa. Niissä molemmissa tuodaan esille, että edustuksellinen demokratia toimii suoraa demokratiaa paremmin suurissa yhteisöissä. Molemmissa myös korostetaan äänestämisen merkitystä demokratian toimivuudelle. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa tuodaan kuitenkin esille myös näkemys siitä, että edustuksellinen demokratia säilyttää vakautta etäännyttämällä kansalaisia politiikasta, mikä kannustaa kansalaisia hyväksymään kompromisseja. (Heywood 2013, 73–75.) Yhteiskuntaopin oppikirjat korostavat kuitenkin enemmän demokratian

hyviä puolia, vaikenevat demokratian heikkouksista ja keskittyvät olemassa olevan poliittisen järjestelmän puolustamiseen ja kehittämiseen.

5.1.2. Kansalaisten vaikuttamisen diskurssi

Opetussuunnitelman perusteiden oppikirjoille asettama tavoite on nuorten aktivointi yhteiskunnalliseen toimintaan ja kiinnostukseen. Kirjoilla onkin tästä syystä yhteinen diskurssi, joka patistaa kansalaisia toimimaan aktiivisesti yhteiskunnassa. Aktiivisuuteen patistava diskurssi asettaa kansalaisten aktiivisuuden vastuulliseksi demokratian toimivuudesta. Kansalaisten on oltava valveutuneita, aktiivisia ja tiedostavia, jotta demokratia toimii ihanteellisesti.

*Forum*in tekstin mukaan osallistuminen on tärkeää yksilön omankin edun vuoksi:

”Jotta demokratia voisi toteutua, vaaditaan kansalaisilta aktiivista osallistumista. Jos kansalaiset eivät äänestä vaaleissa, koko demokraattinen järjestelmä on uhattuna. Tällöin valtaa käyttävät ne ihmiset, jotka vaivautuvat äänestämään. Heidän valitsemansa päättäjät päättävät, millaisessa yhteiskunnassa elämme ja mihin suuntaan yhteiskuntaa kehitetään. Päätökset sitovat myös niitä, jotka eivät äänestä.” (Forum 2014, 146.)

Teksti uhkailee äänestyspassiivisuuden seurauksilla. Demokratia on vaarassa luhistua ilman kansalaisten *aktiivista* osallistumista. Teksti maalaa kuvaa, jossa kaikkien aktiivisella osallistumisella saadaan aikaan ihanteellisia tuloksia, joihin kaikki ovat tyytyväisiä. Demokratia voi aina saavuttaa potentiaalinsa, kunhan kansalaiset äänestävät.

Kronikankin tekstin mukaan kansalaisten aktiivinen toiminta on olennaista demokratian toimivuudelle:

”Demokratia olisikin onttu ilman kansalaisten toimintaa kansanliikkeissä, järjestöissä, puolueissa ja yhdistyksissä tai ilman vapaata keskustelua yhteisistä asioista. – – On tärkeää, että päättäjille välittyy jatkuvasti tietoa ihmisten tarpeista ja vaatimuksista. Lisäksi kansalaisilla on oltava mielekkäitä kanavia toimia omien tavoitteidensa puolesta – myös vaalien välillä.” (Kronikka 2011, 150–151.)

On kansalaisten vastuulla, että demokratia toimii. Pelkkä äänestäminen vaaleissa ei riitä. Demokratia vaatii aktiivista osallistumista, keskustelua ja toimintaa tavoitteiden eteen, jotta se toimii.

Memon tekstin mukaan suomalaiset nuoret luottavat liian vahvasti politiikan toimivuuteen ja päätöksenteon hyviin lopputuloksiin, eivätkä siis näe tarpeelliseksi itse äänestää vaaleissa. Teksti

kannustaa nuoria osallistumaan, koska: "Moni poliittinen päätös on saatu aikaan, koska äänestäjät ovat ilmaisseet tahtovansa muutosta." ja "Se joka ei käytä äänioikeuttaan, luopuu samalla mahdollisuudesta vaikuttaa siihen, millainen maa ja yhteiskunta Suomesta tulee." (Memo 2015, 189). Poliittikkaan osallistuminen on siis myös vastuunkantoa, ja ihmisillä on velvollisuus toimia muutoksen eteen, koska muutos on mahdollista.

*Forum*in tekstissä kerrotaan, miksi yhteiskunnallisista aiheista on opiskeltava: "Jotta kansalaiset voisivat valita vaaleissa hyviä päättäjiä, heidän on oltava perillä päätöksentekijöiden eli kuntien, eduskunnan, hallituksen, presidentin ja EU:n toiminnasta." (Forum 2014, 183.) Kansalaiset voivat siis vaaleissa valita hyviä tai huonoja päättäjiä. Pelkkä äänestäminen ei riitä vaan kansalaisen on otettava selvää päätöksenteosta, jotta hän ei äänestäisi väärin.

Aikalaisen luvun 31 lopussa käsitellään demokratian toimivuutta. Syiksi demokratian toimimattomuudelle listataan liiallisten kompromissien tekeminen, nepotismi, kansalaisten manipulointi virheellisellä tiedolla, vaalitulosten vääristeleminen ja korruptio (Aikalainen 2014, 147). Teksti korostaa siis, että politiikan toimimattomuus johtuu ihmisistä, jotka politiikkaa tekevät, ei poliittisesta järjestelmästä itsestään. Ihmisten täytyy käyttää valtaa väärin, jotta demokraattinen järjestelmä ei toimisi. Silti korjausehdotuksiksi demokratian toimivuudelle teksti ehdottaa kansalaisten aktiivisuutta:

"Jos vain pieni osa kansasta osallistuu kansalaiskeskusteluun, vaiti pysyvien mielipiteet eivät koskaan tule esille eivätkä ne voi toteutua. Jos vain pieni osa kansalaisista osallistuu edustajiensa valitsemiseen, edustajat eivät välttämättä toteuta kansan enemmistön tahtoa. Jos nuoret eivät osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun ja äänestä mieleisiään edustajia, nuorten ääni kuuluu heikosti päätöksiä tehtäessä." (Aikalainen 2014, 147).

Kansalaisten aktiivisuus auttaa demokratian ideaalien tavoittamisessa, mutta se ei korjaa poliitikkojen vallan väärinkäytöksiä. Tekstin mukaan demokratia toimii, kunhan kaikki kansanryhmät ovat aktiivisia kansalaiskeskustelussa ja äänestävät. Kansalaiset kantavat valinnoillaan vastuun poliitikkojen korruptoituneesta toiminnasta.

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa kansalaiset esitetään monessa yhteydessä kaikkivoipaisiksi suhteessa politiikkaan. Tekstit korostavat, että kansalaisilla on mahdollisuus muuttaa mitä tahansa politiikassa, koska valta on heillä. Poliittisesta vaikuttamisesta muodostetaan yltiöpositiivinen kuva, jossa kansa voi muodostaa yhtenäisen näkemyksen muutoksen suunnasta ja toteuttaa sen demokratian keinoin.

Kronikan teksti kertoo kansalaisten vaikutusmahdollisuuksista ja myös rakentaa linkin lukijan ja päätöksenteon välille:

”Yhteiskunta on juuri sellainen kuin sen jäsenet haluavat. Arkielämäämme vaikuttavat säännöt ovat ihmisten sopimia, ja niitä voidaan muuttaa uusilla sopimuksilla. Pörssikurssit ja talouden suhdanteiden vaihtelutkin muodostuvat viime kädessä ihmisten päätöksistä. Näitä päätöksiä myös sinä olet tekemässä. Voit itse vaikuttaa siihen, minkälaisessa tulevaisuudessa elät. Päätöksesi tueksi tarvitset tietoa yhteiskunnan toiminnasta, yhteiskuntaoppia.” (Kronikka 2011, 9.)

Yhteiskunta ja sen toiminta ovat siis täysin muokattavissa. Kaikki asiat ovat muutettavissa ihmisten sopimuksin. Kuka tahansa voi myös osallistua päätöksentekoon. Portinvartijana päätösten tekemisessä on tieto.

*Forum*in teksti kannustaa yhteiskunnallisen toiminnan tuntemiseen: ”Yhtä tärkeää kuin tuntea säännöt on myös tuntea ne tavat, joilla noita sääntöjä voi muuttaa. Yhteiskunta ei ole koskaan valmis, vaan jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa siihen, millaisessa yhteiskunnassa me tulevaisuudessa elämme.” (Forum 2014, 9.) Yhteiskunnan säännöt ovat siis muutettavissa, mutta muuttaakseen niitä on tunnettava tavat siihen. Muutos on tehtävä sääntöjen mukaan. Yhteiskunta on jatkuvan muutoksen tilassa ja kenellä tahansa on mahdollisuus sen muuttamiseen. Kaikilla on myös vastuu muutoksesta.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen diskurssi kansalaisten aktiivisuuden kaikkivoipaisuudesta jättää vallan ja sen kasautumisen ulos kuvasta. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjojen näkökulmasta valta on kykyä aikaansaada muutoksia tai pitää asiantiloja ennallaan. (Berndtson 2008, 39; Paloheimo & Wiberg 2012, 51–54.) Yhteiskuntaopin oppikirjat eivät erittele, kenellä on mahdollisuus vaikuttaa vaan ne esittävät kaikki tasavertaisiksi vaikuttajiksi. Ne eivät tuo esille elitismien näkökulmaa, kuten politiikan tutkimuksen oppikirjat. Elistismien mukaan politiikka on vallan kasautumisen myötä vain rajatun kansanosan toimintaa, vaikka näennäisesti siihen osallistuvat kaikki. (Heywood 2007, 83–84; Paloheimo & Wiberg 2012, 82.)

5.1.3. Poliittisen osallistumisen vaatavuuden diskurssi

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa esiintyy diskurssi, joka korostaa poliittisten valintojen vastuuta, politiikkaan osallistuvien ihmisten kyvykkyyttä ja politiikan seuraamisen hankaluutta kansalaisten näkökulmasta. Diskurssi korostaa politiikan monimutkaisuutta ja poliittisen toiminnan vaatimaa perehtyneisyyttä. Teksti konstruoi kuvaa ihanteellisista politiikan toimijoista: valveutuneista ja tiedostavista kansalaisista ja asiantuntevista ja tavoitteidensa puolesta taistelevista poliitikoista. Samalla teksti korottaa rimaa politiikkaan osallistumiseen; osallistuakseen oikein politiikkaan on tehtävä paljon töitä.

Politiikkaan osallistuminen ja sen seuraaminen on vaativaa toimintaa kansalaisille. *Kronikan* luvussa 33 kerrotaan, että esimerkiksi median vallankäyttö ei ole aina näkyvää: ”Viestinten vaikutus on usein salakavala. Mielipiteet, joita luulee omikseen, onkin ehkä omaksunut jonkun muun kertomina. – – Viestinten toimintaan onkin syytä suhtautua kriittisesti. Vain seuraamalla useita välineitä ja vertailemalla niitä pystyy hahmottamaan oikean kuvan tapahtumien kulusta.” (Kronikka 2011, 209.) Poliittinen vaikutus voi olla hienovaraista ja salakavalaa. Poliittisen vallankäytön alainen ei välttämättä tiedä, että häneen pyritään vaikuttamaan. Poliittista vallankäyttöä voi oppia huomaamaan. Se on taito, jota voi harjoitella, mutta se vaatii työtä.

Memossa todetaan että: ”Demokratian eli kansanvallan toiminnalle on tärkeää, että ihmiset ymmärtävät poliittista puhetta. Kun tietää, mikä on eduskunta, miten säädetään Suomen lait ja miten päätetään oman paikkakunnan asioista, tietää myös, miten voi vaikuttaa yhteisiä asioita koskeviin päätöksiin.” (Memo 2015, 9–10.) Poliitiikkaa seuratakseen on siis ymmärrettävä politiikan termistöä, politiikan ymmärtäminen ei ole itsestäänselvyys. Poliittiselle toiminnalle on tiettyjä edellytyksiä: ”Yhteiskunnassa toimiminen ja omista oikeuksista huolehtiminen edellyttää tietoa. On tärkeää ymmärtää, miten ja millaisiin asioihin voi vaikuttaa.” (Yhteiskunnan tuulet 2012, 8). Poliitiikkaan osallistuminen edellyttää siis tietoa olemassa olevista vaikuttamisen keinoista ja kanavista. Vaikuttamisen rajat on tunnettava.

Memon tekstin mukaan kunnan päätöksenteon seuraaminen ei ole kuntalaiselle helppoa:

”Kuntalaiselta vaaditaan aktiivista seuraamista, jos hän haluaa pysyä selvillä kunnallisesta päätöksenteosta. Yhteydenotot kunnanvaltuustoon, kunnanhallituksen ja lautakuntien jäseniin on yksi tapa, jolla tavallinen kuntalainen voi seurata päätöksentekoa. Keskusteluissa kuntalainen saa tietoa päättäjien kannoista, voi kertoa näille omia ajatuksiaan ja näin vaikuttaa oman kuntansa asioihin.” (Memo 2015, 207).

Asioiden seuraaminen kuulostaa hankalalta ja melkein salapoliisityöltä. Jokaisen kuntalaisen tulisi pitää yhteyttä suoraan kunnan päättäjiin, jotta kuntalainen saisi varmasti oikeaa tietoa kunnan asioista.

Yhteiskunnan tuulten luku 21 käsittelee kansalaisliikkeitä ja niiden merkitystä vaikuttamiselle (Yhteiskunnan tuulet 2012, 84–87). Teksti aloittaa selittämällä kansalaistoimintaa:

”Kansalaisten omasta vapaasta halusta lähtenyt toimintaa kutsutaan kansalaistoiminnaksi. Oppilaskuntatyö on kansalaistoimintaa. Myös koulun ulkopuolella, Suomessa, Euroopassa ja maailmassa tapahtuu paljon asioita, joihin moni haluaisi vaikuttaa. Kansalaistoiminta on harrastus. Sitä ei tehdä rahasta, eikä se tunne kellonaikoja. Juuri vapaaehtoisuudessa on sen voima ja heikkous. Jos innostus hiipuu, ei tehohengitys auta. Kansalaisten toiminta on

kuitenkin synnyttänyt lukuisia järjestöjä, jotka ovat löytäneet vuodesta toiseen työilleen tekijöitä." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 84.)

Kansalaistoiminta on siis toimintaa, joka vaatii innostuneisuutta. Kansalaistoiminta tarvitsee myös järjestäytymistä, koska muutoin se hiipuisi pois. Kansalaistoiminta vaatii kansalaisilta paljon, koska se ei katso kellonaikoja, eikä siitä saa vastineeksi rahaa.

Aikalaisen tekstin mukaan vaikuttaminen on hankalaa ja aikaa vievää eri ihmisryhmien vastakkaisten etujen vuoksi. Tämän vuoksi jotkut pyrkivät vaikuttamaan suoran toiminnan kautta. ”Suoralla toiminnalla pyritään nopeampiin ratkaisuihin kuin esimerkiksi järjestöjen pitkäjänteisen toiminnan kautta näyttää mahdolliselta. Suoralla toiminnalla saavutettu julkisuus painostaa asian nopeaan ratkaisemiseen.” (Aikalainen 2014, 150). Suoran toiminnan keinoiksi teksti luettelee adressien keräämisen, talojen ja katujen valtauksat ja mielenosoitukset. Tekstin mukaan suoran toiminnan kautta vaikuttaminen houkuttaa sen nopeuden ja ehkä jopa yksinkertaisuuden vuoksi. Teksti luettelee suoran toiminnan keinojen ongelmia, kuten mielenosoitusten yhteydessä tapahtuneita vahingontuottamuksia ja talonvaltauksen ongelmana on toisten omaisuuden suojan rikkominen. Tätä teksti käyttää siltana käsitelläkseen kansalaistottelemattomuutta: ”Kansalaistottelemattomuutta perustellaan sillä, että toiminnalla edistettävä asia on niin arvokas, että lain rikkominen on pienempi paha.” (Aikalainen 2014, 150–151.) Teksti esittää, että kansalaisen omatoimisesta vaikuttamisesta voi siirtyä kansalaistottelemattomuuden puolelle. Vaikuttaminen on siis sääntöjen mukaan toimimista tai muuten se ei enää ole vaikuttamista vaan rangaistavaa toimintaa. Vaikuttamisessa tavoitteet eivät siis pyhitä keinoja vaan sääntöjen noudattaminen on tärkeämpää.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa kansalaisten politiikkaan osallistumisen vaivalloisuutta ei korosteta. Politiikan tutkimuksen kirjoissa käsitellään enemmän yksilöiden erilaisia vaikuttimia osallistua poliittiseen toimintaan kuin yhteiskuntaopin oppikirjoissa (Paloheimo & Wiberg 2012, 202–204). Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa nostetaan jopa esille näkemys siitä, että kansalaisten passiivisuus voi olla hyväksi poliittisen järjestelmän toimivuudelle. Jos vain perehtyneet ja motivoituneet osallistuvat, poliittinen järjestelmä ei ylikuormitu vaatimuksista. (Paloheimo & Wiberg 2012, 144.) Kaikkien kansalaisten aktiivinen osallistuminen ei siis ole politiikan tutkimuksen näkökulmasta välttämättä paras vaihtoehto, mutta yhteiskuntaopin oppikirjoissa sen merkitystä korostetaan. Yhteiskuntaopin oppikirjoilla lienee tarve pyrkiä aktivoimaan nuoria lukijoitaan yhteiskunnallisesti.

Poliitikoille osa politiikkaa on vaikeiden päätösten tekeminen, kuten yhteisten rahojen käytöstä päättäminen. Yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteissä kerrotaan kuntien taloudesta ja että kunnan

päättäjien on valittava rahojen käytöstä erilaisten tarpeellisten asioiden välillä. Kunnat ovat myös toisiinsa nähden eri asemassa talouden suhteen, toisilla kunnilla on vakaampi tilanne kuin toisilla. (Forum 2014, 186.; Kronikka 2011, 156–157.) Kuntien politiikka on vaikeiden valintojen tekemistä niiden voimavarojen pohjalta, jotka käytettävissä ovat.

*Forum*in teksti kertoo, että veroja on Suomessa kevennetty, koska on haluttu kannustaa kansalaisia tekemään enemmän työtä ja on haluttu estää veronmaksajien siirtymistä halvemmän verotuksen maihin (Forum 2014, 62). Teksti myös maalailee tulevaisuuden kuvia:

”Verojen laskemisen aika taitaa kuitenkin olla ohi. Valtion ja kuntien on tulevaisuudessa kenties pakko nostaa verotusta, jotta rahaa riittäisi edes suunnilleen nykyisen kaltaisen hyvinvointivaltion ylläpitoon. Poliitikkojen hankalana tehtävänä on päättää, mitä asioita verotetaan tulevaisuudessa enemmän kuin nyt. Vaihtoehtoja pohditaan taloustieteen näkökulmasta. Mitä verotusta voidaan kiristää ilman, että talouskasvu hidastuu? Kummasta on vähemmän haittaa: työn tekemisen vai kuluttamisen aikaisempaa korkeammasta verottamisesta? Toisaalta valinta on myös arvokysymys. Kiristetäänkö esimerkiksi vain varakkaampien verotusta vai kaikkien verotusta tasaisesti?” (Forum 2014, 62.)

Politiikka on hankalien päätösten tekemistä. Politiikka on valistuneiden ennustusten tekemistä nykyisen tiedon varassa. Politiikkaa voidaan myös tehdä eri näkökulmista: joko tieteen tai arvojen pohjalta ja eri ihmisryhmien etujen välillä.

*Forum*in tekstin mukaan talouspolitiikka ei ole ketterää, eli sen kautta ei saada nopeita ratkaisuja tehtyä:

”Hallitus ja eduskunta eivät aina kykene riittävän tehokkaasti tai nopeasti vaikuttamaan taloudelliseen tilanteeseen. Poliittisten päätösten tekeminen esimerkiksi verotuksen muuttamisesta vie oman aikansa. Suurten rakennushankkeiden aloittaminen on sekin hidasta, siksi nekin eivät vaikuta talouteen kovin nopeasti. Verotason muuttaminen ei myöskään välttämättä vaikuta toivotulla tavalla. Verojen pienentäminen laskusuhdanteen aikana voi johtaa siihen, että ihmiset säästävät lisääntyneet tulonsa eivätkä kuluta niitä.” (Forum 2014, 128.)

Politiikka on siis hidasta toimintaa, sen vaikutukset tähtäävät tulevaisuuteen. Poliittisesti on hankalaa vaikuttaa nykyhetkeen. Politiikka voi myös johtaa ei-toivottuihin tuloksiin. Politiikka on muiden kautta vaikuttamista, se ei ole suoraa toimintaa. Politiikka vaikuttaa ihmisiin, jotka vaikuttavat itseensä, toisiin ja ympäristöönsä. Tämäkin tekee politiikasta vaativaa toimintaa, sillä päättäjien on osattava ennustaa monien tekijöiden summia.

Työttömyydestä kertoessaan *Aikalaisen* teksti tuo esiin: ”Päättäjät ovat asettaneet tavoitteekseen työttömyyden vähentämisen. Suomea on kuitenkin vaivannut pitkään melko korkea työttömyys.” (Aikalainen 2014, 111). Politiikka ei välttämättä saavuta asettamia tavoitteita. Teksti kertoo

poliitikkojen pulmasta: ”Päättäjiä askarruttaa, mistä saadaan tarvittava määrä veroja eläkkeisiin ja yhteiskunnan tarjoamien palveluiden rahoittamisen, kun veronmaksajia on entistä vähemmän pienentyneiden ikäluokkien vuoksi.” (Mt., 115). Tässä politiikka esitetään toiminnaksi, jossa valmiita vastauksia ja patenttiratkaisuja ei ole. Poliitikot ovat epävarmoja toiminnastaan ja heillä on useampia vaihtoehtoja valittavanaan.

*Forum*in teksti kertoo, että maanpuolustusvelvollisuudesta on ollut paljon keskustelua, koska se asettaa miehet, naiset ja siviilipalveluksen suorittajat eriarvoiseen asemaan. Poliitiikka on kritiikin kestämistä, koska kaikki eivät ole samaa mieltä kaikesta. Poliitiikka on myös sen harkitsemista, olisiko jotain asiaa muutettava, vaikka sillä olisi kannatusta ja vaikka niin olisi toimittu jo pitkään. *Forum*in teksti kertoo yleisestä keskustelusta Nato-jäsenyyden puolesta ja vastaan. Teksti kertoo eri mielipiteistä ja perusteluista, jotka liittyvät niin Suomen rooliin kansainvälisessä kokonaisuudessa, Suomen suhteeseen Yhdysvaltoihin ja Venäjään, Suomen puolustuskuluihin ja Naton rooliin maailmassa. (Forum 2014, 234, 236.) Nato-keskustelu on ollut Suomessa käynnissä jo hyvin pitkään. Se on vaikea päätös, josta on olemassa perusteluja puolesta ja vastaan. Lopulta kuitenkin parhaan ratkaisun tekeminen vaatisi ennustajan lahjoja. Poliitiikka on vaikeiden päätösten ja tulevaisuuden arvioiden tekemistä, joissa on toisinaan osattava arvioida omaa yhteiskuntaa, rahankäyttöä ja muita valtioitakin. Poliitiikka on arvioiden tekemistä silloinkin, kun vaikuttimina on monia epävarmoja tekijöitä.

Politiikan vaativuuden diskurssiin kuuluu myös poliittisten toimijoiden kyvykkyyden ja tehtävien vaativuuden korostaminen. *Aikalaisen* luvussa 37 kerrotaan: ”Kansanedustajan työ vaatii pitkäjänteisyyttä, yhteistyökykyä ja perehtymistä käsiteltäviin asioihin. EU-jäsenyyden myötä kansanedustajan työmäärä on kasvanut entisestään. Kansanedustajan työ vaatii aikaa eikä sen ohella voi tehdä muuta työtä.” (Aikalainen 2014, 180–181.) Poliitiikka on vaativaa ja aikaa vievää toimintaa. Se vaatii omistautumista.

Aikalaisen tekstissä on erikseen tekstilaatikko, jossa yksittäinen kansanedustaja on saanut omin sanoin kertoa kansanedustajan työstä. Kansanedustaja Oras Tynkkysen mukaan eduskunnassa arvostetaan osaamista ja asioihin perehtymistä, edustajan on hyvä tuntea jokin teema perusteellisesti. Oras korostaa myös sosiaalisten taitojen hyödyllisyyttä, sillä töitä tehdään yhdessä. Avuksi ovat myös esiintymistäidot ja stressinsietokyky. Lopuksi teksti korostaa, että kansanedustajan työpäivä on pitkä, 12-tuntinen. (Aikalainen 2014, 179.) Poliitiikka vaatii taitoja ja sisältää muiden vakuuttamista, esiintymistä ja sosiaalista toimintaa. Se on myös asioihin perehtymistä, kovaa työtä ja pitkiä työpäiviä ja stressiä.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit kertovat ministerien ja ministeriöiden työskentelystä. Ministereillä ja ministeriöillä on paljon vastuuta hallituksen tavoitteiden toteuttamisessa. Ministeri pitää myös yhteyttä Euroopan unioniin ja oman maansa kansalaisiin. (Kronikka 2011, 184–185; Yhteiskunnan tuulet 2012, 124.) Tekstien ydinsanomana on, että ministereillä on paljon työtä. Poliitikka ei ole helppoa työtä. Poliitikka vaatii omistautumista ja asioihin perehtymistä.

Poliitikon tehtävä on vaativa myös julkisen paineen vuoksi. *Memon* luvun 30 kuvituksena on valokuva lehtitelineestä, jossa on iltapäivälehtien kannet, joissa on otsikoita Ilkka Kanervan ja Johanna Tukiaisen tekstiviesti-kohusta. Kuvatekstissä sanotaan: "Perustuslaki takaa kansalaisille yksityisyyden suojan. Poliitikkojen ja muiden julkisuuden henkilöiden katsotaan kuitenkin osittain luopuneen yksityisyydestään ja siksi heidän asioitaan saa käsitellä avoimemmin kuin muiden kansalaisten." (Memo 2015, 198.) Poliitikka on julkista toimintaa, jonka hintana on yksityisyyden vähentyminen.

Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat viittaavat poliitikkojen työn vaatimiin tiettyihin edellytyksiin ja nimittävät niitä valtaresursseiksi (Berndtson 2008, 39). Valtaresurssien kuten kyvykkyyden kasautuminen yksilölle johtaa siihen, että hänellä on valtaa vaikuttaa. Elitismien näkökulmasta vain harvat pystyvät saavuttamaan valta-asemia (Heywood 2007, 83–84; Paloheimo & Wiberg 2012, 82). Toisaalta politiikan tutkimuksen oppikirjoissa on esitetty näkökulma siitä, että osallistuminen poliittiseen toimintaan kasvattaa yksilöstä sivistyneempiä ja paremmin informoituja (Heywood 2013, 9, 73–74). Yksilö voisi siis aktiivisuuden kautta hankkia itselleen valtaresursseja. Yhteistä yhteiskuntaopin ja politiikan tutkimuksen oppikirjoille on siis tuoda esille politiikassa toimimisen vaatimaa kyvykkyyttä. Yhteiskuntaopin oppikirjat eivät kuitenkaan puutu siihen, miksi politiikassa toimivat yksilöt ovat kyvykkäitä: onko toiminta tehnyt heistä kyvykkäitä vai ovatko he edenneet politiikassa, siitä syystä, että he ovat kyvykkäitä?

5.1.4. Poliitikka on kompromisseja

Yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteissä politiikka esitetään usein neuvotteluna, sopimuksina ja kompromisseina. Poliitiikan toimijoiden neuvottelut ja sopimukset esitetään hyvin idealistisena todellisuutena. Tekstit antavat ymmärtää, että politiikan keinoin on mahdollista päästä kaikkia tyydyttävään ratkaisuun ja että ihmisryhmät pystyvät muodostamaan yhteisiä näkemyksiä ja keskustelemaan eriävistä näkemyksistä rakentavasti.

Yhteiskunnan tuulten johdantoteksti korostaa politiikan yhteisvastuullisuutta: "Yhteiskunta on meidän kaikkien yhteinen: on ymmärrettävä, että kaikki eivät voi saada tahtoaan läpi vaan on tehtävä kompromisseja. Demokratia eli kansanvalta perustuu enemmistön valtaan, mutta vähemmistöön jääviäkin on kuunneltava." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 8). Poliitiikka on siis kompromisseja erilaisten ihmisten etujen ja tavoitteiden välillä. Poliitiikka on kaikkien etujen ajamista, enemmistön edun ajaminen ei riitä.

Memon teksti kertoo luvussa 25, että poliitiikka on erilaisten ihmisten yhteistoimintaa:

"Yhteiskunta koostuu ihmisistä, jotka ovat eri-ikäisiä, taustoiltaan erilaisia ja eri tavoin ajattelevia. Päätöksiä tehtäessä pitäisi huomioida mahdollisimman hyvin kaikkien tarpeet. Koska esimerkiksi vanhukset ovat asiantuntijoita itseään koskevissa asioissa ja nuoret puolestaan heitä koskevissa asioissa, on tärkeää, että päättäjät kuulevat erilaisten ihmisten näkemyksiä ennen päätöksentekoa." (Memo 2015, 172).

Poliitiikka on siis erilaisten ihmisten toiveiden yhteensovittamista, se ei ole kilpailua eri ryhmien välillä. Päättäjät eli poliitikot kuuntelevat ihmisiä eri ryhmistä ja päättävät näiden aktiivisuuden perusteella poliittiset päätöksensä koko yhteiskunnan asioista.

Yhteiskuntaopin oppikirjat antavat myös konkreettisempia esimerkkejä sovittavasta poliittisesta toiminnasta. Ammattiliittojen kohdalla *Memon* teksti viestii, että järjestöjen ja työehtosopimusten tarkoituksena olisi jäsenten edun lisäksi löytää tie myös yhteiskunnalliseen yhteiseen hyvään, missä valtion tehtävänä on toimia välikappaleena, jos järjestöjen omat edut eivät kohta keskenään.

"Valtio voi esimerkiksi luvata, että jos työntekijät tyytyvät maltillisiin palkankorotuksiin, veroja alennetaan, jolloin työntekijöiden ostovoima kasvaa. Tässä tapauksessa tavoitteena olisi turvata suomalaisten yritysten kilpailukyky maailman markkinoilla, sillä suuret palkankorotukset nostaisivat liikaa suomalaisten tuotteiden hintoja." (Memo 2015, 64).

Tekstin mukaan siis eri alojen ihmisten välille on mahdollista löytää yhteiset edut ja kaikkien välille on mahdollista löytää yhteinen ratkaisu.

Memon luvussa kymmenen keskitytään kuntaan ja sen palveluihin:

"Halutessaan kunta voi ylittää sen vähimmäistason, jonka laki pakollisille palveluille määrittelee. Jos kuntalaiset ovat valmiita maksamaan enemmän veroja, päiväkodeissa voi olla esimerkiksi tavallista pienemmät lapsiryhmät tai koulua voidaan käydä pienissä lähikouluissa. Jos rahat riittävät ja kuntalaiset niin haluavat, kunnassa voidaan tarjota myös monenlaisia vapaaehtoisia palveluita." (Memo 2015, 75).

Tekstissä esitetään, että kunta on yksimielinen yksikkö, joka voi tehdä päätöksiä ja samalla tavalla esitetään kuntalaiset yksikkönä, jolla on samat tavoitteet ja halut. Teksti häivyttää erot kuntalaisten välillä ja jatkuvan kamppailun ja vallan käytön kunnan varojen käytöstä.

Kansan ja kansalaisten asettaminen yhdeksi yhtenäiseksi ryhmäksi eroaa politiikan tutkimuksen oppikirjojen tavasta esittää yhteiskunta erilaisiin ryhmiin jakaantuneena. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat korostavat sitä, että kansan ei ole mahdollista muodostaa yhteistä etua vaan politiikan keinoin ratkotaan erilaisten etujen aiheuttamia ristiriitoja. (Berndtson 2008, 35; Paloheimo & Wiberg 2012, 47–50.) Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjat antavat paikoin ymmärtää, että kansalla on yhteisiä etuja ja tavoitteita, jotka on politiikan keinoin mahdollista tavoittaa.

Erityisen yleistä yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteissä on korostaa hallituksen työskentelyn sopuisuutta. *Yhteiskunnan tuulten* teksti kertoo: ”Hallituksen istunnoissa ministerit ilmaisevat oman mielipiteensä, mutta päätökseksi tulee aina enemmistön kanta. Hallituksessa syntyneitä päätöksiä ministerit puolustavat aina yksissä tuumin.” (Yhteiskunnan tuulet 2012, 122–123.) Hallitustyöskentely on tekstin mukaan tuloksellista ja toimii tiettyjen sääntöjen mukaan: hallitus saa päätökset sovittua, ja hallituksen kaikki jäsenet puolustavat samalla tavoin yhdessä päätettyjä asioita, vaikka vastustaisivatkin niitä.

*Forum*in luvussa 27 teksti kertoo hallitusohjelman laatimisesta ja ministerien salkkujen jakamisesta: ”Hallitusohjelman aikaansaaminen vaatii kompromisseja kaikilta hallituspuolueilta, sillä yksikään niistä ei voi saada kaikkia näkemyksiään läpi sellaisenaan.” (Forum 2014, 196.) Hallitusneuvottelut ja hallitustyöskentely ovat *Memonkin* tekstin mukaan yhteistyötä: ”Hallitusneuvotteluissa selvitetään, mitkä puolueet kykenevät keskenään hallitusyhteistyöhön. Tämä on tärkeää, jotta hallitukseen valittavat puolueet voisivat toimia keskenään hyvässä hengessä. Samalla sovitaan hallitusohjelmasta.” (Memo 2015, 213). Puolueet siis toimivat keskenään hyvässä hengessä. Ne eivät kilpaile tai tee keskenään kauppoja politiikan sisällöstä. Puolueet myös *sopivat* hallitusohjelmasta, eivätkä esimerkiksi neuvottele. Tekstit antavat sopuisan kuvan hallitusneuvotteluista. Kompromisseja tekevät kaikki yhteisen hyvän eteen.

Hallituksen työskentelystä *Aikalaisen* teksti kertoo: ”Hallituksessa pyritään yksimielisiin päätöksiin, vaikka asioista käydäänkin välillä kiivasta keskustelua. Ulospäin hallitus haluaa antaa itsestään yhtenäisen kuvan.” (Aikalainen 2014, 184.) Poliitiikka on siis tekstin mukaan kompromisseja ja mielikuvien luomista. Hallituksen eroamisesta kerrotaan, että siihen voi johtaa eduskunnan luottamuksen menettäminen. (Aikalainen 2014, 185.) Teksti ei kuitenkaan tuo esille sitä, että hallitus voi erota myös sisäisten ongelmien vuoksi. Teksti antaa kuvan, että valtionpolitiikassa

kaikki on aina sovittelavissa vallan vuoksi. Hallitus voisi todellisuudessa kuitenkin erota sisäisiin ristiriitoihin tai luottamuspulaan, sillä kaikki ei ole aina sovittelavissa.

Kompromissiratkaisut voi politiikassa käsittää muutenkin kuin vain sovun säilyttämisenä. Kompromissi on myös useamman toimivan ratkaisun yhdistämistä yhdeksi vähemmän toimivaksi, mutta kaikkia osapuolia tyydyttäväksi ratkaisuksi. *Kronikan* luvun 24 teksti ottaa myös kantaa politiikan keinoihin:

”Koska talouspolitiikalla pyritään moniin samanaikaisesti toteutettaviin ja usein lyhyellä aikavälillä ristiriitaisiin tavoitteisiin, joudutaan etsimään enemmistöä tyydyttäviä kompromisseja. Poliitikassa on kyse juuri siitä, että painotetaan tavoitteita eri tavoin ja etsitään keinoja valittujen tavoitteiden toteuttamiseksi.” (Kronikka 2011, 145.)

Politiikka on siis kompromissien tekoa: se ei pyri mahdollisimman hyviin ratkaisuihin vaan mahdollisimman monia tyydyttäviin ratkaisuihin. Poliitiikan luovuus on ratkaisukeinojen keksimisessä.

Sopimukseen, neuvotteluihin ja kompromisseihin ei kuitenkaan aina päädytä vain siitä syystä, että politiikka olisi ystävällistä ja yhteisiin lopputuloksiin tähtäävää toimintaa. Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit tuovat esille myös realistisemmän näkökulman, että kompromisseihin on pakko päätyä, koska toimijoilla ei ole valtaa päättää asioista yksin. Kompromissit ovat politiikan pakollisia rajoitteita.

Peruskoulun oppikirjat esittävät politiikan hyvin voimakkaasti konsensusnäkökulmasta ja hyvin vähän konfliktipolitiikan näkökulmasta. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjojen mukaan konsensusnäkökulma korostaa politiikan jatkuvuutta ja neuvottelevaa luonnetta. Konsensusnäkökulma esittää politiikan positiivisena toimintana. Peruskoulun oppikirjat tuovat esiin nämä samat puolet konsensushakuisuudesta ja sivuavat myös konsensuspolitiikan huonoja puolia kuten sitä, että politiikka koetaan turhauttavana ja päätösten teko vie kauan aikaa. Peruskoulun oppikirjoissa politiikkaan ei juurikaan viitata konfrontaatiohakuisena toimintana, joka pyrki ristiriitojen kärjistyksiin tai olemassaolevien järjestelyjen uhmaamiseen. (Heywood 2013, 10; Paloheimo & Wiberg 2012, 43–44, 153.)

Aikalaisen luku 32 käsittelee kansalaisten erilaisia vaikuttamisen keinoja (Aikalainen 2014, 148–151). Teksti kertoo, että yksilö voi pyrkiä vaikuttamaan yksinkin, mutta vaikuttaminen on tehokkaampaa yhdessä muiden kanssa. Muiden kanssa toimimisesta teksti kertoo, että: ”Yhteistyö vaatii aina neuvottelutaitoja, sillä tehokas toiminta edellyttää sopimista yhteisistä tavoitteista ja esimerkiksi yhteisten rahavarojen käytöstä.” (Aikalainen 2014, 148). Yhteistyö on myös

välineellistä, yhdessä toimiminen ei ole tavoite itsessään vaan ainoastaan keino päästä yksilön omiin tavoitteisiin, koska ne ovat muiden kanssa yhteisiä.

Memon teksti kertoo, että yksikään puolue Suomessa ei ole riittävän suuri päättämään asioista yksin. Tällöin päätöksenteko vaatii eri puolueiden yhteistyötä:

"Päätöksien aikaansaaminen niin paikallisella tasolla kuin valtakunnallisestikin vaatii useimmiten neuvotteluja ja kompromisseja eri puolueiden kesken. Puolueet voivat liittoutua keskenään saadakseen yhdessä enemmistön esimerkiksi kunnanvaltuustossa tai eduskunnassa. Yhteistyö tarkoittaa kuitenkin useimmiten sitä, että saavuttaakseen tavoitteensa yhdessä asiassa puolue joutuu antamaan periksi jossain muussa." (Memo 2015, 181).

Poliittinen päätöksenteko on siis neuvottelua ja kompromisseja puolueiden kesken. Puolueet voivat liittoutua toisten puolueiden kanssa vaalivoiton vuoksi, vaikka ne kilpailevat samoista äänestäjistä.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteistä puuttuu lähes kokonaan näkemys yhteiskunnan kilpailevista ryhmistä. Yhteiskunta ja kansalaiset esitetään toistuvasti yhtenäisenä joukkona, joka muodostaa yhteisiä tavoitteita ja näkemyksiä. Yhteiskunnan eri ryhmittymiä ei esitetä keskenään resursseista kilpailevina, vaan kilpailu ulkoistetaan politiikan toimijoiden väliin, kuten puolueiden ja hallituksen ja opposition väliseksi toiminnaksi. Teksti piilottaa sen tosiasian, että yhteiskunnan resurssit ovat kaikille yhteisiä ja toisille annettu etu voi samalla olla otettu pois joltain toiselta ryhmittymältä. Yhteiskunta esitetään harmonisena ja yhtenäisenä.

5.2. Poliitiikan vaihtoehtojen häivyttämisen diskurssit

5.2.1. Piilotettu ja epämääräinen politiikka

Kaikissa tutkituissa oppikirjoissa on paljon politiikan, poliittisen päätöksenteon ja politiikan saavutusten piilottamista. Tämä tarkoittaa sitä, että poliittisesti päätetyt asiat esitetään itsestäänselvyksinä ja annettuina valmiina lähtökohtina. Yhteiskunnallisia asiantiloja ei selitetä, ei vertailla muihin maihin eikä kritisoida. Ne esitetään sellaisina kuin ne tällä hetkellä ovat, eikä niitä esitetä muuttuvina tai muutettavina asiantiloina.

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa kerrotaan hyvinvointiyhteiskunnasta ja sen palveluista annettuna asiantilana. Kertoessaan esimerkiksi lapsilisästä, vanhempainvapaista ja äitiyspakkauksesta, tekstit eivät mainitse, että samanlaista järjestelyä ei ole kaikkialla maailmassa ja että järjestely on politiikan tuotos (Forum 2014, 44; Kronikka 2011, 30-31). Tekstit esittelevät lastenhankintaan

liittyviä tukia ja etuuksia, mutta eivät kerro niiden olevan poliittisen päätöksenteon tuloksia, vaan ne kerrotaan annettuina asiantiloina. Tekstit eivät myöskään kerro, millaisiin arvoihin nykyinen järjestelmä perustuu ja millaisia vaihtoehtoja sille on esitetty ja millaisin perustein. (Aikalainen 2014, 28–31; Yhteiskunnan tuulet 2012, 47–50.) Opintotuesta kertoessaan tekstit eivät mainitse, että opintotuki on poliittisten päätösten ja kiistojen tulosta ja että sitä muutetaan jatkuvasti. Poliitiikan tuotokset esitetään pysyvinä asiantiloina, jotka eivät kaipaa selitystä (Forum 2014, 55; Kronikka 2011, 35-36). Yhteiskunnan tuista on ollut paljon keskustelua aina mediassa ja eduskunnassa, mihin ei viitata oppikirjoissa, vaikka niiden kautta olisi mahdollista tuoda esille erilaisia aiheeseen liittyviä näkökulmia.

Aikalaisen teksti viittaa palkkaerojen kasvuun kertomalla, että ne ovat Suomessa verraten pienet. Tilanne on kuitenkin muutoksen tilassa: ”Ne (palkkaerot) ovat kuitenkin viime vuosina kasvaneet, eli kehitys on kulkenut kohti eriarvoisempaa yhteiskuntaa.” (Aikalainen 2014, 68). Palkkaerojen kasvu esitetään passiivissa: ne ovat kasvaneet, mutta niitä ei ole kasvatettu. Abstrakti toimija ”kehitys” on virkkeen aktiivinen toimija, joka on kulkenut kohti eriarvoisuutta. Muutos kohti taloudellista eriarvoisuutta on tapahtumassa ilman selityksiä tai tekijöitä.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit käsittelevät työlainsäädäntöä sekä työntekijän ja työnantajan oikeuksia ja velvollisuuksia (Forum 2014, 94–100; Kronikka 2011, 57-61; Memo 2015, 48–51; Yhteiskunnan tuulet 2012, 72–76). Tekstit esittelevät eri oikeuksia ja velvollisuuksia ja antavat esimerkkejä nuortenkin työsuhteista, mutta ne eivät kerro näiden oikeuksien ja velvollisuuksien perustuvan poliittisiin päätöksiin. *Aikalaisen* luvussa 20 käsitellään ammattijärjestöjä, työehtosopimuksia, työtaistelukeinoja, erilaisia työsuhteita ja työuria (Aikalainen 2014, 88-91). Tekstin mukaan ”Enemmistö suomalaisista työntekijöistä kuuluu omien alojensa ammattiliittoihin.” ja ”Kansainvälisesti verraten Suomessa kuulutaan järjestöihin useammin kuin muissa maissa.” (Aikalainen 2014, 88). Ammattiliittoihin kuuluminen on siis suomalainen tapa, se ei ole aktiivinen vaikuttamiskeino. Tekstissä ei viitata ammattiliittojen poliittiseen rooliin. Ammattiliitot ja niiden suuri merkitys yhteiskunnassa ei ole mikään itsestäänselvyys ja liittojen asema on jatkuvan poliittisen keskustelun alaisena. Esimerkkinä on paikallisen sopimisen mahdollisuuksien kasvattaminen, jota työnantajapuoli on viime vuosina aktiivisesti ajanut.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit käsittelevät samalla tavalla politiikasta erillään yrittäjyyttä, yrityksen perustamista, eri yritysmuotoja ja yritysten toimintaa laajemmin, yritysten yhteiskunnallista merkitystä, yritysten sidosryhmiä, pääomaa, kirjanpitoa sekä toiminnan tehostamista (Aikalainen 2014, 94–101; Forum 2014, 101–105; Kronikka 2011, 70–84; Memo 2015, 122–134). Yleisesti luvuissa käsitellään ainoastaan markkinoiden ja yrittäjien näkökulmasta

yritystoimintaa, eikä tuoda esille valtion ja kuntien vaikutusta yritystoimintaan, kuten tukia, lainsäädäntöä, lupia ja verotuksen erilaisuutta maiden välillä. Tekstit korostavat markkinoiden ja yrittäjän itsensä merkitystä yritystoiminnalle, mutta eivät tuo esille yhteiskunnallisen ympäristön, lainsäädännön ja verotuksen merkitystä yrittämiselle ja yrityksille. Monet yrittäjät ovat viime vuosina julkisuudessa arvostelleet Suomen yhteisöverotusta verrattuna Viron yhteisöverotukseen. Suomen verotusjärjestelmää on arvosteltu vähemmän kannustavaksi ja poliitikot ovat myös ottaneet aiheeseen kantaa. (HS 2016; Yle 2015; Yle 2014.) Kyseisenkaltaista ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua teksti ei tuo lainkaan esille.

Memon viidennessä luvussa kerrotaan työnteosta, eri ammattiryhmistä, yksityisestä ja julkisesta sektorista ja työelämässä tapahtuneista muutoksista. Tekstissä kerrotaan työelämän muutoksista, kuten työsuhteiden määräaikaistumisista, osa-aikaistumisesta ja vuokratyön lisääntymisestä ja sivutaan muutosten vaikutuksia, mutta ei mainita syitä muutokselle. (Memo 2015, 40–44.) *Kronikan* luvussa 10 ja *Yhteiskunnan tuulten* luvussa 42 kerrotaan työttömyydestä, erilaisista työttömyyden syistä, vaikutuksista ja keinoista vaikuttaa työttömyyteen (Kronikka 2011, 66–69; *Yhteiskunnan tuulet* 2012, 180–183). Kertoessaan työttömyyden erilaisista hoitokeinoista tekstit piilottavat politiikan aktiiviset päätökset passiivimuodon taakse:

”Rakennetyöttömyyttä on pyritty torjumaan kouluttamalla ihmisiä sellaisiin ammatteihin, joissa on työtä tarjolla. Ihmisiä kannustetaan lisäksi perustamaan omia yrityksiä, joissa he työllistäisivät itsensä ja mahdollisesti muitakin. – – Yrityksiä on houkuteltu palkkaamaan lisää työntekijöitä antamalla niille tukia ja pienentämällä työantajien maksamia sosiaalivakuutusmaksuja. Kannustinloukkuja on purettu keventämällä verotusta, jolloin työn tekeminen pienelläkin palkalla kannattaa paremmin kuin työttömänä olo. Työttömyyttä on hoidettu myös valtion ja kuntien tarjoamalla työllistämistöillä.” (Kronikka 2011, 67–68).

Teksti ei kerro kuka on näillä keinoin pyrkinyt torjumaan työttömyyttä ja miten kyseisiin ratkaisuihin on päädytty. Teksti ei myöskään kerro, että näille ratkaisuille olisi voinut olla erilaisia vaihtoehtoja, joiden välillä on tehty poliittisia ratkaisuja. Teksti ei myöskään kerro, että nämä keinot tarkoittavat aiempien poliittisten päätösten muuttamista. Poliittinen toiminta, poliittiset toimijat ja poliittiset valinnat on piilotettu.

Kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet kuvataan yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteissä annettuina. (Forum 2014, 29; *Yhteiskunnan tuulet* 2012, 193–197.) Tekstit eivät problematisoi oikeuksien ja velvollisuuksien muodostumista tai sitä voisiko niitä muuttaa ja miten. Tekstit antavat kyllä ymmärtää, että oikeudet eivät ole kaikkialla samat. Oikeudet eivät siis ole muuttumattomia siinä suhteessa, että ne eroavat valtioiden ja yhteiskuntien kesken. Tekstit eivät selitä, miksi maailmassa

oikeudet toteutuvat eri tavoin, ja ne eivät anna ymmärtää, että oikeudet ja velvollisuudet olisivat yhteiskunnan sisällä muutettavissa.

Aikalaisen toisessa tekstiluvussa ja *Yhteiskunnan tuulten* luvussa viisi on painopiste erityisesti vähemmistöjen oikeuksilla, sen erittelyllä, millaisia oikeuksia eri väestöryhmillä on ja miten ne on pyritty turvaamaan. Teksteissä ei tuoda esille vähemmistöihin liittyviä poliittisia mielipide-eroja, kuten ruotsinkielen asemasta käytyä keskustelua tai pakolaisiin liittyvää epäluuloa. Teksteissä kerrotaan esimerkkeinä vähemmistöjen tilanteen muuttumisesta suhtautuminen romanien oikeuksiin ja homoseksuaalisuuteen; rangaistavuus homoseksuaalisuudesta on poistettu laista 1970-luvulla, ja lopulta vuonna 2009 on hyväksytty samaa sukupuolta olevien pariin perheen sisäinen adoptio. (Aikalainen 2014, 48; *Yhteiskunnan tuulet* 2012, 24–28.) Teksteissä ei kuitenkaan tuoda esille, miten nämä muutokset ovat tapahtuneet. Muutokset vain listataan ja esitetään luonnollisena muutoksena. Lakimuutosten eteen on kuitenkin tehty työtä ja arvokasvatusta vuosien mittaan, ja yhä kyseisistä laeista on olemassa eriäviä näkökulmia, mitä ei tuoda mitenkään esille. Poliittinen toiminta on tekstissä työstetty abstrakteiksi muutoksiksi ja toiminta passiivimuotoiseksi. Yhteiskunta ja sen arvot esitetään ajassa itsestään muuttuvaksi ja arvojen muutosten myötä myös lait muuttuvat.

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa talouden ja politiikan yhteyttä ei tuoda juurikaan esiin, vaan ne esitetään erillisinä maailmoina. Talouden tapahtumat ja ilmiöt linkitetään korostuneesti globaaliin markkinajärjestelmään, joka säätelee omien lakiensa mukaisesti ja melko hallitsemattomasti talouden ilmiöitä ympäri maailman. Talouden ilmiöiden käsittely on yleensä kirjoissa jaettu omiin ylälukuihinsa yksilön talouden käsittelyyn ja kansantalouden ja globaalien talouden ilmiöiden esittelyyn.

Suomen kansantaloutta käsittelevät tekstit kertovat elinkeinojen muutoksesta suomalaisessa yhteiskunnassa ja esittelevät Suomen taloudelle tärkeimmät elinkeinot (Aikalainen 2014, 81–83; *Yhteiskunnan tuulet* 2012, 166–170). Luvuissa ei tuoda esille politiikan merkitystä esimerkiksi tiettyjen elinkeinoalojen tukemisessa, koulutuksen tukemisessa tai erilaisten tukipakettien rakentamisessa. Ainoat maininnat politiikan suuntaan ovat, että maan hallitus on kannustanut erilaisten palvelualan ammattien määrän lisäämiseen kotitalousvähennyksen avulla ja että kaupat muuttuvat yhä isommiksi yksiköiksi ja pienet lähikaupat häviävät kilpailussa. Teksteissä ei mainita syitä näille kehityskuluille, jotka osaltaan ne ovat poliittisten päätösten seurausta. Esimerkiksi kotitalousvähennyksen on katsottu auttavan erityisesti rakennusalalla merkittävän harmaan talouden vähentämisessä.

Aikalaisen teksti kertoo, että viime aikoina julkisia yrityksiä on myyty yksityisille ja myyntituloilla valtio ja kunnat ovat maksaneet esimerkiksi velkojaan. Yksityistämisen syistä teksti kertoo passiivissa: ”Yksityistämistä on perusteltu myös kannattavuuden parantamisella ja sillä, ettei yritystoiminnan harjoittaminen kuulu valtion tai kunnan perustehtäviin.” (Aikalainen 2014, 100). Teksti ei kerro, kuka on käyttänyt kyseisiä perusteluja tai missä. Teksti ei myöskään kerro, että aiheesta on erilaisia näkemyksiä, joista on käyty paljon keskustelua. Teksti ei ollenkaan tuo esille näkemystä siitä, että julkisilla yrityksillä on rooli yhteiskunnallisesti tärkeiden alojen palveluiden tuottamisessa, jotta kansalaisten tasa-arvo säilyisi ja palvelut tuotettaisiin kaikille laadukkaasti ja edullisesti.

Usein yhteiskuntaopin oppikirjojen teksteissä politiikka esitetään epämääräisenä ja abstraktina toimintana, silloin kun tekstit puhuvat poliittisista päätöksistä. Päätökset on tehty jossain ja jonkun toimesta joskus. Monet yhteiskunnalliset aiheet ovat tekstien mukaan myös abstraktin *yhteiskunnallisen keskustelun* aiheena. Tekstit eivät kuitenkaan kerro, kuka tuota keskustelua käy ja missä. Yleensä tekstit eivät myöskään kerro keskustelusta enempää; millaisia argumentteja siinä on aiheeseen liittyen.

Memon ja *Forum*in tekstit käsittelevät hyvinvointivaltion tulevaisuuden haasteita korostamalla väestön ikääntymisen tuomia haasteita hyvinvointivaltion ja sen palvelujen rahoittamiselle. Tekstien mukaan työttömyyden lisääntyminen ja ihmisten ikääntyminen tuottavat lisäkuluja sosiaaliturvaan ja vähentävät verotuloja. Tekstit kertovat, että tilanteeseen on *tarjottu erilaisia ratkaisuja*. Yhdeksi ratkaisuksi on tarjottu työurien pidentämistä ja toiseksi maahanmuuton lisäämistä (Forum 2014, 58; Memo, 2015 89.) Tekstit eivät kerro, kuka tai missä on tarjonnut ratkaisuja tai mitä nämä ratkaisut tarkoittavat käytännössä. Tekstit eivät myöskään mainitse, että ratkaisut ovat poliittisia päätöksiä.

Kronikan luku 22 käsittelee talouskasvua, sen vaikutuksia ja talouden suhdannevaihteluita (Kronikka 2011, 133–138). Teksti kertoo, että rikkaissa maissa kulutetaan enemmän ja monipuolisemmin ja kansalaisilla on käytössään enemmän palveluita. Merkittäväksi syyksi kehitysmaiden köyhyydelle teksti kertoo väestönkasvun. (Kronikka 2011, 133–136.) Teksti ei alussa problematisoi sitä, miksi maiden välillä on eroja talouskasvussa ja mitkä kaikki asiat vaikuttavat talouskasvuun ja kansalaisten hyvinvoinnin lisääntymiseen. Teksti tyytyy kuvailemaan, miten asiat ovat. Lopussa teksti ottaa jonkin verran kantaa politiikan rooliin talouskasvussa: ”Tämän kehän [väestönkasvusta johtuvan köyhyyden noidankehän] voi kuitenkin katkaista. Esimerkiksi Etelä-Koreassa, Kiinassa ja Intiassa on määrätietoisin toimenpitein hillitty väestönkasvua ja luotu edellytyksiä elintason paranemiselle.” (Kronikka 2011, 136.) Tässä teksti ei kerro suoraan, että kyse on poliittisista toimista vaan toiminta on kerrottu passiivissa ilman

aktiivista toimijaa. Teksti ei myöskään kerro, millaisista *määrätietoisista toimista* on kyse, ovatko ne esimerkiksi olleet pakotteita vai kannustimia ja miten demokraattisia ne ovat olleet.

Kertoessaan avioliittojen ja rekisteröityjen parisuhteiden eroista *Forum*in teksti kertoo: ”Parhailaan yhteiskunnassa käydään keskustelua, voisivatko samaa sukupuolta olevat pariskunnat saada suhteelleen kirkollisen siunauksen ja pitäisikö homopareilla olla kaikki samat oikeudet kuin heteropareilla.” (Forum 2014, 37.) *Aikalaisen* teksti kertoo samansuuntaisesti kansalaisoikeuksista yleensä: ”Kansalaisten perusoikeuksista ja niiden rajoista käydään jatkuvaa keskustelua.” (Aikalainen 2014, 11.) Teksti ei kuitenkaan mainitse, kuka keskustelua käy ja missä tätä keskustelua käydään. Teksti ei liitä käytyä keskustelua politiikkaan. Yhteiskunnassa joku jossain käy keskustelua, mutta se ei konkretisoidu.

Yksi yleinen tapa puhua politiikasta yhteiskuntaopin oppikirjoissa on antaa poliittisille toimijoille abstrakteja nimityksiä. Tällöin politiikkaa eivät tee poliitikot vaan vallanpitäjät, päättäjät, valtio, yhteiskunta tai Suomi. Hyvin usein näitä abstrakteja nimityksiä käytetään silloin, kun teksti kertoo erityisen merkittävästä vallankäytöstä, kuten perusoikeuksiin vaikuttamisesta, ulko- ja turvallisuuspolitiikasta tai valtion budjetista päättämisestä.

*Forum*in teksti kertoo poikkeusoloista seuraavaa: ”Poikkeusoloissa, esimerkiksi sota-aikana tai luonnonkatastrofin sattuessa, liikkumis- ja kokoontumisvapautta saatetaan joutua rajoittamaan. Vallanpitäjillä on siis tarvittaessa oikeus puuttua perusoikeuksiin kansalaisten turvallisuuden takaamiseksi.” (Forum 2014, 28.) Tässä yhteydessä käytetään termiä *vallanpitäjät* eikä esimerkiksi termiä poliitikot. Kenties on turvallisempaa antaa oikeus perusoikeuksiin puuttumiseen vallanpitäjille kuin poliitikoille. *Aikalaisen* luku kahdeksan käsittelee turvallista ympäristöä ja erilaisia mahdollisia uhkia (Aikalainen 2014, 38–39). Tekstin mukaan ”Valtiovalta pyrkii vaikuttamaan niin, että Suomi olisi mahdollisimman turvallinen paikka elää. Lainsäädäntöä uudistetaan koko ajan. Uudistuksia voi saada aikaan vaikkapa jokin onnettomuus, johon opitaan varautumaan paremmin.” (Aikalainen 2014, 39). Toimija on abstrakti, *valtiovalta*, jolla on kuitenkin yhtenäinen tavoite ja toimintamalli.

Aikalaisen teksti määrittelee ulkopolitiikan seuraavasti: ”Ulkopolitiikka tarkoittaa Suomen valtion harjoittamaa politiikkaa suhteessa muihin maailman valtioihin.” (Aikalainen 2014, 40). *Yhteiskunnan tuulten* luku 50 käsittelee Suomen turvallisuuspolitiikkaa, maanpuolustusta ja Suomeen kohdistuvia uhkia (Yhteiskunnan tuulet 2012, 216–223). Teksti kertoo, että turvallisuuspolitiikkaa harjoittavat valtiot: ”Valtiot ovat eri aikoina pyrkineet turvaamaan omaa koskemattomuuttaan uskottavalla puolustuksella, esimerkiksi hankkimalla aseita tai liittoutumalla

muiden valtioiden kanssa. Tärkeintä on tietenkin ollut pysytellä hyvissä väleissä kaikkien valtioiden kanssa.” (Yhteiskunnan tuulet 2012, 216.) Poliitiikkaa voi siis harjoittaa yksi toimija, Suomi, ja se voi harjoittaa politiikkaa kohteenaan muut valtiot. Teksteissä ei tuoda esille eriäviä näkökulmia Suomen ulko- tai turvallisuuspolitiikasta, vaan Suomella yhtenäisenä toimijana esitetään olevan yhtenäinen näkemys ulko- ja turvallisuuspolitiikan keinoista ja tavoitteista. Valtion turvallisuutta koskevissa päätöksissä tekijänä on valtio, eivät poliitikot, hallitus tai valtion päämiehet.

Yhteiskunnan tuulten teksti kertoo, että Suomessa on perustuslakiin kirjattu jokaiselle kuuluvat perusoikeudet ja on yhteiskunnan tehtävä turvata kansalaisten yhdenvertaisten oikeuksien toteutuminen (Yhteiskunnan tuulet 2012, 22). Tässä ei kuitenkaan selitetä, mikä on yhteiskunta ja millä tavoin se turvaa perusoikeuksien toteutumisen. Perusoikeuksien turvaaminen jätetään abstraktiksi toiminnaksi, joka tapahtuu jossain yhteiskunnan toimesta.

Aikalaisen luku 30 käsittelee julkista taloutta, valtion tuloja ja menoja ja palkansaajan verotusta (Aikalainen 2014, 136–139). Teksti aloittaa selittämällä valtion budjetin: ”Vuositain päättäjät laativat tulo- ja menoarvion eli budjetin, jossa suunnitellaan tuloja ja menoja seuraavan vuoden varalle. – – Valtion budjetti hyväksytään eduskunnassa” (Aikalainen 2014, 136). Budjetin laatijat on piilotettu termin *päättäjät* taakse, vaikka budjetti laaditaan hallituksessa ja ministeriöissä.

Aikalaisen teksti esittelee kunnan lakisääteiset tehtävät ja kertoo sen jälkeen, että: ”Pakollisten tehtävien lisäksi kunta voi ottaa hoitaakseen vapaaehtoisia tehtäviä kuten liikuntatilojen ja -paikkojen ylläpitoa. Vapaaehtoisten tehtävien määrä riippuu paljon kunnan koosta ja varallisuudesta.” (Aikalainen 2014, 173.) Teksti asettaa valinnan tekijäksi tässä *kunnan*. *Kunta* päättää ottaako se vapaaehtoisia tehtäviä hoitaakseen ja määräävänä tekijänä on kunnan *koko ja varallisuus*. Kunnan vapaaehtoisten palvelujen tuottaminen ja valinta on politiikkaa. Kunnan poliittiset elimet päättävät, tuottavatko ne palveluja ja mitä palveluja ne tuottavat vapaaehtoisesti.

Aikalaisen luku 36 käsittelee kuntia ja niiden tehtäviä ja päätöksentekoa (Aikalainen 2014, 170–175). Teksti kertoo kuntaliitoksista: ”Kuntaliitosten seurauksena kuntien määrä on Suomessa vähentynyt viime vuosina. Kuntaliitoksia on odotettavissa tulevaisuudessakin. Kuntien määrän vähentämisen toivotaan parantavan niiden taloudellista tilannetta vähentämällä kuluja.” (Aikalainen 2014, 170–171.) Teksti ei kuitenkaan tuo esille sitä, että kuntaliitokset ovat poliittisia päätöksiä. Teksti yksinkertaistaa poliittista tilannetta, eikä kerro esimerkiksi, että sen esittämä näkökulma on lähinnä valtion näkökulma, joka tarkastelee kuntien taloutta kokonaisuutena. Kuntaliitokset ovat aina yksilöllisiä ja niissä on valtion, kuntien ja kuntien asukkaiden ja yritysten näkökulma.

Kertoessaan hyvinvointiyhteiskunnasta sekä politiikan ja talouden suhteesta tekstit voisivat viitata politiikan välttämättömyyteen. Poliitiikan avulla voidaan rakentaa yhteisiä sääntöjä ihmisryhmien välisten ja sisäisten ongelmien ja ristiriitojen ratkaisemiseksi. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat ottavat tämän usein lähtökohdaksi aloittaessaan politiikan määrittelyn: miksi politiikkaa tehdään? Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjat antavat politiikan ja sen tulokset annettuina lähtökohtina, jolloin politiikan arvo jää piiloon.

Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka esitetään aktiivisena ja tavoitteellisena toimintana, jonka avulla ratkaistaan ristiriitoja. Poliitiikan avulla päätetään ihmisten välisistä ristiriidoista ja eduista. Poliitiikka on väistämätöntä, koska ihmisten välillä on vastakkaisia etuja. (Paloheimo & Wiberg 2012, 16, 42.) Yhteiskuntaopin oppikirjoissa politiikan saavutukset ovat vain tapahtuneet ja niiden taustalla olleita tavoitteita, keinoja ja toimijoita ei tuoda esille. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka on keskiössä, mutta yhteiskuntaopin oppikirjoissa politiikka saattaa olla taustalla.

5.2.2. Diskurssi Euroopan unionista

Oppikirjoissa toistuu tarinallinen diskurssi Euroopan unionin synnyn ja kehityksen vaihtoehdottomuudesta. Unionin kehitys esitetään tapahtumakulkuna, joka on edennyt luonnollisesti johonkin tiettyyn päätepisteeseen. Unionin yhdentymisen ja laajentumisen etenemistä ei kuvata ristiriitaisena tai epävarmana toimintana. Poliitiikan avulla on päästy oikeaan lopputulokseen, joka on paras mahdollinen vaihtoehto.

*Forum*in luku 29 ja *Kronikan* luku 32 käsittelevät Euroopan unionin syntyä, tulevaisuutta ja suhdetta Suomeen ja suomalaisiin (Kronikka 2011, 193–203; Forum 2014, 204–211). Tekstit aloittavat kertomalla unionin alusta ja kehityksestä. *Forum*in tekstin mukaan unioni on lähtenyt rauhan ja vakauden edistämistä ja edennyt siitä asteittain taloudelliseen ja poliittiseen yhteistyöhön. Tavoitteena on ollut unionin ja sitä kautta sen jäsenmaiden aseman vahvistaminen kansainvälisessä kilpailussa. Ensimmäisen tekstikappaleen lopussa kerrotaan, että unionista on sekä myönteisiä että kriittisiä näkemyksiä ja molemmille näkemyksille on perustelunsa. Unionista on ollut sen kansalaisille hyötyä, mutta sen kehitys ei ole ollut pelkästään myönteistä. (Forum 2014, 204.) Teksti kertoo unionin kehityksestä melko ristiriidattomasti ja yksinkertaistaen. Unionin yhdentymisestä sopiminen on ollut vaikeaa, hidasta ja epävarmaa päätöksentekoa. Poliittisella päätöksenteolla ei aina ole vain myönteisiä vaikutuksia ja usein vähemmistö joutuu kärsimään

enemmistön päätöksistä, tämän teksti tuo hyvin vähäisesti esille sanoessaan, että kaikki kehitys ei ole ollut pelkästään myönteistä ja jättää sen oikeastaan lukijan tulkittavaksi.

Tekstit kertovat unionin vaikutuksista jäsenmaihiin (Forum 2014, 204–211; Kronikka 2011, 193–203; Yhteiskunnan tuulet 2012, 239–240). Unionin poliittisista tavoitteista tekstit kertovat niin, että toimija on mainitsematta ja verbi passiivissa tai unioni on toimijana ja asetettu toimintamalli esitetään annettuna. Esimerkiksi sisämarkkinoista *Kronikan* teksti kertoo: ”Sisämarkkinoilla toteutetaan neljän vapauden periaatetta.” ja ”Euroopan unioni pyrkii myös tasoittamaan vapaan kilpailun aiheuttamia haittoja.” (Kronikka 2011, 195.) Sisämarkkinoiden ja neljän vapauden luominen on ollut poliittinen päätös, jonka tueksi on täytynyt tehdä muita poliittisia päätöksiä, kuten suomalaisten maanviljelijöiden tukirahat. Nykyiseen malliin pääseminen ei ole ollut itsestäänselvyys eikä se ole ainoa mahdollinen yhteistyön malli. Unioni esitetään toimijana, joka asettaa omia tavoitteita ja ajatuksia. Unionin tavoitteet ovat kuitenkin asettaneet jäsenmaat, jotka ovat keskenään ristiriitaisia tavoitteiltaan ja joiden sisällä on myös monia erilaisia näkemyksiä. Näin unionin tavoitteet ovat monien eri poliittisten toimijoiden poliittisesti neuvottelemia tuloksia. Unioni ei voi sinällään luoda omia tavoitteita.

*Forum*in tekstissä kerrotaan Euroopan unionin taloudellisen yhteistyön syventämisestä: ”Euroopan valtioiden taloudellinen yhdentyminen alkoi toisen maailmansodan jälkeen. Sen aloittaneet maat arvelivat, että vapaakauppa ja taloudellinen yhteistyö hyödyttäisivät niitä kaikkia.” (Forum 2014, 127.) Toimijana ovat *valtiot*, eivät esimerkiksi poliitikot tai hallitukset. Valtio ei kuitenkaan voi *arvella* mitään. Toiminta on ollut ihmisten välistä, jossa poliitikot ovat neuvotelleet yhteisistä eduista. Valtioiden sisällä on myös ollut erilaisia näkemyksiä yhteistyön eduista. Päätöksenteko, sopiminen ja eteneminen ei ole ollut niin yksinkertaista kuin teksti antaa ymmärtää. Siihen on liittynyt paljon epävarmuutta ja valtioiden sisäistä poliittista kuohuntaa. Kukaan ei ole voinut yhteistyön alkaessa ja jatkuessa ennustaa, mihin ja millaisin tuloksin taloudellinen yhteistyö päättyy. Teksti voimakkaasti yksinkertaistaa monimutkaista ja riskaabelia poliittista prosessia.

Aikalaisen teksti kertoo unionin tulevaisuuden kysymyksistä. Yksi merkittävä kysymysmerkki on laaja unionin vastustus jäsenmaissa:

”Euroopan unioni on laaja ja vaikeasti hahmotettava kokonaisuus. Se ei aina oikein tavoita kansalaisiaan. Vaikka tietoa EU:sta on valtavasti saatavilla esimerkiksi internetissä, monissa maissa EU:n vastustus on laajaa. Osa vastustuksesta johtuu siitä, että kansalaiset pitävät unionin päätöksentekoa etäisenä ja liian byrokraattisena. Miten EU-kansalaiset saataisiin tuntemaan paremmin unionin tuomat edut ja osallistumaan sen toimintaan?” (Aikalainen 2014, 193.)

Teksti asettaa ainoaksi vaihtoehdoksi sen, että kansalaiset ovat väärässä ja heidän näkemyksiään on muutettava, jotta he ymmärtäisivät unioni olevan eduksi. Teksti antaa ymmärtää, että politiikalla on yksi ainoa suunta ja se on unionin jatkuvuus. Poliitiikka on kuitenkin kansalaisten käsissä ja heidän ei ole pakko hyväksyä unionia. On mahdollista, että tulevaisuudessa unioni hajoaa, vaikka sen edut olisivat haittoja suuremmat. Poliitiikka ei ole aina rationaalista eikä se aina johda kaikille parhaaseen vaihtoehtoon.

Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat eivät esitä, että politiikalla voisi olla vain yksi mahdollinen ratkaisu ja että mitkään historiassa tehdyt poliittiset ratkaisut olisivat olleet varmuudella parhaita mahdollisia. Sen sijaan politiikan tutkimuksen oppikirjoissa korostetaan, että politiikka on eri ihmisryhmien välisten ristiriitojen selvittämistä ja että milloinkaan ei voida päästä ratkaisuun, joka hyödyttäisi kaikkia osapuolia yhtä paljon. (Paloheimo & Wiberg 2012, 16, 42.) Yhteiskuntaopin oppikirjojen diskurssi Euroopan unionista kertoo politiikasta samankaltaiseen sävyyn kuin politiikan tutkimuksen oppikirjojen konsensusnäkökulma politiikkaan. Diskurssi esittää unionin kehityksen järjestyksen ylläpitämisenä, kriisien hallintana, sopimisena ja kompromissihakuisena toimintana. Diskurssi ei kuitenkaan tuo esille konsensusnäkökulman huonoja puolia, eli toiminnan turhauttavuutta, päätöksenteon pitkäkestoisuutta ja ihmisten pettymistä sen tuloksiin. (Paloheimo & Wiberg 2012, 43.)

5.2.3. Poliitiikka reaktiivisena toimintana

Usein oppikirjoissa politiikka esitetään reaktiivisena toimintana, jossa poliittisten toimijoiden on pakko toimia tietyllä tavalla, koska olosuhteet niin pakottavat. Usein varsinkin globalisaatio, taloudellinen tilanne ja taloudelliset muutokset ovat sellaisia tekijöitä, joiden vaikutuksesta politiikalla on vain yksi mahdollinen suunta. Poliitiikka ei siis ole määrätietoisesti ympäristöön vaikuttamista ja tavoitteiden asettamista vaan politiikka on ympäristön vaikutteisiin reagointia.

*Forum*in luku 14 käsittelee talouden kiertokulkua hyödykkeiden ja rahan välillä (Forum 2014, 108–113). Tässä luvussa on mainittu, mitä politiikka ei ole: ”Markkinatalous on maailman yleisin talousjärjestelmä. Sille on tunnusomaista, että hinta muodostuu kysynnästä ja tarjonnasta. Virkamiehet tai poliitikot eivät siis voi päättää, mitä tuotteita ja mihin hintaan tuotteita myydään.” (Forum 2014, 111.) Hintojen ja markkinoiden määrääminen siis ei ole politiikkaa. Poliitiikalla voidaan kuitenkin kontrolloida veroja ja osin markkinoitakin, esimerkiksi savukkeet ovat Suomessa kalliita verotuksen vuoksi, mikä vaikuttaa niiden myyntiin. Poliitiikalla voidaan vaikuttaa

haluttaessa tietyn alueen markkinoihin. Teksti antaa ymmärtää, että talouden kasvu on itsenäinen ilmiö, joka on ainoastaan riippuvainen ihmisten kysynnästä.

Kronikan luku 23 käsittelee globalisaatiota ja sen taustoja ja vaikutuksia (Kronikka 2011, 139–142). Teksti esittää globalisaatiokehityksen luonnollisena kulkuna, jossa liikennevälineiden ja tiedonkulun kehittyminen ovat kuin itsestään johtaneet kaupan vapautumiseen ja suuryritysten levittäytymiseen ympäri maapallon (Kronikka 2011, 139–140). Poliittiset valinnat tämän prosessin eri vaiheissa jäivät piiloon ja esillä ovat lähinnä aktiivisina toimijoina suuryritykset, investoijat ja vapaakauppajärjestö WTO. Globalisaation vaikutukset kuvataan myös lähinnä yritysten ja kansalaisten näkökulmasta ja valtioiden politiikka jätetään pois kuvasta (Kronikka 2011, 140–141). Teksti kertoo, miten yritykset siirtävät tuotantoaan maihin, joissa on halvempi työvoima ja kevyempi työlainsäädäntö. Teksti viittaa valtioiden päätösvallan kaventumiseen luvun lopussa:

”Yksittäisten valtioiden päätösvalta omasta taloudestaan on kaventunut huomattavasti. Yritykset hakeutuvat herkästi lähelle kasvavia markkinoita ja edullista työvoimaa. Epävarmuus työpaikkojen säilymisestä vaikeuttaa sekä valtion että kansalaisten tulevaisuuden suunnittelua. Toisaalta lasten, naisten ja ympäristön asemaan voidaan nykyisin vaikuttaa kansainvälisillä sopimuksilla sekä kuluttajien ja yritysten ratkaisuilla aiempaa paremmin.” (Kronikka 2011, 141–142.)

Teksti antaa kuvan, että valtioilla ei ole juuri vaikutusvaltaa talouden kehitykseen edes omalla alueellaan. Valtioilla on kuitenkin mahdollisuus säätää omia verojaan, työlainsäädäntöään ja muita yrityksiin liittyviä lakeja ja sääntöjä. Valtiot voivat myös tukea omia yrityksiään monin eri tavoin, jotta ne kasvaisivat ja tuottaisivat kasvua ja työpaikkoja.

Forumin luku 16 käsittelee ulkomaankauppaa, globalisaatiota ja Euroopan unionin yhteistä talousaluetta (Forum 2014, 119–127). Teemasivulla teksti kertoo vuoden 2008 finanssikriisistä ja sen taustoista. Teksti kertoo, miten pankit ja rahoituslaitokset antoivat korkeariskisiä lainoja, joita velalliset eivät pystyneet maksamaan takaisin, mikä johti pankkien kriisiin. Apuun tulivat valtiot: ”Eri valtioiden hallitukset ja keskuspankit jakoivat tukia hädässä oleville pankeille. Tämä esti maailman rahoitusjärjestelmän täydellisen romahtamisen.” (Forum 2014, 125.) Poliitiikka on siis hätävarajärjestelmä. Poliitiikan avulla tulee tukea taloutta silloin, kun se on romahtamassa. Teksti jättää muuten politiikan ulos kertoessaan kansainvälisestä taloudesta. Teksti esittää, että ainoastaan kysynnällä ja tarjonnalla on ollut vaikutusta järjestelmän muotoutumisessa ja on vain sattunut niin, että teollisuusmaat ovat hyötäneet enemmän globalisaatiosta kuin kehitysmaat. Kaiken takana on kuitenkin valtioiden välisiä kauppasopimuksia, joiden laatiminen on poliitiikkaa. Kansainvälisessä politiikassa toiset valtiot ovat muita voimakkaampia ja saavat parempia sopimuksia aikaan. Teksti on siivonnut politiikan pois kansainvälisestä kaupankäynnistä.

Kronikan teksti kertoo talouspolitiikan tavoitteista. Tekstin mukaan onnistuessaan talouspolitiikka edistää taloudellista kasvua ja tuottaa hyötyä mahdollisimman monelle. Teksti ottaa suoraan kantaakin talouspolitiikan tavoitteiden pysyvyyteen:

”Yleensä talouspolitiikan tavoitteista ollaan varsin yksimielisiä. Parempaa elintasoa puhtaassa ja turvallisessa ympäristössä pidetään yleisesti tavoiteltavana. Tavoitteet ovat kuitenkin osittain ristiriitaisia. Esimerkiksi jatkuva taloudellinen kasvu merkitsee vääjäämättä ympäristön kulumista. Koska kaikkea ei voi saada, tavoitteet on asetettava tärkeysjärjestykseen. Toiset painottavat ympäristön merkitystä, toiset yksilön vapautta rikastua, kolmannet oikeudenmukaista tulonjakoa. Nämä painotukset ovat politiikkaa, ja niissäkin poliittiset puolueet eroavat toisistaan.” (Kronikka 2011, 144–145.)

Talouspolitiikalla on siis pysyvät tavoitteet, mutta politiikkaa on näiden tavoitteiden asettaminen eri järjestykseen. Poliitiikka ei siis itse muodosta tavoitteita vaan asettaa ne tärkeysjärjestykseen. Poliitiikka ei ole arvojen luomista vaan niistä käytävää keskustelua.

Yhteiskunnan tuulten luku 40 käsittelee suhdannevaihteluiden syitä ja seurauksia (Yhteiskunnan tuulet 2012, 171–174). Luvun lopussa teksti kertoo finanssi- ja rahapolitiikan vaikutuskeinoista suhdannevaihteluihin. (Yhteiskunnan tuulet 2012, 173–174.) Finanssipolitiikan keinot esitetään melko sidotuiksi; poliitiikalla voidaan lähinnä joko muuttaa verotusta tiukemmaksi tai löysemmäksi tai nostaa kuluja. Veropolitiikka ei ole ainoastaan verojen nostamista tai laskemista. Suomalainen verotusjärjestelmä on monimutkainen ja siinä on mahdollisuus nostaa tiettyä yksittäistä veroa tai jopa nostaa veroa vain tietyillä veronmaksajilla. Toisaalta finanssipolitiikka ei tyhjene ainoastaan verotukseen ja julkisten menojen lisäämiseen. Ei ole myöskään mikään yleinen fakta, että valtio aina nostaisi menojaan laskusuhdanteen aikana, vaan se on yksi vaihtoehto ja hyvin kiistelty. Teksti tekee voimakkaita yleistyksiä ja muodostaa lainalaisuuksia yksinkertaistaen politiikan vaikutuskeinoja ja esittää, että politiikka toimisi aina samoin keinoin, jotka on etukäteen annettu. Tekstin mukaan politiikka ei etsi uusia vaikutuskeinoja ja uusiudu jatkuvasti. Poliitikkojen vaikutusmahdollisuudet politiikan jatkumossa esitetään olemattomiksi.

*Forum*in teksti kertoo hyvinvointivaltion menneisyydestä ja nykyisyydestä: ”Hyvinvointivaltio oli Suomessa voimissaan 1980-luvulla. Tuolloin oli hyvät julkiset palvelut, ja lähes velaton valtio ohjasi verorahoja ihmisten hyödyksi monin tavoin. 1990-luvun alussa tuli lama, jonka takia valtio velkaantui, palveluita karsittiin ja tulonsiirtoja heikennettiin.” Tämän jälkeen teksti jatkaa kertomalla, että laman jälkeenkään palveluja ja tulonsiirtoja ei palautettu ennalleen. Verotusta laskettiin, jotta Suomen verotaso olisi lähempänä muita EU-maita ja laman aikaisten velkojen korot ja lyhennykset rasittivat valtion taloutta. Lopuksi teksti mainitsee, että kaikki eivät edes kaivanneet 80-luvun hyvinvointivaltiota takaisin, koska sen ajateltiin olleen jo *liian hyvä*. (Forum 2014, 56.)

Hyvinvointivaltioon tehdyt muutokset ovat olleet seurausta ulkoisista impulsseista: lama ja EU-jäsenyys ovat pakottaneet hyvinvointivaltion keventämiseen. Hyvinvointivaltion keventäminen ei ole ollut tavoite vaan pakko.

Yhteiskunnan tuulten teksti kertoo päivähoidosta: "Isovanhempiesi lapsuudessa oli yleistä, että äidit eivät käyneet töissä kodin ulkopuolella vaan hoitivat lapset kotona. Nykyisin useimmiten molemmat vanhemmat käyvät töissä ja sen vuoksi lapselle pitää löytää hoitopaikka kodin ulkopuolelta." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 49). Teksti antaa ymmärtää, että äidit ovat nykyään päättäneet alkaa käymään töissä ja siksi yhteiskunta on uusien haasteiden edessä. Asiaa ei esitetä siten, että äidit olisivat aloittaneet töissä käynnin juuri yhteiskunnan muutosten ja tuen vuoksi. On kuin yhteiskunta ja politiikka reagoisivat yksilöiden päätöksiin eikä toisin päin. Politiikka on reaktiivista eikä aktiivista.

Kronikan luku 36 käsittelee turvallisuuspolitiikkaa, valtion ulkoisia riskejä ja maanpuolustusta (Kronikka 2011, 235–243). Luku aloitetaan kuvaamalla *Suomen ulkopoliittista kantaa*: "Kylmän sodan aikana Eurooppa oli jakautunut kahtia: länteen ja itään. Suomi yritti pysytellä tiukasti puolueettomana. Tärkeintä oli säilyttää luottamus kaikkiin ilmansuuntiin. Kun vanha kahtiajako murtui 1990-luvun alussa, myös Suomen asema muuttui merkittävästi. Suurin muutos oli liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995. Tällä Suomi pyrki turvaamaan taloudellisia etujaan ja lisäämään turvallisuuttaan." (Kronikka 2011, 235.) Tekstin mukaan ulkopoliittikka on Suomen ulkoisten tilanteiden seuraamista ja niihin reagointia. *Suomi* ei pyri aktiivisesti vaikuttamaan ympäristöönsä.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikasta on kerrottu luovana toimintana, joka ei pelkästään sopeudu vallitsevaan tilanteeseen vaan pyrkii myös muokkaamaan olosuhteita, rajoitteita ja vaihtoehtoja (Paloheimo & Wiberg 2012, 47–50). Politiikka ei ole pelkästään reaktiivista toimintaa, jossa tavoitteet muovataan olosuhteiden mukaisiksi. Politiikka voi muuttaa olosuhteita omien tavoitteidensa mukaisiksi. Politiikan tutkimuksen oppikirjoissakin talouden imperatiivien vaikutus politiikalle tunnustetaan, mutta poliittinen toiminta esitetään silti vaihtoehtoisena toimintana samojen imperatiivien alaisuudessa (Paloheimo & Wiberg 2012, 359–361).

5.3. Rajoitetun politiikan diskurssit

5.3.1. Diskurssi julkisesta ja yksityisestä

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa olennaisena jakolinjana toimii jakaminen julkiseen ja yksityiseen. Alaluvuissa on huomattavissa, että useimmissa kirjoissa esimerkiksi talous ja politiikka on jaettu yksityiseen ja julkiseen näkökulmaan. Taloudesta on kaksi eri ylälukua, joista toinen käsittelee yksilön ja kotitalouden taloudenpitoa ja toinen yläluku keskittyy kansantalouteen ja globaaleihin markkinoihin. Poliitiikan osalta on usein samanlainen kahtiajako, jossa toinen yläluku käsittelee vaikuttamista yleensä yksilön näkökulmasta ja toinen yläluku esittelee julkiset vallankäyttöinstituutiot. Tekstit yksinkertaistavat politiikkaa väittämällä, että se on erillistä yksityisestä, esimerkiksi kahtiajako talouden ja politiikan välillä on keinotekoinen ja yksinkertaistava. Yksityisen ja julkisen toiminnan välinen raja on liukuva ja muuttuva: on vaikeaa yksiselitteisesti määritellä, mitkä elämänpiirit kuuluvat julkiseen ja mitkä yksityiseen. Tässä diskurssissa politiikka rajataan julkiseen toimintaan.

Memossa yhteiskunnan selitetään olevan laajempi käsite kuin valtio. Valtio on "koneisto, jonka avulla suomalaiset hoitavat yhteisiä asioitaan, esimerkiksi lainsäädäntöä tai maanpuolustusta" (Memo 2015, 9). Tekstissä annetaan esimerkkinä perheet ja yhdistykset yhteiskunnan osista, jotka eivät kuulu valtioon. *Aikalaisen* kuudes yläluku käsittelee julkisia institutionaalisia vallankäyttäjiä eli kuntia, eduskuntaa, presidenttiä ja Euroopan unionia ja niiden tehtäviä ja oikeuksia (Aikalainen 2014, 168–197). Yläluvun alussa olevan johdantotekstin mukaan ”Demokratian varmistamiseksi Suomessa poliittinen valta on jaettu kolmen eri toimijan kesken. Nämä ovat: eduskunta, hallitus ja presidentti. Pääministeri johtaa käytännössä Suomen poliittista elämää. EU-jäsenyyden myötä osa poliittisesta vallasta on luovutettu Suomesta EU:n päättävälle elimelle.” (Aikalainen 2014, 169.) Johdantoteksti siis tyhjentää Suomen poliittisen vallan valtion julkiseen vallankäyttöön. Poliitiikka on valtion julkista vallankäyttöä.

Myös politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esiintyy näkemys politiikasta vallankäyttönä, jota harjoitetaan erityisissä poliittisissa instituutioissa erotuksena esimerkiksi taloudellisista instituutioista. (Paloheimo & Wiberg 2012, 44.) Vaikka oppikirjojen rakenne pitää yllä erittelyä julkiseen ja yksityiseen, tekstit kuitenkin usein esittävät, että kaikki kansalaiset osallistuvat politiikkaan. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa korostuu kenties eniten politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esitelty jako poliittiseen ja henkilökohtaiseen (Heywood 2013, 8). Tämä määrittely

laajentaa politiikan talouden alueelle, mutta erottaa politiikan henkilökohtaisista instituutioista, kuten perheestä, kodista ja ihmissuhteista.

Kansalaisjärjestöjen vaikuttamisesta *Aikalaisen* teksti kertoo, että: ”Kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli demokratian toiminnassa, sillä ne osallistuvat kansalaiskeskusteluun ja tuovat esille jäseniensä mielipiteitä.” Teksti tuo esille myös toisen näkökulman kansalaisjärjestöjen vaikuttamisesta: ”Kansalaisjärjestöt .... voivat yrittää vaikuttaa päättäjien mielipiteisiin. Joskus järjestöt jopa painostavat päättäjiä tekemään jäsentensä kannalta toivottavia ratkaisuja.” (Aikalainen 2014, 149.) Järjestöjen rooli on siis keskustelussa ja päättäjien painostamisessa. Päätöksenteossa vallitsee siis tiukka jako julkiseen ja yksityiseen. Julkiset vallankäyttäjät tekevät päätökset ja yksityiset vaikuttavat voivat ainoastaan vaikuttaa julkisten vallankäyttäjien kautta. Nämä kaksi eivät myöskään voi tehdä päätöksiä yhdessä. Poliitikka on tiukan institutionaalista ja valtaa käyttää ainoastaan julkisen vallan käyttäjä. Kansalaisjärjestöillä on kuitenkin tärkeä suhde ihmisiin, sillä tekstin mukaan niiden rooli ihmisten mielipiteiden välittäjänä on merkittävä. Kansalaisjärjestöt ovat linkki ihmisten ja julkisen vallankäyttäjän välillä.

Kuluttaminen ja mainonta yhdistetään teksteissä yksityiseen toimintaan ja erotetaan järjestäytyneestä poliittisesta toiminnasta. *Forum*in luku yhdeksän käsittelee kuluttamista ja mainontaa (Forum 2014, 76–83). Teksti aloittaa kertomalla, että lailla on turvattu oikeuksia sekä ostajalle että myyjälle ja esittelee kyseisiä oikeuksia. Tämän jälkeen teksti kertoo kuluttamiseen liittyvästä vallasta. Kuluttaja voi kulutusvalinnoillaan vaikuttaa yrityksiin ja ihmisiin. Erilaisia perusteita kuluttamiselle voivat olla taloudellisten lisäksi eettiset ja ekologiset perusteet. Teksti kertoo myös yleistyneestä ostoboikotista vaikuttamisen keinona. Boikotoinnin toivotaan muuttavan yrityksen toimintatapoja. (Forum 2014, 76–80.) Teksti esittää nämä vaikuttamisen keinot yksilön omina valintoina, mutta ne voivat olla hyvinkin järjestäytyneen toiminnan tulosta. Usein kansalaisjärjestöt tiedottavat yritysten epäekologisista tai epäeettisistä toimintamalleista ja näin masinoivat kuluttajia toimimaan tietyllä tavalla. Teksti ei yhdistä tätä toimintamallia poliittiseen toimintaan suoranaisesti, vaan esittää toiminnan yksilön omina valintoina, joiden tarkoitus on lähinnä vaikuttaa yksittäiseen yritykseen eikä esimerkiksi koko alaan.

Politiikan tutkimuksen oppikirjat käsittelevät ihmisten erilaisia agendoja poliittiselle toiminnalle (Paloheimo & Wiberg 2012, 202–204). Ne eivät kuitenkaan kovin mittavasti erittele erilaisia tapoja osallistua, kuten esimerkiksi kuluttamisen kautta osallistuminen. Yhteiskuntaopin oppikirjoilla on pyrkimys tuoda esille erilaisia matalan kynnyksen tapoja osallistua ja olla aktiivinen yhteiskunnallisesti. Tässä erossa korostuu yhteiskuntaopin oppikirjojen pyrkimys aktivoida lukijoitaan yhteiskunnallisesti.

*Forum*in tekstin mukaan mainokset pyrkivät usein luomaan kuluttajalle tarpeen, jonka mainostettava tuote täyttäisi. (Forum 2014, 81–83.) Tekstissä mainonta liitetään ainoastaan yritysten toimintaan. Mainontaa on kuitenkin myös politiikassa. Vaalimainonta perustuu samaan logiikkaan ja käyttää samoja tehokeinoja. Mainonta on ihmisiin vaikuttamista monella eri saralla, eikä se ole ainoastaan tuotteiden ja palvelujen myymistä. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa poliittista viestintää on käsitelty tavoitteellisena toimintana, joka käyttää mainonnan keinoja (Heywood 2007, 243).

Memon luvussa 14 käsitellään mainontaa ja kuluttajan vaikutusvaltaa (Memo 2015, 98–103). Luvussa läsnä on vallan käsite, ja vallankäyttäjinä esitetään sekä markkinat että kuluttaja. Markkinoijien tavoitteena on tekstin mukaan saada kuluttajat ostamaan heidän tuotteitaan. Toinen näkökulma, jonka teksti tuo esille mainonnan vaikuttavuudesta on se, että mainosten sisältämät arvot ja asenteet vaikuttavat ihmisiin ja muokkaavat heidän käsitystään itsestään ja toisistaan ja esimerkiksi ulkonäöstä ja sukupuolesta (Memo 2015, 100). Mainonta siis vaikuttaa hyvin läpäisevästi kuluttajan elämään ja ajatteluun. Teksti ei kuitenkaan tuo esille sitä, että yrityksillä on muitakin tavoitteita, joihin ne saattavat pyrkiä mainonnan ja erilaisten viestien kautta. Yritykset pyrkivät vaikuttamaan myös julkiseen päätöksentekoon joko suoraan tai välillisesti äänestäjien kautta.

5.3.2. Funktionalistisen politiikan diskurssi

Yhteiskuntaopin oppikirjat kertovat politiikasta usein erilaisten toistuvien neuvottelujen, sopimusten, käytäntöjen ja toimintamallien kautta käyttämällä yleistyksiä. Näin tehdessään teksti luo politiikasta kuvaa toistuvien tapahtumasarjojen sykleinä, muodollisina rutiineina. Poliitiikan toimijat valmistautuvat vaaleihin aina samalla tavalla, vaalien jälkeen käydään aina hallitusneuvottelut, joiden lopputulos on vaalien tuloksen perusteella ennustettavissa. Aiemmassa yhteiskuntaopin oppiaineen tutkimuksessa tätä selitysmallia politiikasta toistuvina rutiineina on kritisoitu, sillä se ei inspiroi ja aktivoi osallistumaan politiikkaan (Berndtson & Löfström 2001; Virta 2002, 53).

Yhteiskuntaopin oppikirjoissa on osio, joka käsittelee vaalijärjestelmää ja äänestämistä (Aikalainen 2014, 166; Kronikka 2011, 165–171; Yhteiskunnan tuulet 2012, 95–96). Pääpaino teksteissä on vaalien teknisessä puolessa, eli siinä millaisia sääntöjä niihin ja niiden järjestämiseen liittyy. *Kronikan* teksti kertoo vaaleihin valmistautumisesta:

”Puolueet aloittavat vaalivalmistelut noin vuotta ennen vaaleja. Silloin ryhdytään keräämään ehdokkaita, kirjoittamaan puolueen vaaliohjelman ja hankkimaan varoja vaalikampanjaa varten. Hyvissä ajoin ennen vaaleja puolueet neuvottelevat keskenään myös mahdollisista vaaliliitoista. Muutamat puolueet järjestävät ehdokkaista jäsenäänestyksen, jossa puolueen jäsenet päättävät, keitä puolue asettaa ehdokkaikseen.” (Kronikka 2011, 167.)

Politiikka on rutiinimaista ja aikataulutettua toimintaa, vaalit ohjaavat puolueen toimintaa neljän vuoden välein tietyin rutiinein.

Lakien säätämisessä kaikki kirjat pitävät tärkeänä prosessin kronologista etenemistä. *Memon*, *Kronikan* ja *Yhteiskunnan tuulten* tekstit esittelevät lakiehdotuksen käsittelyn, jopa kaavioiden avulla (Kronikka 2011, 176–177; Memo 2015, 217–221; Yhteiskunnan tuulet 2012, 117–119). Tästä saa kuvan, että on tärkeää tuntea lain säätämisen eri vaiheet. *Kronikan* tekstissä on myös yleisyyteen viittaavia kuvauksia: lakialoitteet tekee *pääasiassa* hallitus, yksittäinen kansanedustaja saa *harvoin* aloitteensa hyväksytyksi, *joskus harvoin* esitys lähetetään vielä suureen valiokuntaan ja perustuslakia muutetaan *harvoin*. Tästä saa sellaisen kuvan, että lakien käsittely eduskunnassa on tietyn kaavan mukaista, lakiesitykset eivät juuri toisistaan eroa ja niiden käsittely on ennustettavissa olevaa ja rutiinimaista. Teksti on tarkoitettu yleisesitykseksi, mutta siitä syystä se jää etäiseksi ja abstraktiksi. Teksti ei tuo esille sitä, että lakien välillä on eroja siinä miten kauan niiden säätäminen kestää ja miten hankalaa niistä on saada hyväksyttäviä. Teksti ei tuo esille politiikan osuutta lainsäädännössä vaan esittää sen rutiininomaisena toimintana.

Lakien säätämisen tarpeesta *Aikalaisen* teksti kertoo näin: ”Eduskunta käyttää Suomessa lainsäädäntövaltaa eli säätää uusia ja muuttaa tarvittaessa vanhentuneita lakeja. Lakien säätäminen on eduskunnan tärkein tehtävä. EU-jäsenyys sitoo eduskuntaa siten, ettei yksikään sen säätämä laki saa olla ristiriidassa EU-säädösten kanssa.” (Aikalainen 2014, 177.) Lakien säätämiseksi kerrotaan siis kaksi reunaehto: lakeja muutetaan, kun ne vanhentuvat ja lait eivät saa olla ristiriidassa EU-säädösten kanssa. Lakien säätäminen on poliittista toimintaa, mutta sen teksti siivoaa pois. Eduskunta ei siis säädä lakeja vastauksena vaaleissa antamilleen lupauksille tai koska kansa haluaisi muutosta johonkin asiantilaan. Lakeja säädetään tarvittaessa.

Forumin teksti kertoo eduskunnan ja hallituksen suhteesta. Teksti etenee käsitteitä määrittelemällä, ensin se kertoo parlamentarismista, seuraavaksi välikysymyksestä ja eduskunnan luottamuksesta äänestämisestä, enemmistöhallituksesta, oppositiosta ja ryhmäkurista. (Forum 2014, 198–200.) Näiden käsitteiden avulla voidaan kertoa jokaisen hallituksen ja eduskunnan suhteesta kokoonpanosta piittaamatta. Poliitikassa siis toistuu tietty sykli, jossa enemmistöhallitukset ryhmäkurin avulla nauttivat eduskunnan luottamuksesta opposition välikysymyksistä huolimatta. Kuvituksena tällä tekstillä on pilakuva, jonka otsikkona on ”Hallitus sai luottamuksen!”. Kuvassa

hymyilevä mies taputtaa itseään olalle. (Forum 2014, 198.) Kuvan ajatuksena on, että hallitus saa aina luottamuksen, koska siitä äänestävät hallituksen puolueiden omat kansanedustajat. Kuva korostaa tekstin luomaa kuvaa siitä, että politiikka toimii tietyn syklin mukaan, jossa välirikymykset ja luottamusäänestykset ovat ainoastaan rutiineja, joita on tavan vuoksi toistettava.

Samalla tavalla on *Aikalaisen*, *Kronikan*, *Memon* ja *Yhteiskunnan tuulten* teksteissä esitetty eduskunnan budjettivalta rutiinimaisena ja kaavamaisena toimintana: ”Hallitus tuo syyskuussa eduskuntaan budjettiesityksen, josta käydään yleiskeskustelu. Valtiovarainvaliokunnan mietinnön valmistuttua eduskunta hyväksyy budjetin yhdessä käsittelyssä, joka saattaa tosin kestää useita päiviä. Äänestyksiä on yleensä useita satoja.” (Kronikka 2011, 177.) *Yhteiskunnan tuulten* teksti kertoo budjettityöskentelystä samalla tavalla:

”Hallituksen hyväksymä talousarvioesitys menee vielä eduskunnan käsittelyyn. Eduskunnassa oppositiopuolueet arvostelevat budjettia ja ministerit sekä hallituspuolueiden edustajat puolustavat sitä. Valtion talousarvio hyväksytään lopullisesti eduskunnan täysistunnossa joulukuussa, jolloin valtion tulot ja menot on sovittu vuodeksi eteenpäin.” (Yhteiskunnan tuulet 2012, 187.)

Aikalaisen teksti aiheesta käyttää yleistyksiä: ”Hallituksen valmisteleva budjetti käsitellään ja hyväksytään vuosittain eduskunnassa”, ”kansanedustajat yrittävät saada siihen esimerkiksi omaa kotiseutua koskevia lisäyksiä”, ”kansanedustajat saavat yleensä budjettiin vain pieniä muutoksia”, ”oppositio nostaa välirikymyksellä esiin tärkeitä teemoja ja korottaa samalla omaa asemaansa”, vastauksen lukee eduskunnalle yleensä pääministeri”, ”välirikymys johtaa kuitenkin vain harvoin hallituksen eroon”. (Aikalainen 2014, 179–180.) Budjetin käsittely on rutiini, joka toistuu samanlaisena joka vuosi. Oppositio arvostelee ja hallitus puolustaa ja lopulta esitys hyväksytään.

*Forum*in eduskuntaa käsittelevässä luvussa on tekstilaatikko otsikolla ”Aiotko kansanedustajaksi – Näin saat tahtosi läpi eduskunnassa”. Laatikossa on listattuna ohjeita, joiden avulla oletettavasti yksittäinen kansanedustaja saisi oman asiansa läpi eduskunnassa. Lyhykäisesti ohjeet sanovat: hanki oman puolueen tuki, hanki tukea muiltakin puolueilta, toimi asian eteen valiokunnassa, oman puolueen on oltava hallituksessa ja ole sitkeä. (Forum 2014, 199.) Tämäkin tekstilaatikko korostaa viestiä siitä, että eduskunta toimii aina tiettyjen periaatteiden ja sääntöjen mukaan.

Kronikan luku 30, *Forum*in luku 27, *Yhteiskunnan tuulten* luku 27 ja *Aikalaisen* luku 38 käsittelevät hallituksen muodostamista, asemaa ja tehtäviä. (Aikalainen 2014, 182–185; Forum 2014, 196–200; Kronikka 2011, 181–186; Yhteiskunnan tuulet 2012, 120–126.) Tekstit aloittavat kronologisesti hallituksen muodostamisesta ja siihen liittyvistä tavoista ja perinteistä. Tämäkin kerrotaan

kaavamaisesti, eli neuvottelut käydään aina samalla tavalla: neuvottelut kutsuu koolle vaalien suurimman puolueen puheenjohtaja, hallitus muodostetaan kahden tai useamman puolueen kesken, tavallisesti joko kaksi suurta puoluetta tai yksi suuri ja monta pientä puoluetta. Teksteissä käytetään ilmaisuja kuten *yleensä* ja *tavallisesti*, jotka korostavat hallituksen muodostamisen kaavamaisuutta: ”Ministerit toimivat usein samanaikaisesti kansanedustajana.”, ”Suuret puolueet jakavat yleensä keskenään tärkeimmät ministerisalkut ja pienemmät puolueet ovat mukana eräänlaisina ”apupuolueina.”. (Aikalainen 2014, 182–183.) Hallitusneuvottelut noudattavat tiettyä kaavaa vaalituloksesta riippumatta.

Aikalainen aloittaa luettelemalla hallituksen tehtävät ja kertomalla hallituksen toiminnasta. Teksti on tiivistä ja luettelee peräkkäin faktoja. Teksti korostaa politiikan jatkuvuutta:

”Hallitus jakautuu ministeriöihin, joiden virkamiehillä on paljon todellista päätösvaltaa. Virkamiehet eivät useinkaan vaihdu vaikka hallitus vaihtuu. Hallituspuolueiden kesken sovitaan hallitusohjelma, johon kirjattuja tavoitteita hallitus pyrkii toteuttamaan käytännössä. Viime hallitusten yhteinen tavoite on ollut esimerkiksi työttömyyden vähentäminen ja valtion talouden pitäminen tasapainossa.” (Aikalainen 2014, 182.)

Vaikka hallitukset vaalien myötä muuttuvat, ministeriöiden virkamiehet pysyvät ja hallitusohjelmien sisällötkin pysyvät samankaltaisina. Teksti kuvaa, että politiikassa ainoastaan tekijät muuttuvat, mutta perinteet, toimintamallit ja osittain tavoitteetkin säilyvät samoina.

Kronikan luku 26, *Memon* luku 31 ja *Yhteiskunnan tuulten* luku 24 käsittelevät kuntien palveluita ja päätöksentekoa (Kronikka 2011, 153–157; Memo 2015, 203–208; *Yhteiskunnan tuulet* 2012, 101–108). Kunnan päätöksenteosta tekstit kertovat eri instituutioiden kautta. Päätöksenteko on siis tarkkaan jaettu ja jokaisella osasella on omat tehtävänsä ja päätöksenteko etenee tiettyjen vaiheiden kautta. Monet päätöksentekoon liittyvät vaiheet toistuvat vaalikaudelta toiselle ja niissä on tietty rutiini. *Memon* tekstissä kerrotaan, että kunnanhallituksessa on ”yleensä jo pidemmän aikaa kunnallispolitiikassa toimineita valtuutettuja” ja, että ”käytännössä hallituksessa tehdään kompromissit eri puolueiden näkemysten välillä”, jolloin ”valtuustossa ei useinkaan enää kiistellä päätettävistä asioista, vaan valtuusto hyväksyy hallituksessa sovitut asiat.” (Memo 2015, 205). Luvusta saa käsityksen, että kunnallispolitiikassa on vakiintunut kaava, jonka mukaan kokeneemmat kunnallispoliitikot sopivat keskenään hallituksessa politiikan sisällön ja valtuusto toimii päätösten kumileimasimena.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa lähinnä funktionalistisen politiikan diskurssia ovat poliittisia järjestelmiä kuvaavat systeemiteoriat (Paloheimo & Wiberg 2012, 130–135). Niiden tarkoitus on yksinkertaistamalla kuvata erilaisten poliittisten järjestelmien toiminnan yhtäläisyyksiä ja

ominaisuuksia. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa kuitenkin esitetään, että poliittiset instituutiot ovat niiden käyttäjien muokattavissa, vaikka he joutuvat toiminaan niiden sääntöjen mukaan. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa poliittisten instituutioiden toiminta esitetään ikuisena ja muuttumattomana syklinä.

5.3.3. Poliitikka perinteiden, sääntöjen ja roolien noudattamisena

Rutiinimaisen toiminnan korostamisen lisäksi yhteiskuntaopin oppikirjat korostavat usein politiikasta kertoessaan historian, tapojen ja perinteiden merkitystä. Poliitikassa toimitaan tietyllä tavalla, koska niin on totuttu toimimaan ja ajan kuluessa vanhasta toimintatavasta on tullut ainoa oikea. Poliitikkaa rajaavat tavat ja arvot, joihin ihmisten on sopeuduttava, sillä politiikan tavat eivät muutu.

Kertoessaan Suomen poliittisista puolueista kaikki oppikirjat korostavat oikeisto-vasemmisto - jakolinjan merkitystä poliittisten puolueiden välillä. *Memon* ja *Forum*in tekstien mukaan perinteisesti puolueet jaetaan oikeistoon ja vasemmistoon ja ne kertovat muutamia esimerkkejä oikeiston ja vasemmiston erilaisista päämääristä ja arvoista. Tekstien mukaan osaa puolueista on vaikea määrittellä oikeisto- tai vasemmistopuolueeksi. (Forum 2014, 148–149.; Memo 2015, 180–181.)

Kertoessaan puolueiden välisistä eroista, *Aikalaisen* teksti lähtee historiasta ja perinteistä:

”Perinteisesti puolueet on jaettu vasemmistoon ja oikeistoon sen mukaan, mikä niiden aatteellinen tausta on. Vasemmistopuolueiden aatteellinen pohja on 1800-luvun sosialismissa, joka vaikuttaa niiden arvostuksiin. Oikeistopuolueiden aatteellinen tausta on niin ikään 1800-luvun eurooppalaisissa aatteissa, varsinkin liberalismissa ja konservatismissa. Tämä puolueiden välinen perusjako on edelleen olemassa, mutta sen merkitys on muuttunut aikojen saatossa ja puolueiden erot ovat saaneet uusia vivahteita.” (Aikalainen 2014, 154–155).

Myös *Yhteiskunnan tuulten* teksti kertoo, että perinteisesti puolueet jaetaan porvarillisiin ja sosialistisiin: "Jako on vanha, mutta yhä käytössä oikeastaan kaikkialla maailmassa. Puolueet ja niiden tavoitteet ovat muuttuneet vuosien aikana, joten pelkän nimen perusteella on nykyisin vaikea päätellä, onko kysymys oikeistolaisesta vai vasemmistolaisesta puolueesta." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 90.) Poliitikka on siis perinteisiin nojaavaa toimintaa. Puolueiden aatteellinen tausta on peräisin 200 vuoden takaa, pois lukien vihreä puolue. Tämä on ensimmäinen asia, jonka tekstit haluavat kertoa puolueiden määrittäjäksi. Puolueiden *perusjako* on säilynyt samana, vaikka maailma ja yhteiskunta on muuttunut viimeisen 200 vuoden aikana.

Porvarilliset ja sosialistiset puolueet määritellään niiden historiallisten edeltäjien tavoitteiden mukaan. *Yhteiskunnan tuulten* teksti kertoo puolueista perfektissä: "porvarillisissa puolueissa on erityisesti puolustettu", "porvarillisissa puolueissa on korostettu myös", "vasemmistolaiset puolueet ovat pitäneet tärkeänä" ja imperfektissä: "porvari-sanahan tarkoitti alun perin", "työväenliike jakautui", "työväenpuolueissa sosialismin aate oli luonteeltaan". Tekstissä ei ole puolueiden kuvailun yhteydessä yhtäkään virkettä presensissä, joka kuvailisi nykyistä puolueiden tilaa, vaan oikeiston ja vasemmiston kuvailu haetaan menneen kautta. (*Yhteiskunnan tuulet* 2012, 90.) Tämä luo lukijalle kuvan, että politiikkaa sanelee menneisyys. Poliittiset toimijat jakautuvat leireihin menneisyyden ongelmien mukaan, eivätkä nykyisten ongelmien mukaan, vaikka politiikassa ratkotaan tämän päivän asioita.

Aikalaisen teksti käsittelee poliittisia puolueita kertomalla vasemmisto- ja oikeistopuolueiden yleisistä periaatteista ja tavoitteista:

”Vasemmistopuolueille tärkeitä arvoja ovat taloudellinen tasa-arvo kansalaisten välillä ja yhteiskunnan vastuu kansalaisten työllistämisestä ja hyvinvoinnista. Ne kannattavat verovaroin kustannettuja yhteiskunnan palveluita, jotka ovat kaikkien saatavilla tasapuolisesti asuinpaikasta riippumatta. Vasemmiston mielestä on hyvä pienentää tuloeroja verotuksen ja yhteiskunnan maksamien tukien avulla.” (Aikalainen 2014, 155.)

”Oikeistopuolueet arvostavat yksilön vapautta tehdä omia valintoja sekä yksilön vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Yhteiskunnan tehtävänä on taata kansalaisille ja yrityksille yhtäläiset mahdollisuudet menestyä. Oikeiston mielestä tuloeroja saa yhteiskunnassa olla. Oikeisto pitää yleensä hyvänä yhteiskunnan pienempää roolia taloudessa ja esimerkiksi palveluiden tuottamisessa.” (Mts.)

Politiikan näkemykset ovat siis melko muuttumattomia. Poliitikot ovat jakautuneet kahteen leiriin, joiden perusnäkemykset ovat niin vakiintuneita, että ne voi kertoa oppikirjassa faktoina. Poliitikassa toimiakseen on osattava asettaa itsensä jompaankumpaan leiriin. Poliitiikan jakautuminen vasemmistoon ja oikeistoon esitetään ongelmattomana ja luonnollisena asiantilana.

*Forum*in teksti kertoo puolueiden samankaltaistumisesta:

”Monet vanhojen puolueiden alkuperäisistä tavoitteista on saavutettu. Tämä on johtanut siihen, että puolueiden ohjelmat ovat vähitellen alkaneet muistuttaa toisiaan. – – Koska ihmisten välillä ei ole enää sellaisia suuria eroja kuin puolueiden syntyessä, eivät puolueiden ohjelmatkaan eroa toisistaan niin kuin aikaisemmin. Enää esimerkiksi yhteiskunnallinen asema ei määritä, mitä puoluetta äänestetään. Ennen työläiset äänestivät vasemmistopuolueita ja virkamiehet sekä yrittäjät oikeistopuolueita. – – Vaikka puolueiden välillä olevia eroja on vaikea äkkiseltään havaita, ne ovat kuitenkin olemassa.” (Forum 2014, 149–150.)

Tämä osa tekstistä kertoo, että puolueiden on vaikea uusiutua. Puolueet ovat kiinni vuosikymmeniä ja vuosisatoja vanhoissa tavoitteissa, jotka on jo saavutettu. Mitä annettavaa näillä puolueilla on sellaiselle ihmiselle, joka on syntynyt keskiluokkaiseen ja tasa-arvoiseen maahan? Teksti kannustaa lukijaa etsimään eroja ja tutustumaan kunnolla ehdokkaisiin. Äänestäjän on siis vaivalla etsittävä historiaan jääneiden puolueiden tavoitteista jotain omaan elämäntilanteeseensa sopivaa.

Politiikan tutkimuksen oppikirjat eivät aloita puolueiden käsittelyä historian kautta (Berndtson 2008, 166; Heywood 2013, 271; Paloheimo & Wiberg 2012, 215). Ne aloittavat käsittelemällä puolueiden tarkoitusta ja tehtäviä ja erilaisia puoluejärjestelmiä. Yhteiskuntaopin oppikirjojen puolueiden käsittely on korostuneen historiaan keskittyvää ja se keskittyy voimakkaasti oikeisto-vasemmisto - jaotteluun. Yhteiskuntaopin oppikirjojen esitykset puolueista antavat jopa lähes ymmärtää, että oikeisto-vasemmisto -jaottelu on tyhjentävä selitys puolueista.

Politiikka on sääntöjen muodostamista, lakien säätämistä. Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstien mukaan politiikka on myös säädelyä toimintaa. Politiikka ei ole rajoittamattomien mahdollisuuksien maailmaa vaan tarkasti rajattua toimintaa. Politiikkaa tulee tehdä tiettyjen sääntöjen mukaan. Tämä yhteiskuntaopin oppikirjoissa esiintyvä diskurssi on vastakkainen politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esitetylle uuden institutionalismin ajatukselle, jonka mukaan poliittiset instituutiot ovat niiden käyttäjien muokattavissa, vaikka he joutuvat toimimaan niiden sääntöjen mukaan. (Paloheimo & Wiberg 2012, 46–47, 130.)

Kronikan luvussa 29 teksti kertoo kansanedustajan työstä täysistunnoissa ja valiokunnissa:

”Kannanotoissa ja äänestyksissä kansanedustajalla on itsenäinen harkintavalta. Käytännössä asia on kuitenkin toisin. Eduskuntaryhmät eli samaan puolueeseen kuuluvat kansanedustajat sopivat etukäteen mitä mieltä asioista ollaan ja ryhmä voi rangaista ”sooloilijoita” eduskuntaryhmästä erottamisella. Tätä kutsutaan ryhmäkuriksi.” (Kronikka 2011, 174–176.)

Eduskuntatyöhön liittyy sääntöjä ja tapoja, jotka toistuvat vuosikymmenistä ja edustajista toisiin. Poliitiikan tekemisessä on omat rutiininsa, tapansa ja kaavansa. Politiikka on siis istuntoja ja niitä edeltäviä sopimuksia. Eduskunnan suuressa salissa ei käydä aitoja keskusteluja, vaan ne on käyty jo etukäteen ryhmän sisällä. Politiikassa ajetaan puolueen etua, ei omia yksittäisiä näkemyksiä.

Yhteiskunnan tuulten teksti kertoo täysistuntopöytäsalissa ja valiokunnissa toimimisesta: ”Täysistunnot pidetään eduskunnan suuressa salissa. Siellä kansanedustajilla on rajoittamaton puheoikeus. Yleinen sääntö kuitenkin on, että salin edessä pidettävä puhe ei saa ylittää kymmentä minuuttia. Eduskunnan puhemies keskeyttää asiattomat puheenvuorot.” (Yhteiskunnan tuulet 2012, 116.) Kansanedustajilla on siis periaatteessa rajoittamaton puheoikeus, mutta todellisuudessa yleiset säännöt ja arvovalta

rajoittavat puheoikeutta. Teksti ei anna selityksiä kertomilleen säännöille, tavoille ja käytännöille. Esimerkiksi puheajan pituutta on rajoitettu, jotta kaikilla olisi mahdollisuus puhua. Monet edustajat pyrkivät usein puhumaan pidempään, eikä teksti kerro tästä mitään. Teksti antaa ymmärtää, että edustajantyössä on monia sääntöjä ja rajoitteita, mutta se ei selitä, miksi säännöt ovat olemassa. Kansanedustajan työ esitetään rajoitetummaksi kuin se onkaan.

Aikalaisen ja Yhteiskunnan tuulten puolueita käsittelevät tekstit kertovat myös, miten puolueisiin liitytään ja ne kertovat puolueiden nuorisjärjestöistä ja puoluekokouksista (Aikalainen 2014, 156–157; Yhteiskunnan tuulet 2012, 93). Puolue toiminta vaikuttaa perinteikkäältä ja muodolliselta, siihen ei ole matalaa kynnystä. Puolueisiin joko kuulutaan tai ei kuuluta, niihin kuuluu jäsenmaksut, asioista päätetään kokouksissa ja tavoitteet kirjataan ohjelmiin ja julistuksiin. Tätä mielikuvaa vahvistaa puolen sivun kokoinen temaruutu puolueen perustamiseen liittyvistä säännöistä. Puolueen perustaminen on tarkka muodollisuus. Puolueiden rahoitus koostuu monesta eri lähteestä: puolueet saavat rahaa valtiolta, jäseniltään ja yksityisiltä tahoilta. Poliitiikan rahoitus on myös tarkkaan säädelyä, sillä sekä vaalirahoituksen julkisuudesta että poliitikkojen palkkioista on omat säädökset, jotka tekstissä mainitaan.

*Forum*in luku 25 käsittelee kuntien tehtäviä, rahoitusta ja päätöksentekoa (Forum 2014, 184–191). Luku aloittaa kertomalla, että vaikka kunnalla on lakisääteisenä vastuuna tarjota tietyt palvelut asukkailleen, se voi kuitenkin valita, miten se palvelut tarjoaa ja myös tarjota enemmän palveluita. Kunnalla on kuitenkin vastuu palveluiden tarjoamisesta ja laadusta. (Forum 2014, 184–185.) Poliittisella päätöksenteolla on siis raamit ja niiden raamien täyttämiseen kohdistuva vastuu. Poliittinen toiminta on odotuksiin vastaamista.

Vaikuttamisella on *Memon* tekstin mukaan rajansa: "Suomessa lait määrittelevät sen, miten yhteiset päätökset tehdään ja kenellä on lopullinen päätösvalta missäkin asiassa." (Memo 2015, 171). Lait asettavat siis pysyviä ja ehdottomia rajoja päätöksenteolle ja muutoksille, joiden rajoissa on päätöksentekijöiden pysyttävä. Tärkeimmän lain, perustuslain, pohjana ovat suomalaisen yhteiskunnan arvot ja periaatteet. (Memo 2015, 198.) Vallankäytöllä on siis rajoituksia, jotka perustuvat kaikille yhteisiin arvoihin.

Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka esitetään toimintana, jonka avulla voi vaikuttaa poliittisten instituutioiden asettamiin rajoituksiin toiminnalle. Tavoitteelliset yksilöt edistävät päämääriään institutionaalisia sääntöjä noudattaen ja muokaten. Ihmisten tavoitteet ja valta ovat politiikan tutkimuksen näkökulmasta politiikan ajava voima ja poliittiset instituutiot ovat

muokattavissa. (Paloheimo & Wiberg 2012, 46–47, 130.) Yhteiskuntaopin oppikirjat esittävät politiikan rajatumpana toimintana.

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit esittävät, että politiikassa on lainalaisuuksia, jotka pysyvät samanlaisina, vaikka politiikan toimijat muuttuvat. Poliitikka on jatkuva sykli, jossa eri asemiin ja tehtäviin liittyvät roolit pakottavat toimijoita käyttäytymään tietyllä tavalla ja tavoittelemaan samoja etukäteen asetettuja ja suhteellisen pysyviä tavoitteita.

Kronikan teksti kertoo eduskunnan ja hallituksen suhteesta. Tekstissä on paljon yleistyksiä ja infinitiivirakenteita: Hallituksen "on aina nautittava" eduskunnan luottamusta. Hallitukseen osallistuvien puolueiden eduskuntaryhmät "yleensä tukevat" äänestyksissä hallitusta. Lakiesityksen tultua eduskuntaan hänen [hallituspuolueen edustajan] "on tuettava" sitä valiokunnassa ja täysistunnoissa. "Joka torstai" ministerit "joutuvat vastaamaan" kansanedustajien kysymyksiin kyselytunnilla. Ministereille voi jättää myös kirjallisia kysymyksiä, joihin "on vastattava" kolmen viikon kuluessa. "Tavallisesti" sen [väläkysymyksen] aiheena on jokin suuri ongelma. Väläkysymys "johtaa harvoin" tavoitteeseensa, mutta hallituksen "on kuitenkin aina vastattava" väläkysymykseen. (Kronikka 2011, 177–179.) Teksti antaa politiikasta sellaisen kuvan, että siinä on valmiiksi annettuja rooleja, joita on aina noudatettava. Vaalien tulos ainoastaan kertoo, minkä puolueen jäsenet esittävät mitään roolia. Eduskunnan rooliin kuuluu kysyminen, opposition rooliin kritisointi ja hallituksen rooliin kuuluu vastaaminen ja informointi. Kysymykset, niiden sisältö ja vastaukset ovat toissijaisia. Poliitikka on rooliin kuuluvien tehtävien suorittamista.

Kronikan teksti korostaa sitä, että eduskunnassa kansanedustajilla on tietyt roolit ja vastuut:

”Kaikki kansanedustajat ovat periaatteessa samassa asemassa, mutta käytännössä hallitusryhmän ja oppositioryhmän edustajissa on selvä ero. Hallituspuolueen edustajan on mahdollista vaikuttaa hallituksen lakiesityksiin jo valmisteluvaiheessa oman eduskuntaryhmänsä kautta, Esityksen tultua eduskuntaan hänen on tuettava sitä valiokunnassa ja täysistunnoissa, vaikka itse olisikin tyytymätön esitykseen.” (Kronikka 2011, 178.)

Puoluepolitiikassa edustajilla on tietty rooli, josta ei saa poiketa. Poliitikka on ryhmätoimintaa, politiikka ei ole yksilökeskeistä. Yksilön on noudatettava enemmistön tahtoa.

Oppositiosta kerrotaan *Memossa* seuraavaa: "Niitä puolueita, jotka eivät osallistu hallitukseen, kutsutaan oppositioksi. Heidän tehtävänsä on kritisoida eduskunnassa hallituksen päätöksiä ja kertoa kansalaisille, miten heidän mielestään asiat voitaisiin tehdä paremmin." (Memo 2015, 214). Kritisointi on siis opposition tehtävä, se ei ole esimerkiksi oikeus tai mahdollisuus. Opposition on

kritisoitava hallituksen esityksiä vain, koska se on oppositio, vaikka esitykset olisivat hyviä. Tämä näkemys politiikasta tiettyjen roolien esittämisenä myös korostaa politiikan konfrontaatioluonnetta. Poliitiikan tavoitteena ei ole löytää parhaita ratkaisuja vaan kiistellä asioista ja saada valtaa.

Tämä diskurssi on osittain politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esiintyvän konfliktipolitiikan mukainen. Sen mukaan politiikassa pyritään konfrontaatioihin ja ristiriidat määrittävät poliittista toimintaa. (Paloheimo & Wiberg 2012, 43–44.) Konfliktipolitiikan näkemyksen mukaista on esittää, että oppositiopuolueet vastustavat aina hallituksen esityksiä, vaikka ne olisivat sisällöllisesti millaisia tahansa. Tämä selitysmalli esittää, että politiikassa on sisäänrakennettuja konfliktiasetelmia, jotka ovat aina ristiriidassa, eikä niiden välille saada sopua rakentumaan.

Kronikan luvun 10 lopussa kerrotaan puolueiden erilaisista näkemyksistä työttömyyden hoidon suhteen:

”Työttömyyden hoito on vaikeaa, koska ratkaisuja tehtäessä jokaisella asialla on lukuisia kerrannaisvaikutuksia. Jotkut poliittiset puolueet painottavat veronkevennyksiä, joiden ansiosta ihmisillä olisi varaa ostaa enemmän palveluja ja tavaroita. Näin entistä useammat saisivat töitä. Toiset puolueet korostavat työnantajamaksujen pienentämistä ja kolmannet taas valtion tukitoimia ja koulutusta työttömille.” (Kronikka 2011, 69).

Puolueilla on siis vakiintuneet ratkaisumallit erilaisiin ongelmiin, kuten työttömyyteen. Puolueiden ratkaisumallit eivät muutu, vaikka ajat muuttuvat. Kunkin puolueen edustajan on sopeuduttava puolueensa ratkaisumalleihin, ne eivät ole muutettavissa. Puolueet muovaavat edustajiaan omaan rooliinsa.

5.4. Diskurssit vallasta

5.4.1. Poliitikka vallan tavoitteluna

Diskurssi politiikasta puhtaana vallan tavoitteluna on esillä erityisesti, kun yhteiskuntaopin oppikirjat kertovat vaaleista ja puolueista. Kirjat esittävät vaalit hyvin realistisessa sävyssä. Vaalien tarkoituksena on kerätä ääniä ja voittaa vaalit. Puolueiden tarkoitus on päästä hallitukseen tekemään päätöksiä.

Kronikan luvussa 28 kerrotaan vaaleista. Puolueiden ehdokasasettelu on tarkkaa vallan maksimoimiseksi:

”Monet äänestävät ensisijaisesti tiettyä henkilöä. Siksi puolueille on tärkeää saada kokoon monipuolinen ehdokaslista, joka vetoaa mahdollisimman laajaan äänestäjäjoukkoon. Tarjolla on oltava kokeneita poliitikkoja, uusia kasvoja, eri alojen asiantuntijoita ja mielellään myös valmiiksi tunnettuja julkisuuden nimiä.” (Kronikka 2011, 167.)

Politiikka on laskelmoivaa toimintaa, jossa pyritään maksimoimaan oma hyöty. Puolueille tärkeintä on mahdollisimman suuri äänisaalis, tärkeintä ei ole antaa ehdokkuutta kaikille hyvälle ehdokkaille.

Vaaleissa on muitakin huomioon otettavia asioita:

”Puolueiden vaaliohjelmat valmistellaan puoluetuimistoissa. Ennen ohjelman kirjoittamista puolueet teettävät mielipidemittauksia kansalaisten mielipiteistä. Niiden tulokset vaikuttavat puolueiden ohjelmiin.– – Kun puolueilla on käytössä samoja mielipidemittauksia, niiden ohjelmatkin muistuttavat toisiaan. Vaalitaistelun aikana puolueen on kuitenkin tärkeää erottua muista. Silloin puolueelle pyritään antamaan ”omat kasvot”. (Kronikka 2011, 168.)

On mahdollista ajatella, että puolueet pyrkivät selvittämään kansalaisten mielipiteitä ja vastaamaan heidän odotuksiinsa politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esitettyjen liberalistisen tai populistisen demokratianäkemyksen mukaan: joko voittaakseen vaalit tai tarjotakseen kansalle sellaisia päätöksiä, joita he haluavat. (Heywood 2013 81; Paloheimo & Wiberg 2012, 144.)

Memon luku 29 kertoo vaaleista, vaalien järjestämisestä, vaalikampanjoinnista ja suomalaisesta vaalijärjestelmästä (Memo 2015, 190–195). Tekstissä kerrotaan, miten puolueet valmistautuvat vaaleihin: ”Puolueet valmistautuvat vaaleihin huolellisesti. Ne valitsevat teemat, joita ne aikovat nostaa esiin vaalien lähestyessä. Samalla ne miettivät, miten ne parhaiten tavoittaisivat äänestäjät.” (Memo 2015, 192). Poliitiikka on siis suunnitelmallista toimintaa. ”Yksittäisten ehdokkaiden tehtävänä on kerätä vaaleissa ääniä sille puolueelle, joka on asettanut heidät ehdolle.” (Memo 2015, 192). Ehdokkaiden tehtävänä ei siis ole omien mielipiteidensä esittäminen vaalien vapailla markkinoilla vaan puolueen markkinointi ja äänien hankkiminen puolueelle.

Yhdessä luvun kuvassa on esitetty erään puolueen vaalivalvojaistapahtumaa, jossa ihmiset hurraavat. Kuvatekstissä sanotaan: ”Demokratian luonteeseen kuuluu se, että vaaleissa on aina voittajia ja häviäjiä. Eniten kannatusta lisännyt puolue on suurin voittaja, eniten menettänyt puolestaan suurin häviäjä.” (Memo 2015, 194). Poliitiikka on siis jatkuvaa kilpailua puolueiden kesken, jossa toisinaan hävitään ja toisinaan voitetaan.

Vaalit ovat tärkeitä puolueille:

”Vaaleissa valitaan kansanvallan käyttäjät useiksi vuosiksi eteenpäin, joten vaalien alla ehdokkaat ja heidän puolueensa kilpailevat äänestäjistä. Osa äänestäjistä äänestää samaa puoluetta, jota on ennenkin äänestänyt, mutta yhä suurempi osa äänestäjistä on niin

kutsuttuja liikkuvia äänestäjiä. Heille puoluetta ja aatetta tärkeämpää on sopivan ehdokkaan, hyvän tyyppin löytyminen. Tämä korostaa huomiota herättävien vaalikampanjoiden ja ehdokkaiden esiintymistaidon merkitystä.” (Aikalainen 2014, 165.)

Politiikka on kilpailua, jonka intensiivisyys aaltoilee. Kilpailu on kovimmillaan vaalien alla ja se laantuu niiden välissä. Kilpailu on koventunut ja sen merkitys kasvanut, koska äänestäjistä on tullut liikkuvampia. Poliitiikan kilpailu on muuttumassa performanssimaisemmaksi äänestäjien huomion herättämiseksi. Päämerkitys ei välttämättä ole poliittisilla tavoitteilla vaan näyttävällä kampanjalla.

Aikalaisen tekstin mukaan tavoitteena Suomessa on hallitusneuvotteluissa muodostaa enemmistöhallitus, jotta hallituksella on edellytykset työskennellä pitkäjänteisesti ja saada aikaan tuloksia. (Aikalainen 2014, 183.) Hallitusneuvotteluissa ei siis pyritä muodostamaan hallitusta, jolla olisi samat poliittiset tavoitteet vaan käytännön kannalta sellainen hallitus, joka voi toimia koko kauden eduskunnan sitä hajottamatta. Poliitiikka ei ole ideologista toimintaa vaan politiikka on toimintaa, jonka tavoitteena on vallankäyttö mahdollisimman pitkään ja tehokkaasti.

Kronikan luvun 27 lopuksi teksti käsittelee poliittisia puolueita:

”Poliittiset puolueet pyrkivät saamaan jäseniään päättäjiksi ja näin kokoamaan käsiinsä valtaa. Puolueet toimivat eduskunnassa, valtuustoissa ja kansalaisjärjestöissä.– – Puolueen on lisäksi laadittava ohjelma, jossa se ottaa kantaa tärkeimpiin poliittisiin kysymyksiin.– – Vilkkaimmillaan puolueiden toiminta on vaalien alla, kun ne pyrkivät herättämään mielenkiintoa yhteisten asioiden hoitoon ja toimivat omien ehdokkaidensa hyväksi.” (Kronikka 2011, 161.)

Politiikassa päämääränä voi siis olla vallan kokoaminen. Puolueiden pääasiallisena tehtävänä on kerätä vaaleissa edustajilleen ääniä, jotta ne pääsevät päättävään asemaan.

*Forum*in luvussa 20 käsitellään poliittisia puolueita: ”Poliittisen puolueen tärkein tehtävä on tarjota kansalaisille uskottava vaihtoehto vaaleissa. Tämän vuoksi puolueet pyrkivät erottautumaan toisista puolueista kertomalla, millaisia päätöksiä he tekisivät, jos pääsisivät valtaan. Ilman puolueita demokratiaa olisi vaikea toteuttaa käytännössä.” (Forum 2014, 147.) Puolueet siis antavat äänestäjille suunnitelman, jota tukea vaaleissa. Teksti ei sano, että puolueiden tarvitsisi toteuttaa maalaamaansa politiikkaa, kunhan valitsee arvot ja tavoitteet, jotka eroavat muista, ovat uskottavia ja keräävät tarpeeksi äänestäjiä.

*Forum*inkin teksti korostaa vaalien merkitystä puolueille:

”Vaalit ovat puolueille elämän ja kuoleman kysymys. Menestyminen vaaleissa antaa puolueelle valtaa eli mahdollisuuden tehdä tärkeitä päätöksiä. Samalla saatuaan paljon edustajia kunnanvaltuustoihin, eduskuntaan ja muihin tärkeisiin elimiin, puolue voi toteuttaa

tärkeinä pitämiään asioita. Puolueet eroavatkin kansalaisjärjestöistä siten, että niiden keskeinen tavoite on päästä käyttämään julkista valtaa. Puolueilla tulisi olla kokonaisnäkemys yhteiskunnasta ja ratkaisuvaihtoehtoja keskeisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja ongelmiin.” (Forum 2014, 147.)

Puolueiden keskeisin fokus on siis vallan hankkimisessa eri vaaleissa. Tärkeintä on, että puolueet saavat valtaa eli mahdollisuuden päättää, toissijaista on, että samalla puolue voi toteuttaa tärkeinä pitämiään asioita. Populistisen ja liberalistisen demokratianäkemyksen välillä kenties yhteiskuntaopin oppikirjoissa korostuu enemmän liberalistinen demokratianäkemys, jonka mukaan vaalien tarkoituksena on valtaapitävien valitseminen ja heidän toimintansa kontrolloiminen. (Heywood 2013 81; Paloheimo & Wiberg 2012, 144.)

Aikalaisen tekstin mukaan politiikka on kilpailua: ”Päätöksiä tehtäessä erilaiset mielipiteet kilpailevat keskenään, eikä päätettävään asiaan ole välttämättä yhtä oikeaa ratkaisua.” (Aikalainen 2014, 151). Tässä kohtaa teksti ei ota kantaa vaihtoehtojen paremmuuteen.

Ennen varsinaisia tekstikappaleita *Aikalaisessa* on yksi aukeama tilastotietoa Suomen kansalaisista. Tekstissä kerrotaan elintasosta, varallisuuseroista, kansan ikääntymisestä, teknologian käytön lisääntymisestä ja tasa-arvosta. Lopuksi mainitaan tasa-arvon yhteydessä, että: ”Politiikassa naiset ovat saavuttaneet kaikki merkittävät paikat: presidentin, eduskunnan puhemiehen ja pääministerin tehtävissä on toiminut naisia.” (Aikalainen 2014, 6–7). Politiikka käsitetään siis perinteisen politiikan kautta toiminnaksi eduskunnassa ja äänestämiseksi vaaleissa ja politiikassa olennaista on saavuttaa erilaisia asemia.

Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa valta on lopullinen päämäärä, jota poliitikot tavoittelevat. Myös politiikan tutkimuksen oppikirjoissa valta asetetaan tavoitteeksi itsessään. Niissä on kuitenkin myös toinen näkökulma, vallan tavoittelu rajallisten hyödykkeiden kuluttamiseksi. Peruskoulun oppikirjoissa valtaa tavoitellaan, koska sen avulla voidaan tehdä päätöksiä ja käyttää yhteiskunnan varoja. Peruskoulun oppikirjojen tekstit eivät kuitenkaan suoranaisesti esitä politiikkaa kamppailuksi hyödykkeistä siinä mielessä, että eri yhteiskunnan ryhmät kilpailisivat itse hyödykkeistä omien etujensa ajamiseksi. Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka esitetään jopa kamppailuksi ja sorroksi. Eri ryhmät ajavat ainoastaan omia etujaan politiikan kautta, eivätkä pyri yhteiseen hyvään. (Heywood 2013, 12.) Peruskoulun oppikirjoissa ei esiinny näin raadollista politiikan kuvaa.

5.4.2. Poliitikka vallankäyttönä

Etenkin valtiollisia instituutioita esitellessään yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstit korostavat eri instanssien välisiä valtasuhteita. Ne korostavat esimerkiksi eduskunnan puhemiehen ja pääministerin asemaa suhteessa muihin kansanedustajiin ja ministereihin. Tästä saa käsityksen, että hierarkkiset valtasuhteet ja asemat ovat politiikassa merkittäviä.

Poliittisen vallankäytön ja -käyttäjät voi siis jakaa tärkeysjärjestykseen. Tärkeintä politiikkaa on laeista päättäminen ja valtion budjetin hyväksyminen. Eduskuntaa teksteissä käsiteltäessä puhemiehestä kerrotaan, että hän on virallisesti presidentin jälkeen Suomen tärkein henkilö ja luetellaan hänelle kuuluvat tehtävät. (Forum 2014, 194–195.) Teksti korostaa politiikan toimijoiden tehtävien tuntemista ja hierarkiaa. Tekstit siis tunnustavat, että poliittisissa instituutioissa on sisäisiä eroja vallan suhteen: toisilla on enemmän valtaa kuin toisilla. Teksti kuitenkin yhdistää valtaerot vain julkisiin instituutioihin eikä analysoi valtasuhteita kansalaisten välillä.

Hallituksen työskentelystä kerrottaessa *Aikalaisen* tekstissä korostuu hallituksen jäsenten asemat. Teksti korostaa ministereiden olevan tasa-arvoisia ja pääministerin aseman olevan korkeampi. (Aikalainen 2014, 184.) Pääministeri voi edustaa koko hallitusta, ja hänellä on valtaa myös ulkopoliittikan hoidossa. ”Pääministeri johtaa Suomen poliittista elämää.” (Aikalainen 2014, 184.) Poliitikassa yksi henkilö voi siis olla merkittävässä asemassa. Pääministerin yhteydessä tekstissä käytetään verbejä, kuten edustaa, vastata kritiikkiin, esitellä, johtaa, kuulua vastuulle ja osallistua. Korkeassa asemassa olevan poliitikon näkökulmasta politiikka on siis johtamista, esiintymistä, vastuunkantoa ja kritiikkiin vastaamista.

Presidentin rooliin kuuluva arvovalta esitetään *Memossa* presidentin tärkeänä työkaluna. Arvovaltansa avulla presidentti voi osallistua näkyvästi yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimia myös keskustelunavaajana. Hän voi myös puhutella muita päättäjiä ja kansalaisia. Presidentti voi myös toimia esimerkkinä ja käydä vierailuilla eri paikoissa. (Memo 2015, 222.) Poliitikassa siis arvovalta ja perinteikkyys ovat tärkeitä voimavaroja. (Forum 2014, 202–203.) Presidentin valta on pitkälti *arvovaltaa*. Poliitikassa siis voi olla valtaa ilman virallisia valtaoikeuksia. Presidentti voi vaikuttaa mielipiteisiin vaikuttamisen kautta. Tekstit korostavat, että nimenomaan presidentin persoona vaikuttaa hänen asemaansa, mutta sama koskee esimerkiksi pääministeriä. Poliitikka ei tapahdu tyhjiössä.

Politiikka on kansalaisten edustajilleen luovuttaman vallan käyttämistä. Kansan luovutettua vallan valitsemilleen päättäjille kansalaiset joutuvat alistumaan vallankäyttäjien päätöksiin. Politiikka on vallankäyttöä toisinaan myös kansalaisten omia toiveita vastaan. Usein poliittinen vallankäyttö esitetään yleisen hyvän vuoksi tehdyiksi päätöksiksi. Vallankäyttö voi olla myös ihmisiä suostuttelevaa, neuvovaa ja ohjaavaa toimintaa erilaisten suositusten, tukitoimien tai maksujen muodossa.

*Forum*in seitsemännessä luvussa käsitellään verotusta ja harmaata taloutta (Forum 2014, 60–65). Teksti tuo esille erityisen syyn verotukselle rahan keräämisen lisäksi: ”Valmisteveron avulla voidaan ohjailta ihmisten kulutustottumuksia.” (Forum 2014, 60). Veroista päättäminen voi olla siis myös ihmisten arkipäiväisiin ostoksiin vaikuttamista. Julkisilla päätöksillä eli politiikalla voidaan pyrkiä vaikuttamaan ihmisten valintoihin.

*Forum*in luku 15 käsittelee talouden suhdanteita ja inflaatiota (Forum 2014, 114–118). Luvun tekstin mukaan poliitikot yrittävät vaikuttaa suhdannevaihteluihin lähinnä kehotusten avulla: ”Laskusuhdanteen aikana suomalaisia kehotetaan usein kuluttamaan, jotta työttömyys ei lisääntyisi. Ylhäältä annetut ohjeet tuskin saavat ketään kuitenkaan lähtemään ostoksille. Poliitikkojen ja virkamiesten kehotukset saattavat pikemminkin ärsyttää ihmisiä.” (Forum 2014, 117–118.) Politiikka on siis ohjeiden antamista yleisen hyvän eteen.

*Forum*in luku 18 käsittelee työttömyyttä ja sen erilaisia syitä ja ratkaisukeinoja (Forum 2014, 133–137). Nuorisotyöttömyyden ratkaisemista teksti kertoo: ”Laskusuhdanteessa työpaikkansa menettävät ensimmäisenä ne, jotka ovat käyneet vain peruskoulun. Niinpä valtiovalta suorastaan patistaa nuoria jatkamaan koulua peruskoulun tai lukion jälkeen. Nuoren on haettava tiettyyn määrään jatkokoulutuspaikkoja, tai hän ei saa työttömyyskorvausta.” (Forum 2014, 135.) Politiikka on siis vallankäyttöä ihmisten elämään tukien kautta.

Aikalaisen teksti kertoo myös kansalaisjärjestöjen lobbaamisen huonoista puolista demokratian kannalta: ”Tilanne on ongelmallinen, jos päättäjät tekevät päätöksiään salaisissa tapaamisissa tai jos heillä on salaisia rahoittajia. Tällöin kansalaisilla ei ole mahdollisuutta tietää päätöksiin todellisuudessa vaikuttavista asioista tai henkilösuhteista.” (Aikalainen 2014, 149). Politiikka voi siis olla salakähmäistä ja poliitikon omaan etuun tähtäävää toimintaa. Politiikka ei ole aina ihanteellista toimintaa.

Kertoessaan kriisitilanteisiin varautumisesta *Yhteiskunnan tuulten* teksti käyttää toimijana Suomea: ”Sotilaallisen maanpuolustuksen lisäksi Suomi on varautunut olojensa turvaamiseen myös

muilla tavoin. – – Taloudellisen maanpuolustuksen tehtävänä on pitää huoli kansalaisten aineellisista tarpeista myös kriisien aikana. Valtion varmuusvarastoihin on hankittu elintarvikkeita sekä raaka- ja polttoaineita.” Samassa yhteydessä kerrotaan, että poikkeustilan aikana kulutustuotteita tulee ankarasti säännöstellä ja kansalaisen oikeuksia saatetaan joutua rajoittamaan. (Yhteiskunnan tuulet 2012, 221.) Toimijana eivät ole tässä yhteydessä poliitikot tai virkamiehet vaan hyvin abstrakti käsite valtio tai Suomi. Oikeutta säännöstellä ruokaa ja rajoittaa kansalaisten oikeuksia ei myöskään tekstissä anneta poliitikoille vaan valtiolle.

Peruskoulun yhteiskuntopin oppikirjat eivät korosta vallan merkitystä politiikassa yhtä voimakkaasti kuin politiikan tutkimuksen oppikirjat. Peruskoulun oppikirjoissa valta on lähinnä keino yhteisen hyvän ja mahdollisimman onnistuneiden päätöksien saavuttamiseen ja politiikka on tasa-arvoisten ihmisten kesken tapahtuvaa toimintaa. Valta on vain politiikan piirre ja sitä käsitellään lähinnä politiikan instituutioiden välisinä valtasuhteina. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa valta on merkittävä käsite, joka monien tutkijoiden mielestä on koko politiikan ydin. (Paloheimo & Wiberg 2012, 51.) Peruskoulun oppikirjat eivät käsittele erilaisia valtasuhteita tai valtaresursseja yhteiskunnassa, jotka ovat olennaisesti esillä politiikan tutkimuksessa. (Berndtson 2008, 39; Paloheimo & Wiberg 2012, 52.)

Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoista puuttuu politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esitelty eliitintutkimuksen näkökulma politiikkaan, jonka mukaan poliittinen valta on aina pienen eliitin hallussa. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei viitata vallan kasautumiseen harvoille eikä hallitsemisessa tarvittaviin ominaisuuksiin ja resursseihin. (Heywood 2007, 83–84; Paloheimo & Wiberg 2012, 82.) Yhteiskuntaopin oppikirjoissa politiikka esitetään kaikille tasapuolisesti avoimena toimintana, johon kuka tahansa voi halutessaan osallistua. Valta-asetat esitetään vaihtuvina.

5.5. Poliitiikan negatiivisia mielikuvia uusintavat diskurssit

5.5.1. Poliitiikan ongelmien diskurssi

Yhteiskuntaopin oppikirjojen tekstien yksi oletettava pyrkimys on hälventää politiikkaan liittyviä negatiivisia mielikuvia, sillä yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on kasvattaa oppilaista aktiivisia kansalaisia. Tutkimukset ovat jo vuosia osoittaneet, että nuorten käsitys politiikasta on negatiivinen (Helve 1993; Jääsaari & Martikainen 1991; Koskimaa 2011). Poliitiikkaa saatetaan pitää tylsänä, vaikeatajuisena, kierona toimintana, valehteluna, kiertelynä, korruptiona ja silkkana valtapelinä.

Kirjojen teksteissä esiintyy kuitenkin diskurssi ja esittämisen tapa, joka uusintaa näitä näkemyksiä politiikasta.

Memossa lukujen välissä olevalla teemasivulla käsitellään poliitikkojen puhetta otsikolla "Tarvitaanko poliitikon ymmärtämiseen tulkkia?" (Memo 2015, 216). Teksti käsittelee "poliittista kapulakieltä". Osion aloittaa kuvaus eduskunnasta, jossa silloinen ministeri Piia Viitanen kritisoi energiatodistuksia koskevan lain kieliasua. Teksti selittää tilannetta näin:

"Piia Viitanen toteamus on harvinainen esimerkki siitä, kuinka poliitikko itse kyllästyy poliittiseen kapulakieleen. Paljon useammin siihen turhautuvat tavalliset ihmiset, joilla on suuria vaikeuksia ymmärtää poliitikkojen puhetta. Toisinaan kuulijasta tuntuu, että poliitikot latelevat latteuksia ja puhuvat paljon mutta eivät sano mitään." (Memo 2015, 216).

Tekstissä korostetaan kuinka on harvinaista, että poliitikot itse arvostelevat politiikassa käytettävää kieltä tai kyllästyvät siihen. Poliitikot siis pitävät hankalasta kielenkäytöstä, jota on vaikea ymmärtää tai ainakin esittävät pitävänsä. Tavallisen ihmisen on hankala ymmärtää poliitikkojen puhetta, ilmeisesti se vaatii harjaantumista ja kuka tahansa ei siihen pysty. Tekstin mukaan poliitikot myös puhuvat paljon tyhjää, heidän sanoillaan ei ole paljon painoa, ne eivät aina tarkoita mitään.

Tekstin mukaan poliitikkojen puhetapaan vaikuttaa virkamiesten kapulakieli ja toisaalta poliitikkojen "ammattislangi", joka ei ole ymmärrettävää tavalliselle ihmiselle (Memo 2015, 216). Tekstin mukaan poliitikot voivat myös puhua tahallaan epäselvästi vastatessaan toimittajien hankaliin kysymyksiin, joihin he eivät osaa tai halua vastata. Poliitikot antavat tekstin mukaan myös monitulkintaisia vastauksia ollessaan epävarmoja tai pelätessään olevansa väärässä. Tekstin lopussa kerrotaan, että kapulakieltä puhutaan myös siksi, että politiikan liika yksinkertaistaminen voi johtaa populistiksi leimaamiseen. (Memo 2015, 216). Poliitikot eivät siis ole rehellisiä vaan pyrkivät kaikin tavoin peittämään tietämättömyytensä tai epävarmuutensa. Poliitikot eivät saa olla väärässä tai epävarmoja.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissakin on käsitelty poliittista puhetta (Paloheimo & Wiberg 2012, 331–338). Poliitiikan tutkimuksessa poliitikkojen tiettyä puhe- tai argumentaatiotyyliä perustellaan politiikan tarpeista käsin: poliitikon tarkoituksena on vakuuttaa kannattajansa ja voittaa vastustajansa argumentit. Yhteiskuntaopin oppikirjat eivät korosta samalla tavoin poliitikkojen tavoitteellisuutta kielenkäytössään.

Yhteiskunnan tuulten (2012, 88–93) luvussa 22 käsitellään puolueita, edustuksellista demokratiaa, puolueiden eroja ja yhtäläisyyksiä ja Suomen puoluejärjestelmää. Tässä luvussa määritellään paljon myös politiikkaa. Teksti aloittaa kertomalla politiikan ja puolueiden liitoksesta:

"Politiikka ja puolueet näyttävät jotenkin kuuluvan yhteen. Vaalien aikaan puhutaan paljon ja pidetään tilaisuuksia. Politiikka tuntuu olevan kiistelyä, vakuuttelua, neuvottelua, kokouksia ja sopimusten tekoa ilman näkyviä seurauksia. Sana demokratiakin tuntuu tutulta. Sekin liittyy jotenkin politiikkaan." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 88.)

Tässä luvun aloittavassa kappaleessa teksti pyrkii asettumaan oletetun lukijan, nuoren, näkökulmaan tarkkailijaksi. Teksti pyrkii puhumaan politiikasta ja puolueista puolueettoman ja tietämättömän silmin. Samalla teksti ylläpitää ja uusintaa stereotyyppioita politiikasta: politiikka on paljon puhetta ja vähän tekoja, ja politiikka ja puolueet ovat nuorille hankalia ymmärtää. Teksti korostaa politiikan vaikeaselkoisuutta käyttäen ilmaisuja kuten *näyttävät jotenkin kuuluvan yhteen, tuntuu olevan ja tuntuu tutulta*. Teksti tekee normiksi ja hyväksytyksi sen, että politiikan todellisesta luonteesta on vaikea saada selkoa.

*Forum*in eduskuntaa käsittelevän luvun lopuksi teksti kertoo kansanedustajiin liittyvistä näkemyksistä:

”Joskus saattaa vaikuttaa siltä, etteivät kansanedustajat hoida työtään kunnolla, koska heitä ei näy paikalla täysistunnoissa. Läsnäolijatkin saattavat rupertella keskenään, lukea päivän lehtiä ja tehdä kaikkea muuta kuin kuunnella toistensa puheita käsiteltävästä asiasta. Mielikuva kansanedustajien laiskuudesta ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä tärkeä osa kansanedustajan työstä tapahtuu valiokunnissa.” (Forum 2014, 193–195.)

Teksti korostaa siis, etteivät kansanedustajat ole laiskoja, vaikka vaikuttavat siltä. Teksti pyrkii hälventämään kansanedustajiin liittyviä negatiivisia mielikuvia, mutta saattaa olla, että se vain pitää niitä elossa tuodessaan ne esille.

*Forum*in luku 20 käsittelee demokratiaa ja puolueita, sen otsikko on ”Politiikka – ei hullumpaa!” (Forum 2014, 146–150). Otsikon pyrkimyksenä on keventää aihetta: politiikka ei ole hullumpaa, vaikka siitä ei monesti hyvää kuulekaan. Otsikon tausta-ajatuksena on, että lukijan käsitys aiheesta on negatiivinen. Siksi aihetta pitää nostattaa, ja mielikuvaa politiikasta tulee kirkastaa. Fraasia "ei hullumpaa" ei käytetä aiheista, joiden oletetaan olevan hyviä. Samalla teksti ylläpitää käsitystä siitä, että politiikasta yleensä puhutaan negatiiviseen sävyyn.

*Forum*in teksti kertoo demokratian kriisistä ja äänestäjien passiivisuudesta. Teksti aloittaa kertomalla, että reilu sata vuotta sitten demokraattinen yhteiskunta oli vain unelma, joka kannusti työskentelemään sen saavuttamiseksi. Aiemmin vaaleissa äänestettiin innokkaasti, ja kansalaisjärjestöissä oli mukana paljon ihmisiä. Nyt äänestysinto on laskenut huomattavasti. Syiksi äänestysintton laskulle teksti kertoo ensinnäkin passiivisuuden, joka johtuu siitä, että asiat ovat liian hyvin. Muiksi syiksi teksti nimeää kiireisen elämäntyylin sekä pettymyksen ja turhautuneisuuden

poliitikkoihin ja näkemyksen siitä, että yksi ääni ei vaikuta. Teksti kertoo, että ratkaisuksi on ehdotettu äänestysikärajan laskemista, internetissä tapahtuvaa äänestämistä ja äänestämisen pakolliseksi tekemistä. (Forum 2014, 157.) Poliitiikka ei siis ole kiinnostavaa, koska se vaatii liikaa aikaa tai poliitikot eivät vastaa äänestäjien odotuksiin tai äänestämällä ei koeta olevan vaikutusta. Näistä syistä politiikkaan ei osallistuta. Ratkaisuvaihtoehtoista ainoastaan internetäänestäminen vastaa yhteen esitetystä syistä olla äänestämättä: kiireeseen. Yksikään ratkaisuvaihtoehtoista ei ratkaise sitä, että politiikasta ei löydetä parannuksia omaan elämään tai ei uskota politiikkaan tai omaan vaikutusmahdollisuuteen. Poliitiikan ratkaisut siis eivät vastaa ihmisten ongelmia tämän esimerkin mukaan.

Memonkin tekstin mukaan halukkuus äänestää on tasaisesti laskenut ja tulevaisuudessa voi käydä niin, että yli puolet äänioikeutetuista voi jättää äänestämättä: "Yksi syy äänestysaktiivisuuden laskuun on se, että monet ajattelevat, ettei äänestämällä voi vaikuttaa politiikkaan. Heidän silmissään kaikki puolueet ovat samanlaisia. Siten on samantekevää, ketä ehdokasta tai mitä puoluetta äänestää, koska mikään ei kuitenkaan muutu." (Memo 2015, 187). Joidenkin mielestä politiikka on siis pelkkää lumetta, jossa lopputulokset ovat joka tapauksessa samat.

"Toinen syy [äänestämättömyydelle] on se, että ennen vaaleja poliitikot kertovat miten he kehittäisivät Suomea, mutta vaalien jälkeen he eivät aina pysty toimimaan lupaamallaan tavalla. Siksi osa äänestäjistä kokee poliitikkojen pettäneen äänestäjensä, ja seuraavalla kerralla he eivät enää halua äänestää. Tällainen ajattelu kertoo siitä, että jotkut ymmärtävät huonosti Suomen poliittista järjestelmää. Jos oma suosikkipuolue menestyy vaaleissa hyvin, oletetaan, että se pystyy toteuttamaan kaikki tavoitteensa. Demokraattisessa järjestelmässä päätöksenteko perustuu kuitenkin neuvotteluihin ja kompromisseihin. Suurempien uudistusten tekeminen on siksi yleensä hidasta, eikä kukaan saa koskaan kaikkia haluamiaan asioita läpi sellaisenaan." (Memo 2015, 187.)

Poliitiikka on siis tyhjiä lupauksia, joita poliitikoilla on oikeus tehdä ja joista he voivat kompromissien nimissä luopua vaalien jälkeen. Pettymys politiikkaa kohtaan johtuu äänestäjän omasta tietämättömyydestä: kannattaako epävarman siis osallistua ollenkaan, jotta voi välttyä pettymyksiltä.

"Kolmas syy äänestämättä jättämiseen voi olla se, että ihmisillä ei ole aikaa tai kiinnostusta seurata politiikkaa. Monet ongelmat yhteiskunnassa ovat hankalia ja monimutkaisia, eikä niihin ole helppoja ratkaisuja. Jos asioista ei tiedä tarpeeksi, voi olla vaikea muodostaa omaa mielipidettänsä siitä, miten asioita pitäisi hoitaa." (Memo 2015, 187).

Poliitiikka siis on sisällöllisesti hankalaa ja monimutkaista, ja se vaatii paneutumista, aikaa ja kiinnostusta.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa kerrotaan, että poliittinen passiivisuus voi olla merkki joko kohtalaisesta tyytyväisyydestä, välinpitämättömyydestä tai poliittisen voimattomuuden tunteesta. Yhteiskuntaopin oppikirjat jättävät vähemmälle huomiolle kohtalaisesta tyytyväisyydestä johtuvan poliittisen passiivisuuden, vaikka sekin on mainittu. Sen sijaan yhteiskuntaopin oppikirjat eivät tuo esille politiikan tutkimuksen oppikirjojen näkemystä siitä, että liian suuri poliittinen aktiivisuuskin voi olla ongelma poliittiselle järjestelmälle, joka voi ylikuormittua. (Paloheimo & Wiberg 2012, 144.) Yhteiskuntaopin oppikirjoilla on selkeämmin tavoitteena lukijoidensa poliittinen aktivointi ja passiivisuuden tuomitseminen kuin politiikan tutkimuksen oppikirjoilla. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa ei samalla tavoin tuomita protestiksi tarkoitettua osallistumattomuutta kuin yhteiskuntaopin oppikirjoissa (Berndtson 2008, 150).

*Forum*in teksti kertoo Euroopan unioniin liittyvistä negatiivisista mielikuvista: Unioni on vähentänyt valtioiden itsemääräämisoikeutta. Unionia pidetään monimutkaisena ja kaukaisena. Samat päätökset eivät myöskään aina sovi kaikille. Esimerkiksi sama korko kohtelee eri tavoin eri valtioita riippuen niiden taloudellisesta tilanteesta. Suomalaiset alkutuottajat ovat kärsineet sisämarkkinoista ja unionin velkakriisin yhteinen vastuunkanto on kiristänyt tunteita. Tekstin mukaan ymmärtämättömyys vaikuttaa kiinnostukseen: ”EU:n toiminnan koukeroisuus ja etäisyys vähentävät osaltaan kansalaisten ymmärrystä ja kiinnostusta sitä kohtaan. – – Tämä kiinnostuksen ja tiedon puute näkyy myös parlamenttivaaleissa, joiden äänestysprosentit jäävät joka maassa paljon pienemmiksi kuin kansallisissa vaaleissa. ” (Forum 2014, 207.) Tekstin tarkoituksena on puhua suoraan ja nostaa esille negatiivisia näkemyksiä unionista. Teksti ei kuitenkaan tarjoa mitään ratkaisua tai toista lähestymiskulmaa näihin ongelmiin. Tällöin ne jäävät ilmaan kuin niihin ei olisi ratkaisua löydettävissä.

Teksteissä ei ole vastapainona negatiivisille mielikuville esitetty aristotelelaista näkemystä politiikasta itsessään arvokkaana ja jalona toimintana (Heywood 2013,9). Poliitiikka esitetään useammin pakollisena pahana ja vaikeana kompromissien tekemisenä. Poliitiikka esitetään toisinaan intohimona ja elämäntehtävänä, mutta silloinkaan ihmiset eivät nauti politiikasta itsessään vaan pyrkivät saavuttamaan sen kautta itselleen tärkeitä tavoitteita. Ylevät näkemykset poliittisesta toiminnasta liittyvät lähinnä yhteisön harmonian ja hyvinvoinnin luomiseen.

5.4.4. Poliitiikka pilkan aiheena

Usein tekstien kuvituksena on pilakuvia nimenomaan silloin, kun teksti käsittelee institutionaalista politiikkaa. Nämä kuvat esittävät hyväksyttynä ja normaalina toimintana politiikan negatiivisista mielikuvista vitsailun ja samalla niiden uusintamisen.

*Forum*in luku kaksi käsittelee suomalaisten yhtenäisyyttä, maahanmuuttoa ja etnisiä vähemmistöjä (Forum 2014, 12–26). Tekstin kertoessa maahanmuutosta on kuvituskuvana käytetty pilapiirtäjän näkemystä Tarja Halosen ja Martti Ahtisaaren linjauksista maahanmuutosta. Ensimmäisessä kuvassa Tarja Halonen seisoo punaisen maton vieressä ja näyttää kohteliaasti käsillään viitaten suuntaa pienen Suomen lipun muotoisen viitan suuntaan. Toisessa kuvassa on sama asetelma mattoineen ja tienviittoineen, mutta Martti Ahtisaari seisoo matolla oletettua tulijaa vastassa ojentaen tiukasti työhanskoja tulijalle. (Forum 2014, 24.) Kuvan sanomana on, että politiikassa on erilaisia näkemyksiä, jotka voivat olla riippuvaisia poliitikon henkilökohtaisista näkemyksistä, varsinkin niin henkilöön sidonnaisessa tehtävässä kuin presidentin tehtävä. Kuva kertoo myös viestiä siitä, että poliitikoista saa vitsailla. Poliitikot esitetään oppikirjojen kuvituksessa hyväksyttynä huumorin ja pilkan kohteena.

*Forum*in luvun 20 kuvituksena on pilakuva lehdestä, jossa nainen kannattelee isoa salkkua selässään ja aikoo kaatua sen alle. Naisen takana on asteikko, jollaista käytetään kannatusmittauksissa. Naisen jakussa lukee SDP ja salkussa ”hallitusvastuu”. (Forum 2014, 150.) Kuva ei oikeastaan liity luvun tekstiin, jossa käsitellään puolueita, mutta siinä ei ole puhuttu mitään hallitusvastuusta ja sen merkityksestä puolueen kannatukselle. Poliittisten aiheiden pilakuvilla kuvittamisen on tarkoitus tehdä ilmeisesti aiheesta mielenkiintoisempaa, mutta samalla kuvat toisintavat näkemystä siitä, että politiikasta ja poliitikoista on normaalia tehdä pilaa.

Yhteiskunnan tuulten teksti kertoo politiikasta sen ihanteiden mukaan, mutta luvun kuvituksessa poliittiseen toimintaan viitataan stereotyyppien kautta. Luvussa on muun muassa kuvituksena kaksi sarjakuvastriippiä. Toisessa sarjakuvassa pääministeri seisoo parvekkeella kuuntelemassa kerääntynyttä väkijoukkoa. Ensimmäisessä kuvassa väkijoukko huutaa "Ei Irakin sodalle!". Toisessa kuvassa pääministeri kommentoi toiselle miehelle: "Ilahduttavaa, että kansa on tullut noin rauhaa rakastavaksi." Kolmannessa kuvassa väkijoukko huutaa: "Vaadimme Pohjois-Korean pommittamista!" (Yhteiskunnan tuulet 2012, 88.) Sarjakuvan ajatuksena on humoristisesti esittää, miten kansan mielipide voi olla ristiriitainen, vaikka se olisi yhtenäinen. Tällaiseen ei viitata tekstissä, missä ainoastaan puhutaan poliittiseen toimintaan osallistumisesta ja sen tarpeellisuudesta. Tässäkin kuvassa kuitenkin korostetaan oppikirjojen melko yleisesti esittämää näkemystä siitä, että politiikassa olisi mahdollista muodostaa yksi ja sama näkemys kaikkien kesken. Tosiasiassa

tuossakin väkijoukossa varmasti olisi erilaisia näkemyksiä ja erilaisia perusteluja samallekin näkemykselle.

Toisessa sarjakuvassa Väinämöinen keskustelee kansanedustajan kanssa. Ensimmäisessä kuvassa Väinämöinen kysyy: "Te siis pääsitte Hölmölästä oikein kansanedustajaksi?" Kansanedustaja vastaa: "Katson olevani kykenemätön kommentoimaan väittämäänne." Toisessa kuvassa Väinämöinen kummastuneena kysyy: "Tehän olette Jouni Jämäkkä?" Kansanedustaja vastaa: "En koe tarpeelliseksi lähteä puimaan tämänkaltaisia asioita vielä tässä vaiheessa..." Viimeisessä kuvassa Väinämöinen pitelee otsaansa ja toteaa: "En ymmärrä vastauksistanne tuon taivaallista." Tähän kansanedustaja vastaa: "Ihmeteltävää olen aina pitänyt päämääränäni vastata niin suoraan kuin osaan." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 89.) Sarjakuvan ideana on nauraa stereotypialle siitä, että poliitikot eivät koskaan vastaa suoraan kysymyksiin. Sarjakuvalla tuodaan esille politiikkaan liitetty humoristinen kansalaisnäkökulma, mutta se samalla ylläpitää tiettyä stereotypiaa politiikasta, jota ei tekstissä mainita, puolusteta tai kritisoida. Jää lukijan tehtäväksi ymmärtää, miten kuva on liitoksissa tekstin esittämään näkemykseen politiikasta.

Yhteiskunnan tuulten eduskuntaa käsittelevän tekstin alapuolella on sarjakuvastrippi, jossa kaksi miestä kävelee kadulla. Toinen miehistä kysyy: "Onko kansanedustajilta odotettavissa mitään järkevää lähiaikoina?" Toinen mies vastaa: "Juu... ne on lomilla helmikuun alkuun asti." (Yhteiskunnan tuulet 2012, 114). Sarjakuvastrippi uusintaa julkisuudessa toistuvaa diskurssia siitä, että kansanedustajat eivät saisi mitään järkevää työllään aikaan.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään, millaisia diskursseja politiikasta konstruoi peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa. Etsin oppikirjoista kuvauksia siitä, mitä politiikka on eli miksi politiikkaa tarvitaan ja millaista toimintaa politiikka on luonteeltaan, mikä on politiikan ja vallan suhde, missä politiikkaa tehdään, kuka politiikkaan osallistuu ja miten politiikkaan osallistutaan. Vertaan analyysissänio yhteiskuntaopin oppikirjojen diskursseja politiikasta luvussa kolme esittämiini politiikan tutkimuksen oppikirjojen kuvauksiin politiikasta. Vertailun avulla selvitän, mitkä politiikan käsitteeseen liittyvät diskurssit ovat tutkimusaineistossa hallitsevia ja mitkä heikkoja tai kokonaan puuttuvia.

Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa rakentuu useita erilaisia diskursseja politiikasta. Osa diskursseista on sellaisia, jotka olivat jo aiempien tutkimusten perusteella odotettavissa, kuten hegemoninen diskurssi demokratian hyväksyttävyydestä ja diskurssi politiikasta kompromissien tekemisestä. (Ahonen 2000; Virta 2000; Virta 2002; Virta 2006) Suurin osa oppikirjojen diskursseista ei ole erityisen aktiivisia tai poliittiseen toimintaan inspiroivia. Oppikirjojen teksti jakaa kyllä paljon tietoa siitä, miten asiat ovat ja toimivat suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomalaiset nuoret ovatkin yhteiskunnallisen tiedon osalta erittäin päteviä. Oppikirjojen tekstit eivät kuitenkaan haasta lukijoitaan pohtimaan yhteiskunnan nykytilaa tai arvioimaan sen tulevaisuutta kriittisesti. Yhteiskunnallisten asiantilojen kuvaaminen jatkumoina ja annettuina asiantiloina ei oletettavasti inspiroi lukijoita kuvittelemaan yhteiskunnan tulevaisuutta tai mahdollisia muutoksia. Tekstit eivät myöskään tuo esille erilaisia näkökulmia vaan pyrkivät esittelemään ilmiötä mahdollisimman objektiivisesti ottamatta kantaa erilaisiin tulkintoihin. Oppikirjat esittävät yhteiskunnallisen todellisuuden yksinkertaisempaan ja yksiaanisempään kuin se todellisuudessa on, mikä johtaa todennäköisesti yhteiskunnallisen toiminnan aloittelijat hämmennyksen tilaan, kun luokkahuone vaihtuu ympäröivään yhteiskuntaan.

Oppikirjojen diskurssit jakaantuvat viiteen yläkategoriaan, jotka muodostavat oppikirjojen päänäkökulmat suhteessa politiikkaan. Ensimmäinen politiikasta esitetään teksteissä ideaalinen kuva, jossa politiikan toimivuudelle asetetaan tietyt ehdot, joiden täytyessä politiikka toimii ihanteellisesti. Näitä ehtoja kutsun diskursseiksi politiikan ihanteista. Toinen diskurssien pääluokka on politiikan vaihtoehtojen häivyttämisen diskurssit. Kolmas diskurssien luokka pyrkii rajaamaan politiikan tiettyihin malleihin. Neljäs pääluokka on valtaa käsittelevät diskurssit. Viimeinen pääluokka on politiikan negatiivisia mielikuvia uusintavien diskurssien luokka.

Ensimmäinen diskurssi politiikan ihanteista on demokratian diskurssi. Demokratia on oppikirjojen teksteissä yleisesti hyväksytty ja ihanteellinen poliittisen järjestäytymisen muoto. Tämä näkemys on noussut esille jo aiemmissakin yhteiskuntaopin oppikirjojen tutkimuksissa (Virta 2000; Virta 2006). Demokratia esitellään oppikirjoissa valintana edustuksellisen ja suoran demokratian välillä. Edustuksellinen demokratia esitetään pakollisena valintana, vaikka suora demokratia olisi tekstien mukaan ihanteellinen poliittisen järjestelmän muoto. Demokraattisten järjestelmien eroja ei tuoda esille vaan edustuksellista demokratiaa käsitellään yhtenä järjestelmänä. Suhteessa politiikan tutkimuksen oppikirjoihin yhteiskuntaopin oppikirjat korostavat enemmän demokratian hyviä puolia, vaikenevat demokratian heikkouksista ja keskittyvät olemassa olevan poliittisen järjestelmän puolustamiseen ja kehumiseen. Toinen politiikan toimivuuden ehto on kansalaisten vaikuttaminen. Demokratia toimii ja tuottaa hyviä tuloksia, kunhan kansalaiset osallistuvat aktiivisesti. On kansalaisten vastuulla, että demokratia toimii. Ihanteellinen osallistumisen muoto on sellainen, jossa kansalaiset paneutuvat poliittisiin kysymyksiin ja käyttävät aikaa ja vaivaa osallistumiseensa. Kansalaisten aktiivisuuden luvataan korjaavan kaikki demokratian puutteet. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksista ja aktiivisuuden seurauksista kerrotaan kyllä rohkaisevasti ja aktiivisesti, mutta tekstit saattavat muodostaa aktiivisuudesta turhankin idealistisen kuvan. Yhteiskuntaopin oppikirjat myös vaikenevat vallan kasautumisesta ja erilaisten eliittien olemassaolosta ja esittävät kaikki kansalaiset tasavertaisiksi vaikuttajiksi. Omaan aktiivisuuteensa sokeasti luottava nuori saattaa joutua pettymään, sillä poliittinen osallistuminen ja aktiivisuus eivät aina johda haluttuihin tuloksiin. Demokraattiset tulokset ovat aina enemmistön valintoja tai kompromisseja useammista vaihtoehdoista.

Ihanteellisen politiikan diskurssit tarjoavat lukijoille subjektipositioiksi kaikkivoipaisen kansalaisen roolia. Tekstien mukaan kansalaiset voivat vaikuttaa mihin tahansa, kunhan he toimivat sääntöjen mukaan ja aktiivisesti. Tämä subjektipositio vaatii toimijalta omistautumista ja vaivaa, että hän selvittää oikeat toimintakeinot ja parhaan mahdollisen tavan vaikuttaa haluamaansa ongelmaan. Tämä subjektipositio on lupaava, sillä se lupaa valtaa vaikuttaa. Subjektipositio on myös negatiivinen siinä mielessä, että se esittää toiminnan erityisen vaativaksi ja aikaa vieväksi. Subjektipositio myös asettaa toiminnalle suuria odotuksia, sillä se lupaa toiminnan onnistuneeksi, kunhan toimija toimii sääntöjen mukaan ja aktiivisesti. Tällöin riski pettymykseen on suuri. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjat eivät ihannoisi aktiivisesti osallistuvaa kansalaista samalla tavalla kuin yhteiskuntaopin oppikirjat. Niissä esitetään näkemys siitä, ettei kaikkien kansalaisten ole edes tarve osallistua erityisen aktiivisesti, jotta poliittinen järjestelmä ei ylikuormitu (Paloheimo & Wiberg 2012, 144).

Aktiivisesti toimivat myös ihanteelliset poliitikot, sillä he ovat paneutuvia ja asiantuntevia päättäjiä, jotka omistautuvat täysin politiikan tekemiseen. Paras tapa tehdä vaikeita poliittisia päätöksiä on neuvottelujen, sopimisen ja kompromissien kautta. Näin saavutetaan kaikkia tyydyttäviä ratkaisuja. Kansalaisten kesken on mahdollista määrittää yhteinen etu, jonka perusteella poliittisia päätöksiä tehdään. Tämä diskurssi piilottaa näkemyksen yhteiskunnasta eduista kilpailevina ryhminä. Diskurssi esittää, että neuvottelun ja kompromissien keinoin on aina mahdollista löytää yhteinen ratkaisu ja politiikassa ei häviäjiä ole. Diskurssi myös korostaa politiikan jatkuvaa luonnetta ja siten häivyttää politiikan mahdollisuutta muutoksiin.

Toinen yleinen diskurssi kertoo politiikasta on politiikan vaihtoehtoisuuden häivyttäminen. Hyvin yleisesti oppikirjojen teksteissä poliittinen toiminta on piilotettua tai epämääräisesti esitettyä. Poliittiset päätökset asetetaan passiivimuotoon tai niille esitetään tekijäksi jotakuta muuta kuin poliitikkoja. Poliittisen päätöksenteon tulokset esitetään itsestään selvinä asiantiloina, jotka vain ovat tapahtuneet ilman aktiivista vaikuttamista. Esimerkiksi hyvinvointivaltio ja siihen kuuluva tulojen tasaaminen esitellään teksteissä sellaisenaan: tekstit eivät tuo esille sosiaaliin tukiin liittyviä erilaisia näkökulmia ja jatkuvaa muutosta. Poliitiikan tuotokset esitetään luonnollisina tapahtumina, kirjoitettuna tarinana, jolla ei olisi voinut olla muunlaisia lopputuloksia. Poliitiikan tuotokset ovat syntyneet luonnollisena reagoitina ympäristön tapahtumiin, kuten markkinoiden heilahteluihin tai kansalaisten arvojen muutoksiin. Poliitiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka esitetään aktiivisena ja tavoitteellisena toimintana, jonka avulla ihmisten vastakkaisten etujen aiheuttamat ristiriidat ratkaistaan. (Paloheimo & Wiberg 2012, 16, 42.)

Politiikan vaihtoehtoisuuden häivyttäminen ei opeta kriittiseen ajatteluun. Kriittisen ja monipuolisen yhteiskunnallisen ajattelun oppiminen on keskeisessä osassa sekä vuoden 2004 että 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa, joiden mukaan oppilaille tulisi korostaa poliittisen keskustelun eri näkökulmien vertailua ja oman näkökulman muodostamista kriittisen ajattelun kautta (POPS 2004; POPS 2014). Yhteiskunnallisen todellisuuden esittäminen muuttumattomana ja itsestään selvänä asioiden tilana ei kehitä luovaa ajattelua, eikä anna politiikasta kuvaa luovana ja muutoksiin tähtäävänä toimintana. Miksi osallistua politiikkaan, kun päätökset tapahtuvat itsestään ja yhteiskunta on jo valmis?

Politiikan vaihtoehtoisuuden häivyttämisen diskurssi ei myöskään vahvasta positiivista kuvaa politiikasta, sillä se ei yhdistä politiikkaa positiivisiin asiantiloihin. Esimerkiksi hyvinvointivaltion suomat edut ja kansalaisten oikeudet esitetään annettuina asiantiloina eikä poliittisen toiminnan tuloksena. Tässä oppikirjoilla olisi ollut mahdollisuus korostaa politiikan kautta saavutettuja hyviä tuloksia ja korostaa sitä, että nämä tuotokset eivät ole itsestään selviä vaan

arvovalintoja. Poliitiikkaa ei esitetä näissä diskursseissa uutta luovaksi ja dynaamiseksi toiminnaksi vaan muualta tulevien impulssien mukaan toimimiseksi.

Kolmas oppikirjoissa rakentuva diskurssi on politiikan rajaaminen tietyille areenoille, tiettyihin toimintamalleihin tai tiettyjen roolien mukaiseksi toiminnaksi. Poliitiikka rajataan kirjoissa melko selkeästi vain julkisten vallankäyttöinstituutioiden toiminnaksi. Osassa kirjoista esiintyy kyllä politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esiintyvä diskurssi poliitiikasta kaikilla elämänoilla ja kaikessa sosiaalisessa toiminnassa toteutuvana toimintana, mutta se ei konkretisoidu politiikan käsitteen määrittelyä pidemmälle ja jää voimakkaampien diskurssien alle (Heywood 2007,11). Poliitiikan rajaamista julkiseen vallankäyttöön on kritisoitu, sillä nuoret kokevat nimenomaan puoluepolitiikan itselleen vieraaksi ja vastenmieliseksi (Jääsaari & Martikainen 1991; Koskimaa 2011). Poliitiikan käsitteen käyttöä tulisi laajentaa muuhunkin toimintaan, kuten Berndtson ja Löfström esittävät omassa artikkelissaan yhteiskuntaopin kehittämistä (Berndtson & Löfström 2001).

Kansalaisen vaikuttamistavat yhteiskunnallisiin laajempiin ilmiöihin rajataan perinteisen politiikan keinoihin ja institutionaalisten toimijoiden kautta toimimiseen. Uudet vaikuttamismahdollisuudet, kuten kuluttamisen kautta vaikuttaminen ja mielenosoitukset rajataan vaikuttamaan vain yksilön omaan ympäristöön, kuten yksittäisiin yrityksiin tai kansalaisten näkemyksiin. Tekstit eivät juuri anna tunnustusta kansalaisten omaehtoiselle järjestäytymiselle ja sen kautta tapahtuvalle muutokselle julkisten instituutioiden ulkopuolella.

Poliitiikka rajataan oppikirjoissa julkisten vallankäyttöinstituutioiden lisäksi rutiinimaiseksi ja sykliseksi toimintamalliksi, joka toistaa viikoista ja vuosista toisiin samoja kaavamaisia tapahtumasarjoja. Poliitiikasta tuodaan esille sen kierto vaaleista ja hallituksista toisiin. Teksti on täynnä yleistyksiä ja esittää ikään kuin politiikan tapahtumat seuraisivat toisiaan muuttumattomina, vaikka politiikan toimijat vaihtuvat. Poliitiikka esitetään koneistona, ja politiikan konstruointi keskittyy kuvaamaan, miten poliitiikkaa tehdään ja mitkä syklit poliitiikassa toistuvat. Vähemmälle huomiolle jää vastaaminen kysymykseen, miksi poliitiikkaa tehdään. Tämä politiikan diskurssi on tunnistettu jo aiemmissakin yhteiskuntaopin opetuksen tutkimuksissa ja nimetty funktionalistiseksi selitysmalliksi. Tutkijat ovat kritisoineet tätä selitysmallia ja toivoneet sen vaihtoehdoksi analyyttisempää ja ongelmalähtöistä esitysmallia. (Virta 2002, 53.)

Poliitiikan rajaaminen toimintamalleihin, toimijoihin ja tapoihin vieraannuttaa nuoria politiikan käsitteestä, sillä poliitiikka yhdistetään kaavamaiseen, perinteikkääseen ja viralliseen toimintaan. Poliitiikka ei näissä diskursseissa esiinny lähellä nuorten elämismaailmaa, muuttuvana ja uutta luovana toimintana. Poliitiikka on hallintoa ja muuttumattomien roolien mukaan toimimista.

Politiikan tutkimuksen oppikirjoissa kuitenkin esitetään, että poliittiset instituutiot ovat niiden käyttäjien muokattavissa, vaikka he joutuvat toiminaan niiden sääntöjen mukaan (Paloheimo & Wiberg 2012, 46 – 47, 130). Funktionalistisen politiikan diskurssissa politiikka esitetään kaavojen mukaan toimimisena: politiikka ei jousta kansalaisten näkemysten mukaan vaan kansalaisten on asettauduttava politiikan asettamiin rooleihin ja tavoitteisiin.

Neljäs diskurssien pääluokka on diskurssit vallasta, ne esittävät politiikkaa vallan tavoitteluna ja vallankäyttönä. Valta on erottamaton osa politiikkaa. Politiikka ei ole ainoastaan neuvottelua ja yhteisen hyvän tavoittelua. Politiikka on vallankäyttöä ja valta-asemaan pyrkimystä. Nämä diskurssit eivät ole mielestäni nuorten poliittisen sosialisoinnin kannalta ongelmallisia, sillä ne kertovat realistista kuvaa poliittisesta toiminnasta vastapainona kirjan ihanteellisen politiikan diskurssien idealistisuudelle. Politiikan valta-aspektia ei tule pyrkiä piilottamaan, vaan siitä tulisi keskustella avoimesti. Ihmisillä saattaa olla erilaisia syitä osallistua politiikkaan, tämäkin tosiasia on tunnistettava. Politiikan luonne ei muutu sen vuoksi, että siitä piilotettaisiin osia tai puhuttaisiin kaunistelevasti.

Joidenkin näkemysten mukaan politiikan tutkimus on puhtaasti tutkimusta vallankäytöstä (Paloheimo & Wiberg 2012, 51). Kenties yhteiskuntaopin oppikirjoissakin voitaisiin laajentaa vallan käsitteen määrittelyä. Valtaa ei ole vain institutionaalinen päätäntävalta. Yksilöidenkin välillä on eroja valtaresursseissa. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei viitata politiikan tutkimuksen oppikirjoissa esiintyvään eliitin tutkimuksen näkökulmaan vallan kasautumisesta harvoille eikä hallitsemisessa tarvittaviin ominaisuuksiin ja resursseihin. (Heywood 2007, 83 – 84; Paloheimo & Wiberg 2012, 82.) Yhteiskuntaopin oppikirjoissa politiikka esitetään kaikille tasapuolisesti avoimena toimintana, johon kuka tahansa voi halutessaan osallistua. Valta-asetat esitetään vaihtuvina. Kenties valtaresurssien ja valtasuhteiden moninaisuus voisi olla nuoria inspiroiva ja aktivoiva näkökulma yhteiskunnallisen vaikuttamisen suhteen. Vallankäyttö ei tyhjene julkisten instituutioiden vallankäyttöön.

Viides diskurssi oppikirjojen diskursseissa on opetussuunnitelmien perusteiden tavoitteiden ja perusopetuksen poliittisen sosialisoinnin pyrkimysten vastainen. Nämä diskurssit uusintavat politiikkaan liittyviä negatiivisia mielikuvia. Politiikan ongelmia korostava diskurssi ja diskurssi politiikasta pilkan kohteena nostavat esille politiikkaa liittyviä negatiivisia mielikuvia ja korostavat niitä. Diskursseissa ei ole pyrkimystä kumota näitä negatiivisia mielikuvia tai kritisoida niitä. Politiikan negatiiviset mielikuvat tuodaan esille ja politiikasta tehdään pilkan kohde sen epäkohtien vuoksi ja samalla opetetaan nuorille tämä tapa puhua politiikasta. Yhteiskuntaopin oppikirjat osaltaan sosiaalistavat nuoria puhumaan politiikasta tyhjinä lupauksina, vaikeaselkoisena puheena

ja pilkan kohteena. Diskurssien pyrkimyksenä on kenties ollut tuoda näitä näkökulmia esiin avoimesti, jotta niitä voitaisiin tarkastella avoimin mielin. Kirjat jättävät kuitenkin eri näkökulmien tuomisen ja keskustelun näistä aiheista joko opettajan tai lukijoiden omalle vastuulle. Kirjat eivät juuri kommentoi esittämiään näkökulmia tai kuvituksena käyttämiään pilakuvia. Tekstit lähinnä kertovat, että politiikasta on kyseisenkaltaisia näkemyksiä. Ne myös useimmiten myöntävät, että näille näkemyksille on perusteita. Hedelmällisempää olisi voinut olla yhdistää nämä diskurssit aiemmin esitettyyn näkemykseen politiikan vaativuudesta tai hieman pimentoon jääneeseen näkemykseen politiikan vaihtoehtojen ja näkökulmien rikkaudesta. Poliitikkojen puheet ja päätökset eivät milloinkaan miellytä kaikkia ja silloin on ymmärrettävää, että politiikasta ja poliitikoista puhutaan negatiiviseen sävyyn. Poliitikassa tehtävät päätökset koskettavat yhteisön jäseniä eri tavoin ja ihmisillä on erilaisia tapoja reagoida politiikkaan.

Oppikirjoista löydetty diskurssit eivät tue kaikkia opetussuunnitelmien perusteiden yhteiskunnalliselle kasvatukselle asettamia tavoitteita. Näitä tavoitteita ovat yhteiskunnallisen informaation hankkiminen ja soveltaminen kriittisesti ja käsityksen saaminen yhteiskunnallisen tiedon luonteesta (POPS 2004). Poliitiikan diskurssit asettavat poliittiselle toiminnalle ihanteita, jotka eivät toteudu poliittisessa todellisuudessa. Toisaalta oppikirjojen politiikan diskurssit esittävät politiikan vaihtoehdottomana ja rajattuna toimintana, eivätkä tuo esille politiikan ongelmanratkontaa, luovuutta ja yhteiskuntaa muuttavaa dynamiikkaa. Osittain oppikirjojen diskurssit uusintavat niitä politiikan negatiivisia aspekteja, joita yhteiskunnallisen kasvatuksen tavoitteena olisi murtaa.

Yhteiskuntaopin oppikirjat korostavat enemmän yksilön aktiivisuuden merkitystä politiikalle ja yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa kuin politiikan tutkimuksen oppikirjat. Yhteiskuntaopin oppikirjoista on myös piilotettu näkemys siitä, että yhteiskunta koostuu erillisistä kilpailevista ryhmistä. Niissä yhteiskunta ja kansa esitetään yhtenäisenä toimijana, jolle on mahdollista muodostaa yhteinen etu, joka voidaan politiikan keinoin saavuttaa. Yhteiskuntaopin oppikirjat eivät käsittele valtaa yhtä monipuolisesti kuin politiikan tutkimuksen oppikirjat, ne suorastaan häivyttävät vallan kasautumisen ja ihmisten valtaresurssien erilaisuuden ja käsittelevät kaikkia kansalaisia yhdenvertaisina vaikuttajina. Yhteiskuntaopin oppikirjat käsittelevät politiikkaa vaihtoehdottomana ja reaktiivisena toimintana verrattuna siihen, että politiikan tutkimuksen oppikirjoissa politiikka on tavoitteellista ja aktiivista toimintaa, joka pystyy tarvittaessa myös muuttamaan omia institutionaalisia reunaehtojaan.

Yhteiskuntaopin oppikirjoilla vaikuttaa olevan agendana lukijoidensa aktivointi yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja kirjoissa käsitellään paljon sitä, miksi kansalaiset eivät osallistu aktiivisesti politiikkaan. Osallistumattomuudelle listataan paljon erilaisia syitä ja näille syille tai ongelmille tarjotaan myös erilaisia ratkaisuja. Poliittinen osallistuminen ja aktiivisuus esitetään hyveenä ja velvollisuutena. Yhteiskuntaopin oppikirjat eivät kuitenkaan keskustele poliittisen osallistumisen syistä laajasti. Ne tarjoavat syyksi poliittiselle aktiivisuudelle ainoastaan mahdollisuuden vaikuttaa. Poliittikan tutkimuksen oppikirjoissa on laajemmin pohdittu poliittisen osallistumisen syitä ja agendoja. Yksilöt voivat osallistua politiikkaan erilaisista syistä, koska yksilöt ovat erilaisia. Osallistuminen voi olla egoistista tai altruistista, se voi olla velvollisuuden täyttämistä tai vallan tavoittelua tai se voi olla uuden opettelua ja kokemusten kartuttamista. (Paloheimo & Wiberg 2012, 202–204.) Ehkä yhteiskuntaopin oppikirjatkin voisivat laajentaa poliittista aktivointiaan kannustamisen ja inspiroimisen keinoin ja vähentää syyllistämistä ja poliittisen aktiivisuuden esittämistä velvollisuutena ja itsestänselvyytenä.

LÄHTEET

PRIMÄÄRIAINIESTO

Ahonen, Timo, Pasi Hieta, Titta Putus-Hilasvuori & Jari Ukkonen (2014), *Aikalainen*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Hanska, Jussi, Inari Ranta, Juhapekka Rikala & Jari Tirkkonen (2015), *Memo*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Honkanen, Tarja, Heikki Marjomäki, Eija Pakola & Kari Rajala (2012), *Yhteiskunnan tuulet*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Hämäläinen, Eenariina, Antti Kohi, Anna-Mari Numminen, Olli Poutiainen & Vesa Vihervä (2014), *Forum*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Hämäläinen Liisa, Unto Hämäläinen, Ensio Tikkanen & Martti Troberg (2011), *Kronikka*. Helsinki: Edita Prima Oy.

KIRJALLISUUS

Ahonen, Sirkka (2000), Kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio kasvatuksen sisältöinä. Teoksessa Suutarinen, Sakari (toim.) *Nuoresta pätevä kansalainen: Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 9–32.

Arola, Pauli (2001), Yhteiskuntaopista 2000-luvun kansalaiskasvatukseen. Teoksessa Löfström, Jan (toim.), *Yhteiskuntatiedon tiedetausta. Ainedidaktisia lähtökohtia oppiaineen kehittämiseen*. Studia Pedagogica 26. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 1–9.

Arola, Pauli (2014), Oppikoulun yhteiskuntaopista peruskoulun yhteiskuntatiedon oppikirjaksi. Veikko Huttusen ja Kai R. Lehtosen Yhteiskuntaopin tarkastelu. Teoksessa Kauranne, Jouko (toim.), *Oppikirjat oman aikansa ilmentyminä Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2014*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, 217–233.

van den Berg, Marko & Jan Löfström (2011), Katsaus peruskoulun yhteiskuntatiedolliseen opetukseen 2000-luvun Suomessa: puitteet, tarpeet, kehitysnäkymät. *Kasvatus & Aika* 5 (1), 79–86.

Berndtson, Erkki & Jan Löfström (2001), Yhteiskuntatieteiden luonnekuvia. Teoksessa Löfström, Jan (toim.) *Yhteiskuntatiedon tiedetausta. Ainedidaktisia lähtökohtia oppiaineen kehittämiseen*. Studia Pedagogica 26. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 31–39.

Berndtson, Erkki (2008), *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Brunell, Viking (2002), Koulujen väliset ja sisäiset saavutuserot ja niiden syitä. Teoksessa Brunell, Viking & Kari Törmäkangas (toim.) *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 115–139.

Elo, Kimmo (2011), Mistä nuoret äänestäjät tulevat? *Politiikka* 53 (1): 5–15.

Elo, Kimmo (2012), Kodista ja kiinnostuksesta se lähtee. Suomalaisten peruskoulun 8.-luokkalaisten yhteiskunnallinen asennoituminen ja sen yhteys oppilaiden kotitaustaan. Teoksessa Kupari, Pekka & Martti Siisiäinen (toim.) *Kodista ja kiinnostuksesta se lähtee. Suomalaisnuorten kansalaispätevyys ja yhteiskunnalliset asenteet*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, s.11–36.

Helsingin Sanomat (29.7.2016), *Selvitys: Viron yritysvero toisi 21 000 työpaikkaa Suomeen*. Saatavissa <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002913173.html>>, luettu 8.1.2018

Helve, Helena (1993), Socialization of attitudes and values among young people in Finland. *In Young. Nordic Journal of Youth Research* 1(3), 27-39.

Heywood, Andrew (2013), *Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

Hiidenmaa, Pirjo (2015), Oppikirjojen tutkimus. Teoksessa Löytönen, Markku, Anne Rutanen & Helena Ruuska (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, s. 27-40.

Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016), *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Marja-Liisa (1989), *Oppikirja käsitteiden opettajana*. Joensuu: kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia, Joensuun yliopisto.

Jääsaari, Johanna & Tuomo Martikainen (1991), *Nuorten poliittiset valinnat. Tutkimus nuorten aikuisten poliittisesta suuntautumisesta pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.

Karvonen, Pirjo (1995), *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Koskimaa, Vesa (2011), "Joku porukka tekee jotain päätöksiä tuolla jossain" - tutkimus laman jälkeen varttuneen nuorison politiikkakäsityksistä. *Politiikka* 53 (2), 106-122.

Kupari, Pekka, Annikka Suoninen & Kari Törmäkangas (2010): *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009-tutkimuksen ensituloksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos.

Lehtonen, Heleena (1999), *Lukemalla oppimisen toimintatapoja peruskoulun päättövaiheessa*. Tampere: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja.

Löfström, Jan (2001a), Yhteiskuntatiedon ongelma. Teoksessa Löfström, Jan (toim.) *Yhteiskuntatiedon tiedetausta. Ainedidaktisia lähtökohtia oppiaineen kehittämiseen*. Studia Pedagogica 26. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 9–19.

Löfström, Jan (2001b), Yhteiskuntatiedon kehittämissuunta: tiedetaustan selkiyttäminen ja teoreettisuuden lisääminen. Teoksessa Löfström, Jan (toim.) *Yhteiskuntatiedon tiedetausta. Ainedidaktisia lähtökohtia oppiaineen kehittämiseen*. Studia Pedagogica 26. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 20–29.

Löfström, Jan (2001c), Yhteiskuntatieto suurten muutosten edessä – toivottavasti. Teoksessa Aromaa, Vuokko, Jussi-Pekka Kangas, Juha-Pekka Lehtonen & Markku Liuskari (toim.) *Pedagogiikka 2001. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien vuosikirja XXVI*. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry.

Mason, Mark (2008) *Critical Thinking and Learning*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Mehtäläinen, Jouko, Mikko Niilo-Rämä & Virva Nissinen (2017), *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

Mikkilä-Erdmann, Mirjamaija & Olkinuora, Erkki (1999), Muuttuneet käsitykset oppimisesta ja opettamisesta – haaste oppikirjoille. *Kasvatus* 30 (5), 436–449.

- Mäntynen, Anne & Sari Pietikäinen (2009), *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Nurmi, Jonna (2002), Suomen poliittinen sosiaalistuminen. Poliittiseen tietämykseen vaikuttavia tekijöitä. Teoksessa Brunell, Viking & Kari Törmäkangas (toim.) *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, s. 61–92.
- Nuutinen, Pirjo (2000), Näkökulma nuorten poliittiseen socialisaatioon. Teoksessa Suutarinen, Sakari (toim.) *Nuoresta pätevä kansalainen: Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, s.127–145.
- Paloheimo, Heikki & Matti Wiberg (2012), *Politiikan perusteet*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka (2015), Ahneita kustantajia vai laadun tekijöitä? Teoksessa Löytönen, Markku, Anne Rutanen & Helena Ruuska (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, s. 57–65.
- Rauste-von Wright, Maijaliisa, Johan von Wright & Tiina Soini (2003), *Oppiminen ja koulutus*. Helsinki: WSOY.
- Ronkainen, Jussi (2012), *Nuoret ja ääni. Nuoret eduskuntavaaleissa 2011*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Ruuska, Helena (2015), Mitä oppikirjailija osaa? Teoksessa Löytönen, Markku, Anne Rutanen & Helena Ruuska (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, s. 17–26.
- Suutarinen, Sakari (2002), Tietävillä nuorilla syrjäytyneiden asenteet. Suomalaisten nuorten yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Brunell, Viking & Kari Törmäkangas (toim.), *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, s. 11–57.

Suutarinen, Sakari (2006), Yhteiskunnallinen keskustelu vähäistä Suomen peruskoulussa – oppilaitokset tukemaan keskustelevaa kansalaisuutta. Teoksessa Suutarinen, Sakari (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi: Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 63–98.

Virta, Arja (2000), Kansalainen, demokratia ja valtio yhteiskunnallisen kasvatuksen ydinsisältöinä. Teoksessa Suutarinen, Sakari (toim.), *Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 55–85.

Virta, Arja (2002), Kohti aktiivista ja tutkivaa historian ja yhteiskuntatiedon oppimista. Lähtökohdat puntarissa. Teoksessa Löfström, Jan (toim.) *Kohti tulevaa menneisyyttä. Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhanella*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 35–65.

Virta, Arja (2006), Kansalaisen osallistumiskanavat yhteiskuntaopin kirjojen kuvaamina. Teoksessa Rantala, Jukka & Jari Salminen (toim.) *Kansalaisvaikuttamisen edistäminen kouluissa ja opettajankoulutuksessa*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsingin yliopisto, 96–107.

Wass, Hanna (2008), *Generations and turnout : The generational effect in electoral participation in Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.

Yle (10.11.2014), *Hakkarainen ja Wallinheimo: Viron yritysvero Suomeen*. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-7611766>>, luettu 8.1.2018.

Yle (9.6.2015), *Sipilä: Virosta mallia yritysverotukseen*. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-8059694>>, luettu 8.1.2018.